

RƏSUL RZA

SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ

BEŞ CİLDDƏ

IV CILD

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKİ-2005

Tərtib edəni:

Anar

Redaktoru:

Arif Əmrəhoğlu

894.3611 - dc 21

AZE

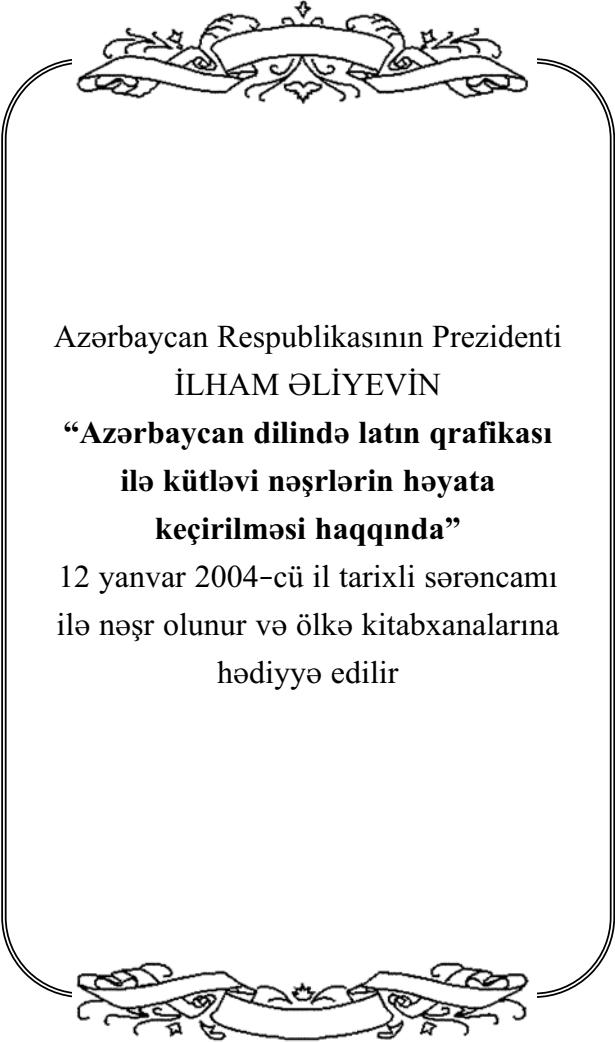
Rəsul Rza. Seçilmiş əsərləri. Beş cilddə. IV cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2005, 336 səh.

Sərqi xalqlarının parlaq poeziya ulduzu olan Rəsul Rzanın yaradıcılığı bənzərsiz bir poetik hadisədir. Əsərlərində insanın mənəvi aləminini böyük-lüyü və dərinliyi ilə rəngarəng, çoxçalarlı bədii obrazlarla canlandıran şairin ədəbiyyat tariximizin nəhəngləri ilə, qüvvətli, parlaq və əzəmətli şəxsiyyətlərlə amal birliliyi sarsılmazdır. Odur ki, 1960-80-ci illər yaradıcılığında başlıca yerlərdən birini tutan poemalarında Rəsul Rza tanınmış tarixi şəxsiyyətlərə, onların sənətkar və vətəndaş taleyinə müraciət edirdi.

Bu cilddə müəllifin “Babək” və cənub mövzulu “Hilal”ı ilə yanaşı M.Füzuliyyə, İ.Nəsimiyə, M.Ə.Sabirə, N.Nərimanova, M.Müşfiqə həsr olunmuş poemaları, eləcə də müharibənin əxlaq və möişətindən bəhs edən “Vəfa” pyesi toplanmışdır.

ISBN 9952-416-69-4

© “ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”, 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**“Azərbaycan dilində latin qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

75-95 ÜÇNƏN

Xəyalımda
yuxarı məhəllənin mənzərəsi;
qırx il qabaq.
Yel vurub,
yengələr oynayan bir otaq!
İstəsən qapıdan gir,
istəsən pəncərədən
fərqi yoxdur.
Yayda küçədən isti,
qışda küçədən soyuqdur.
Yazı masası,
bir qıçından çolaq.
Siyirtmələrini açanda
qışqırıq qulun kimi.
Masa üstündə bir nəlbəki şor,
bir parça çörək,
gah dükan çörəyi,
gah dağlı.
Çox vaxt yavan,
hərdən yağlı.
Dörd yanı pinc yamaqlı,
üstü gül budaqlı dəm çayniki,
Dəmir çarpayı.
Divar boyu
kitabların nizamlı səfi
Bir divarda
üç çini kasalı,
iki masquralı qab rəfi.
Beləydi otağının
adi mənzərəsi
Bir də...
Unutmuşdum az qala.
Şələ-şələ papiroş kötüyü.
Qalaq-qalaq papiroş külü.

Və kibrıt qutusu.
Qalaq-qalaq.
Bura “Sabit otağı”,
ya da “Sabitxana” deyirdik.
Bir adı da vardı,
özün qoymuşdun;
“Antiqeybətlilik”
Döşəməsi palaz cındırı
tavarı dəlik-deşik.

Toplaşırkı könüldaşlar
bu “Antiqeybətlilik” –
“Sabit otağı”na
Qayğısız, laübali,
gülə-gülə, deyə-deyə
Üç nəfərdən artıq olsaq
dördüncü baxardı o yan-bu yana:
baxardı qurama yorğanlı yatağına.
Gülümsünüb deyərdin:
– Otur!
Olanım budur.
Biri qaşqabaqlı gələrdi,
bir çarlston pencəyini
yolda geyinə-geyinə,
Biri sirkə küpəsi kimi
partlamağa bəhanəli,
Biri yay, qış
mızıldaya-mızıldaya,
deyinə-deyinə,
Biri də:
cüssədən arıq,
təhsili, biliyi,
mənim kimi, qırıq-qırıq
hey danışardı
Çernișevskidən, Didrodan
Gah mövzusu neft olardı,
gah hidrogen.
Yeni hər nə oxusaydı dünən,

bu gün ondan danışardı.
Belə sadəlövh dostumuzvardı
Zənn edirdi birinci
odur oxuyan
Helvetsini, Spinozani.
Kolumb deyil,
odur açan yeni dünyani.
Hərdənbir
gələrdi bu məclisə,
mənim kimi,
yerişdən ləng,
hövsələdən təng,
höcətdə kənək
“Bədbəxt adam”...
Məclis olardı tam.
Gülüşərdik,
deyişərdik,
dalaşardıq az qala.
Qonşu uşaqları
qonardı sığırçın kimi
bir gözü aylarla qırıq,
yeganə pəncərəyə.
Maraqla qulaq asardılar.
otaqdakı qalmaqala.
Höcətimiz mənadən olardı,
vəzndən, qafiyədən,
orijinallıqdan, epiqonluqdan,
nə bilim daha nədən.
Sərbəst şer –
mübahisənin ən gurultusu!
Tənqid qəzəb dolusu.
İradlar bəzən yerli-yerində,
bəzən dolu su.
Həm qəlbə qida vardı söhbətimizdə,
həm beyinə.
Kimi sübutla danışardı.
Kimi umu-küsülü,
deyinə-deyinə.

GÜNLƏRDƏN BİRİ

Bir axşam,
otağında xəzri –
qəfəsə düşmüş dələ,
vurnuxurdu belədən-belə
Qırılmışdı işiq teli,
davam gətirməyib
dəlisov yelə
hey çalışdıq,
hey kibrıt çəkdik,
alışmadı şam
(İşiq teli tez-tez qırıldı,
belə ehtimala
ehtiyatı da vardı).
Şəmi-qəriban keçirdik bu axşam.
Söz “Vəfasız”dan düşdü.
Söhbətimiz
nə yar möhnəti idi,
nə hicran əzabı
Nə öyür,
nə söyürdü “AZAP”ı.
“Vəfasız” yenə çıxmışdı çapdan.
Söhbəti “bədbəxt adam” saldı
lapdan:
“Xırda burjua əhval-ruhiyyəsi!”
“Keçmişin mənfur səsi!”
Və sairə və sairə.
Sən qulaq asdın, asdın,
birdən dedin:
“Yəqin soyuq dəyiib şairə!”
Gülüşdü hamı
Əridi gərginlik bir anda.
Mizahdı ən kəskin silahın
sən danışanda
Günlərimiz belə keçirdi
Ən çox hirslenən
şollar içirdi.

Nə pul yüklü cibimiz,
nə öhdəli vəzifəmiz,
Anketimiz pozuqsuz,
əlimiz və dilimiz,
günüümüz və ilimiz tərtəmiz.
Günlərimiz işdə keçirdi,
görüşdə keçirdi
yazmaqda, yaratmaqda,
hər gün bir az
biliklənməkdə,
artmaqda keçirdi.
Hardan gəldi qardaş,
hardan gəldi bu ağır il!
Ömür yolumuza düşdü
bu həsrət, bu nisgil!

“GƏNC İŞÇİ”DƏ

İndi çörək dükanıdır
o ilk tanışlığımız,
ilk mübarizə meydanımız,
sevincimiz,
həyəcanımız olan yer.
Kommunist küçəsində,
Sabir bağıyla üz-üzə.
“Gənc işçi”
həm iş yeri,
həm gündəlik ruzi ağaçı,
həm etibarlı sınaqdı bizə.
İndi sən yox,
Müşfiq yox,
Mikayıl yox,
Faruq yox,
Səməd yox.
Əli Nazim yox,
Mehdi yoxdur.
Təkcə necə qayıdım o günlərə,
necə keçim o yolu?

Xatirələr məni qorxudur.
Bu yolda
nə qədər sevincimiz var,
nə qədər çətinlərimiz.
Bəzən kədər də doğulur
sevinclə əkiz.

MARAQLI HƏYAT

İlk yazımızla
üzümüzə gülən səhifələr.
Maaş gününə açılan səhər,
xəbərlər sütununda
gözdən qaçmış səhvlər.
Savad ağırlığından
gileylənməyən redaktorumuz
Onun hər gün eyni suali:
“Düşmənlər məni söyürmü?”
Yadıma düşür
şairin sözləri:
“Söyün, Vurğun, söyün!
Səni bəyənmir Ağasöyün”.
Bu geri yol –
xatirələr yolu
ağrılı, inciklidir
hadisələr, olmuşlar
böyüklü, kiçiklidir.
Bu yoldadır sənin ilk məhəbbətin,
mənim ilk məhəbbətim.

ZAMANLA BİRAHƏNG

Biz də gənc idik,
dünyamız da
Dilinə doğru gəlməyən,
uydurmasa dincəlməyən
tin-tin katibəmiz də,
güləyən makinaçı qız da.

Mən tərcümələyirdim;
arada yüz dəfə lügətə baxıb
Felyetonlar səndə idi.
Axın-axın gələn
şer, humor, tənqiddən
duzlusu, ağıllısı,
gərəklisi vardı.
Bəzisi quru, maraqsız.
pəsməndə idi,
qalın şriftli başlıqlar:
“Neft beşdən
iki yarima!”
“Yüz qırxa çıxdı barama”.
“Tikintilər”.
“Yeni kolxoz adları”.
“Bayıldı buruq adaları”.
İşdə hünər,
işdə zəfər.
Dost ellərə səfər.
Hər gün səhifə dolusu şer, şuar
hər sözdə bir eyham,
bir giriz axtaranlar!
Yeni sevinclərə açılan səhər.
Qaynar həyata çağırان
Coşğun həvəs,
böyük ümid,
qanadlı arzu.
Mehribanlıq,
sevinc, ülfət –
könül dolusu.
Üçüncü xoruz banına çəkən şahmat.
Maraqlı, dolğun həyat.
Gəncliyimiz belə keçdi, qardaş!
Tez-tez səfərə çıxardıq;
yolumuz gah Gəncəyə,
gah Şəkiyə,
Əvvəlcə Göyçay, Ağdaş.

Az olmayıb bu ülfeti
bizə çox görənlər.
Mənə general baba yamadılar,
sənə ad qoydular “daşa girənlər”.

Birinci qurultayımıza
sən nümayəndə getdin,
mən qonaq.
Şerdən məruzə etdi
bir yumruyanaq.
Nə şerin dadını bilirdi,
nə düzunu.
Dili tutmurdu
Şer, sənət sözünü.
Oxuduğu beş-on
sətri tərcümə idi.
İnanmaz desən hər kimə indi.
Çöçün gələr eşidənlərə.
Min bir gümana gedər hərə.
Bəlkə...
Elə deyil, belədir.
Bəlkə...
Düşmən əliylə
vurulub bu ləkə
Lakin bu “bəlkə” deyil,
“ola bilər” deyil.
Bir olmuşdur –
eybəcər,
bəlkəsiz.
Sabir demiş.
“Dinmə, danışma,
bu da, yahu, keçər”.

YETKİNLİK

İli ilə caladıq.
Cavanlıq getdi,
vidalaşmadan.
Xəbərsiz qocaldıq.

Hər gün artdı
səbr, təmkin
Yaşadıq
minlərlə başqaları təkin.
Neçə ilk tamaşanı
alqışladıq ürəkdən.
Heyran olduq,
sevindik
sevənlərin
insanlara olan canyanğınmına,
təmiz məhəbbətinə:
bədxahlara qarşı
kəsərli nifrətinə.
Damğaladın Kərəmovları,
Mirzə Qərənfilləri.
Hər səhnədə –
qəlbinin işiqli arzuları,
könlünün nisgilləri.
İynələdilər də səni
haqq-nahaq.
Dərin məhəbbətlə sevdı,
qəlbində bəslədi səni xalq.
Təkbaşına gördün
bir ordunun işini
El yaxşı tanısın
kəmfürsət saxtakarı,
aza qane kişini!
Haqqın çoxdur boynumuzda.
Bilən bilir
Sən kim idin –
yalın əllə
tikanları qırıb tökən,
çəkinmədən,
yolumuzdan
çirkabları silən bilir.

75-95 ÜÇNƏN

Yeddi beş-doqquz beş
üçnən,
hərləci çəkdir.
Qulağımı, əlimi yandırdı dəstək.
...ağır xəstədir.
...çox ağır xəstə!

Pillələr –
sürətli qatar altından
yüyürüb keçən
dirəklər kimi
keçdi ayaqlarımın altından.
Asfalt sanki eskalatora döndü,
arxaya qaça-qaça
Yenə pillələr –

Dişli çarx,
uzun-uzun yolla
qaldırdı üçüncüyə məni.

Otaq!
Yataqda mum heykəl.
Yolu kəsilmiş nəfəsin
xırıltı səsi.
Bir yanı açılmış
pəncərə pərdəsi.
Ayaqlarında
qurğuşun!
Sinəmdə qurğuşun!
Dilimdə qurğuşun!
Qəlbimdə ümidin cənəzəsi,
arzu qurumuşu.
Doktorların yerə dikilmiş
baxışları
bağırır bir-bir:
möcüzə gərəkdir, möcüzə!
Yoxsa nə əlac,
nə işiq ucu var.

Möcüzə!
Ümid –
bir-yüzə.

Otaq!
Dörd yanında
basım presləri.
Gözlərimdə dünyanın
qara rəngi.
Bu qaranlıqdan
keçmişə bir ağrı,
göynək pəncərəsi açılır.

* * *

Burda şahmat oynayardıq!
Burda yeni əsərlərini oxuyardıq.
Burda gülüşlərin
tökülərdi süfrəyə,
tikanlı güllər kimi.

* * *

– Allo!
– Allo!
– Kimi?
Yoxdur!
Yoxdur!
Yoxdur!
Qocalmış Eminin səsi!
Qulaqlarımda gup-gup,
döyüñür qan damarı.
Bir xəzri əsəydi,
bir pəncərə sınaydı barı!
Qarşımda açılır səhifələr:
enişli-yoxuşlu ömrün
sevincli-kədərli fəsilləri.
Mirzə Cəlilin, Əlekber Sabirin
amansız söz nəsilləri!

Varaq-varaq söz metalı
qəfəsələrdə durur
döyüşə hazır,
böyük-böyük əsgər kimi
Sandığa basılmış,
atəşə hazır güllələr kimi
Bir aləm içindəyəm,
hər yanım Sabit gülüşü!

Sabit yanğısı!
Sabit ifşası!
Sabit lirikası!
Sabit sədaqəti!
Sabit sənətinin klassikası!
Ortada mum heykəl!
Daş sükut!
Sabit yoxluğunun
ağır yası!
Çoxmu sürər
bu ayrılıq dərdi
bu göynək, bu kədər,
qardaşım Sabit?
Həmsevinc, həmdərd, dost, əlvida!
Əlvida!
Görüşənə qədər!

DİRİLİK

Şəhərin küçələrindəyəm
sənsiz.
Küçələr kələ-kötür
ensiz,
Nə səs var, nə küy.
Hər şey yaddır sanki,
Hər şey ögey.
Günəşi bulud örtüb nədir!
Yarpaqlar sapsarı,
budaqlar köhnədir.

Kim boşaldıb nəhəng şəhəri
Kim sığal çəkib,
kim susdurub Xəzəri.

Sənsizlik içindəyəm
təpədən dırnağa.
Barı bir külək qopa,
barı bir leysan yağı
Sarsıda məni bu sarsıntıda,
bu ürək dözməz,
ağıl kəsməz sıxıntıda.
Yoxsan!
Yoxsan!
Yoxsan!
Ürək gup-gup döyüñür:
“Bir fəlakət baş verər
bu yoxluqdan qorxsan!”
Addımlarımın səsi –
top səsidir
Göy yerdə,
yer göydə:
sanki bir-birinin tərsidir.
Hər tərəf adamsızlıq,
səssizlik.
Belə keçir bir neçə
sonsuz dəqiqə
Dolaşış düşüb
duyum yolları,
rəngsizləşib həqiqət.
Beynim oyaqdır mənim.
Vurğular olmur aram.
Nədən!
Nədən!
Nədən!
Gəl yolumu işıqlat!
Gəl ürəyimi yandır!
Dərdimi kimə deyim,
dünya dolu adamdır!

Bu insan zəifliyi,
Bəlkə bircə an olur,
Bəlkə bir zaman olur
Gözlərimdə alışır
afişan:
“Yeni quruluşda “Toy”.
Beynimə axır işıq.
Dirisən.
Radiodan bir səs gəlir:
“Emin Sabitoğlunun
mahnısını veririk!”
Deyirəm öz-özümə:
dirisən.
Elan lövhələrində
“Əliqulu evlənir”,
bilirəm ki, dirisən.
Maşınlar bər-bəzəkli.
Dəstə çiçək, gül, əklil
“Nişanlı qızlar” gedir.
Dirisən.
Dincərlik evlərindən
Gülüş gəlir, səs gəlir.
“Xoşbəxtlərin” nəgməsi
dalğa-dalğa yüksəlir.
Diri, diri, dirisən.
İnci-inci çiçəklər
səpələnib bağlara.
Ölüm hara, sən hara!
Dirisən.
Həmişə sıramızda
canlılardan birisən.
Sənətin nadirisən!
Qəlbim, sakit ol, artıq!
O gülüşü həyathı,
o səbatdan səbatlı – Sabitə qəm yaraşmır.
Qəlbim, artıq kiri sən!

Baki-Dubultu-Baki
1970-1972

BİR GÜN DƏ İNSAN ÖMRÜDÜR

İşiq söndü.
Evlərdən gələn işıqların
hamisindən gec söndü.
Ondördlüy ay
girdi bulud dalına;
paraböyür göründü.
Sükut içindədir
küçələr, evlər.

O, əlini başının altında
daraqlayıb
uzanıb sarı divanda.
Neçə kağız varaqlayıb,
ay sarı saçlarını
siğalladıqca eyvanda.
İndi işığı söndürüb ki,
yata bilsin.
Gözləri açıqdır.
Altının yarısına qoyub
zəng əqrəbini ki,
saat onu vaxtında oyada bilsin.
Havada elə bil sıralanıb
irili-xirdalı
fikirlər, suallar.

...Bir neçə gün də
yağmasa yağış,
əkin necə olacaq?!
...Doğum evini gərək
“Günəş” kolxozunda açaq.

Bəlkə xəstədir qoca müəllimə?
Kefsiz göründü dünən
əli istiydi bir az,

alanda mən əlimə...
Götürür yan pəncərədən
cib dəftərini.
Ay işığında yazır:
“Müəlliməyə həkim!”
Örtür dəftəri,
qiymətli sənədlə dolu
seyfin ağızını örtən kimi,
yavaş-yavaş,
düşünə-düşünə.
Fikirlər uçur, gəlir yenə.
Bəlkə quşlardır bu gələn
pirhapır?
Kimisi tək gəlir –
çırpına-çırpına,
kimisi cütünü tapır.
...İndi-indi çartlayır
nar cilikləri.
...Pis olmadı
dünənki məktəb iməcilikləri.
...Yox, geri qalmaz
“Ümid” kolxozu,
əkini bir az suvar əksə də.
...Bu axşam büro yaxşı keçdi,
bir az uzun çəksə də.
...Uzun nitq,
...qısa məhəbbət,
...işıqsız kənd olmayıyadı,
...Nəğmə şirindir, amma
“qızların göycəyi
gözə bənd olmayıyadı...”
Birdən elə bil
kim isə dümsükləyir onu.
...Görəsən necə oldu
Şahmat oyunu?
Qaralar atı
haş üçə qoysa
ağların işi bitdi...

...Sağ olsun
Eyyaz qızı Ağca!
Doğrudan igiddi.
Həm süd planını doldurdu,
həm də
iş təcrübəsindən kitab yazdı.
Ərinin tayı deyil.
Zalim oğlu
həm pambığa yalan qatıb,
həm yuna.
Heç işləri yaraşmır
Qamətinə, boyuna.
Ad çıxardı, ad.
Axı, belə deyildi,
lap mat qalasıdır, mat.
Mat...
At...
Şahmat...
gözləri xəmirlənir.
Qurğuşun asılır kirpiklərindən.
Bir nəfəs alır dərindən.
Qollarını açır, yumur,
dağılsın yuxusu.
Yuxu qara milçək kimi
gedir, gedir, qayıdır,
qonur gözlərinə.
Elə bil taqəti yoxdur
yuxunun da.
Elə bil yorulub yuxu da.
Fikirlər durulur, bulanır.
Kimsə qəhvəyi deyərdi
onun qara gözlərinə...
Gülümsəyir yarı huşda,
yarı yuxuda.
Yenə çatılır qaşları,
Boğazı qəhərlənir yaman.
...Təhlükəli xəstəlik olub yalan.
...Günahları üzürsüzdü.

Qərarımız düzdü.
Müstəntiqə vermək lazımdır işi.
...Bu gün maraqlı keçdi
Mədəniyyət universitetinin
radio verilişi.
Fikirlər qarışır,
dumana dönür.
Üfüqdə yavaş-yavaş ay sönür.
Pəncərədən baxır ulduzlara:
tərtəmiz, ağappaq.
Elə bil yuyublar, siliblər;
bir-bir düzüblər
mavi kağız üstünə.
Fikir çırpınır...
Mavi... mavi...
Kağız mavi!
Ulduzlar ağ!
Ulduzlar düzülür yan-yana.
Ağ xətlər yaranır.
Bura haradır?
Göy kağız üstündə ağ cizgilər;
yeni kəndin planı!
Fikir çəkir, gətirir otağa
gələcək kəndin mənzərəsini.
Söhbətə başlayır
yarıyxulu katib
xəyalı memarla.
Dinləyir memarın səsini:
– Bu sira evlər!
Bu yeni bağ!
Bu tarla yolu!
Bu internat binası!
Bu da orta bulaq,
yani qırmızı qranitlə hörülü.
Bu da keçən əsrin vətəndaşı,
beli yeddi qulac qovaq.
Xəyalı memar susur.
Katib düşünür:

...Qovaq – keçmiş əsrin vətəndaşı!
Niyə qovaq yaşayır, insan ölürlər?
Niyə belə azdır ömrün möhləti?!
Niyə belə azdır
dünyanın sevinci
Niyə belə çoxdur
dünyanın möhnəti?!
Hələ zənciri qırılmamış qollar,
hələ açılmamış yollar
nə qədərdir.
Az sevinc
özü də bir növ kədərdir.
Qüdrətimiz, sürətimiz
hər gün artır.
Bu yaxşıdır!
Ancaq əlli, altmış
məgər insan ömrüdür,
insan yaşıdır?
Adam əslrlərə yaşasın gərək;
hər saatı ilə bərabər olsun.
Nə bir günü boş keçsin,
nə bir anı hədər olsun,
Gözü nurdan, qulağı səsdən,
könlü həvəsdən düşməsin.
Yorulmasın ürək.
Yeni əsrin sabahını görək...

...Ömrümüzün neçə ili
uşaqlıqda keçir.
Əllini ötdün,
qocalıq kəsir qapını.
Günlərin ağırlığı
vaxtsız qırır ömrün sapını:
Vaxtsız ölüm?
Nə qəribə sözdür...
Ölüm də heç vaxtlı olarmı?
Vaxtında ölən varmı?
İnsan!

Bəli insan?!
Görməli,
eşitməli,
sevməli insan.
Pis nə qədər tez ölsə,
nə gec öldü deyərlər.
Yaxşı necə gec ölsə,
neçin öldü deyərlər!..

...Xatırlayır telefon söhbətini;
“Pambıq nə haldadır?
Süd, yumurta nə haldadır?
Yoldaş katib, bilirsənmi,
sizin rayon
cır meyvə təhvilində
qonşunuzdan daldadır?”
Qəribə söhbət oldu.
Qəribə sual-cavab.
Qonşusunu
göz dağı eləmək istədi ona.
Axı, bu, deyə bilərdi...
Ancaq demədi...
nə qədər kömək eləyib
elə həmin qonşusuna.
Qoy bilməsin, qonşu yad deyil.
Məqsəd ümumi işdir,
şöhrət deyil.
Söhbət uzandı.
Elə yunu soruşdu, gübrəni soruşdu.
Sorğu-sualı ət oldu,
süd oldu, yumurta oldu.
Bir də mal-qara.
“Əminəm, hamısı yüzdən ötər, dedi,
salamat qal!”
Asıldı dəstək.
Görünür vaxt çatmadı
insanlara.

Sonra ikinci zəngi xatırlayır:
“Salam, katib yoldaş!
Səhhətiniz necədir?
Eşitmışəm idarədə qalırsan
üç gecədir.

Yaramaz belə.
Muğayat ol özündən.
Adamlar necədir?
Xəstələnən yoxdur ki?
Plan dövlət qanunudur,
bilirsən özün.
Ancaq adamsız nə plan, nə dolum!
Adamlarda olsun gözün.
İstirahət üçün
hansı ay sənə münasibdir?”
Xatırladıqca bu iki zəngi,
iki söhbəti,
düşünür: yüz-yüz hesablayardı
yaşını adamlar,
ömrü gödəltməsəydi
maşın adamlar.
Nə böyük nemətdir
insan məhəbbəti.
Hər ikisinin cibində
partbilet var.
Biri insandır, kommunistdir,
biri canlı dərkənar.

Fikir aparr onu...
– Atom kiçikdir, görünmür gözə.
Ondakı enerjiyə bax!
Möcüzədir, möcüzə!
İnsan ömrü gərək
güvənməsin illərin sayına.
Hər ömür kərpic olsun
böyük bir səadətin
günəşli sarayına.

Gülümsəyir öz-özünə:
– Deyəsən çox dəbdəbəli oldu,
çox təmtəraqlı...
...Bircə aman verəydi quraqlıq.
Ah, bu quraqlıq!
Bir səs cingildəyir
qulaqlarında;
“Çox çəkməz, tapılar əlacı
sağalmaz dəndlərin də,
quraqların da”.
Yavaş-yavaş qoynuna alır onu
sakit, dərin bir yuxu.
Parça-parça səhifələr kimi
dağılır dörd yana
fikirlərin,
sualların çoxu.
Sükut...
Qaranlıq...
Saat döyüñür
tıq-tıq...
Ürək işləyir
çıq-çıq.
Əqrəblər, tələsməyin!
Bir saat gec oyansa nə olar?
Qarşıda əbədiyyət var.
Tələsməyin!
İndicə yatıb!

Əqrəblərdə nə günah!
Vaxtında gəlir sabah.
Həyat gözləyir onu.
Həyat yatmayıb.
Hər gün saatını
müəyyən rəqəm üstə qursa da;
uzun illərdən bəri,
bir dəfə də
...onu saat oyatmayıb...

Yenə özü oyandı,
zəngdən qabaq.
Düyməsini basdı saatın ki,
vurmasın zəngi.
İnnabı üfüqə baxdı,
indicə günəş doğacaq.
Get-gedə qıpqırmızı çalır
üfünən innabı rəngi.
O qalxır yerindən,
açıır pəncərəni tay-tay.
Sonra gedir su süzgəci altına.
Ləzzətdən ixtiyarsız qışqırır:
He... he... oxqay!
Özü diksinir səsindən.
Ayağının ucunda yanaşır orta qapıya.
Şüşədən baxır.
Şirin-şirin yatıb balaca qızı.
Pəncərəsində
günəşin yaylığı – al-qırmızı.
Elə bil könlündə açılır səhər.
...Nə yaman haray salıb sərçələr.
Niyə eyvana doluşublar, axı!
Oyadarlar usağı.
Kiş! Kişi!
Gəlir yazı masasının yanına.
Baxır, gülümşəyir.
Necə olub gecə
görməyib bunu.
Hökmü böyük balacanın
gündəlik məktubunu?

Oxuyur.
Oxuyur, neçə kərə;
qələm büdrəyə-büdrəyə
yazılmış sətirləri.
Qırışlar silinir alnından.
Ax, bu uşaqlar –
hərəsi aşkarlanmamış

bir foto şəkli.
Kimisinin ömür yolu
güllü, çiçəkli,
kimisininki sərt, çətin.
Gələcək qurucuları
böyük məmləkətin!
Yaddaşına qulaq asır.
Gözlərində canlanır bir mənzərə:
Beli çantalı,
Barmaqları mürəkkəbli,
saçları qazan qarası
top qovlamaqdan
çəkmələrinin ucu didik-didik,
alnını tük örtmiş,
yüyürməkdən üzü pörtmiş
uşaqtan soruşdu:
– Hə, dostum, işlər necədir?
Fizikadan neçə?
Ana dilindən neçədir?
“Beş” üstə gəl “beş” –
cavab verdi uşaq.
Baxdı, baxdı uşağı
riqqətlə, məhəbbətlə.
Düşündü: körpədir hələ.
Kim bilir, bəlkə elə bu,
balaca vətəndaş,
açacaq uzaq ulduzların yolunu.
Bəlkə də
yaradacaq dünyyanın
ən gözəl şerini.
Bəlkə də sinəsində onun
ilk xalları var
yeni “Sənsiz”in.
Bəlkə də o cilovlayacaq
sonsuz qüvvətini
günəşin, dənizin.
Bəlkə də ən adı otdan,
ən incə ciçəkdən

məlhəm yaradıb,
insanlığı xilas edəcək
qripdən, şəkərdən, infarktdan,
xərçəngdən.
Bəlkə onun adı ilə
bir zaman
fəxr edəcək yer üzü –
böyük Vətən.
...Uşaqlar!
Sonsuz uzaqda başlayan həyatı
sonsuz gələcəkdə yaşadanlar.
Bir planetli
bacı-qardaş adamlar.
Elə bil sığallayırdı könlünü
bahar yeli.
Elə bil oxşayırkı qəlbini
yumşaq, iliq işıq seli.
...hələ quşlar! –
Qanadlı xoşbəxtlər!
Göyərçinlər
köhnə zadəganlar kimi
öyrəniblər hazırla.
Sərçələr –
cik-cikləri
yeknəsəq mühazire.
Turaclar –
gözəllər kimi
tək-tək, nadir.
Qaqqıldışib
qatar-qatar keçən
Bağdad soraqlı,
Vidadi xatırəli
sürü-sürü durnalar.
Qırqovul –
quyruğu, boynu qövsü-qüzəh,
başı – çiçək naxışı.
Kəklik –
xınalı, yaşmaqlı.

Alacəhrə –
bayram bəzəkli.
Sarıköynək –
yaxşidan yaxşı.
Bir dincəlmeyir xəyal...
Göydə qürurla sözən qartal
buludlardan yuxarı qalxa bilir.
Günəşə dik baxa bilir...

Düşünür; mən insanam.
Mən də uça biləydim
qartalla qanad-qanada.
Bəzən xəyal sıxlıır,
bəzən könül darıxır;
qapıları
fəzaya indi-indi açılmış
bu qədim insanxanada.
Aləm nə soyuq,
nə qaranlıq olardı,
körpələrin təbəssümü,
quşların nəğməsi,
fikri torpağın bu günündə isinib,
gələcəyin üfüqlərinə ucan
insan səsi olmasayı.
Ömür nə dəhşət olardı,
insanlığın oğlu, qızı
canlıların törməsi olmasayı.
Xəyal gəzir, gəzir, yorulur.
...Masa üstündə
ağ göyərçin qanadı
titrəyib, titrəyib dayanır,
kiçik məktub olur.
Oxuyur məktubu
diqqətlə, aramla.
“Ata, yenə gözlədim,
gözlədim, gözlədim,
getdim, yatmağa.
Sağ ol!

Öpürəm,
yarpaqların sayı qədər.
İmza: bir dovşan şəkli,
bir də Mənzər”.
Qələmi götürür əlinə.
Çalışır ki,
qəşəng olsun, aydın olsun
hərflər, sətirlər
yazır:
“Qızım, sabahın xeyir!
Mən də deyirəm,
eyvandakı sərçələr də deyir,
Mənzər!
Sabahın xeyir!
Öpürəm səni.
Yarpaqların sayı qədər
üstə gəl “bir”
Öpürəm, öpürəm!
Sağ ol, körpəm!”
Sonra ehtiyatla
örtür qapını, çıxır eyvana.
Şəfəqlər çiçək-çiçək
səpələnib hər yana.
O gedir,
yeni bir günün
mürekkeb qoynuna.
Gedir,
insan kimi yaşamaq üçün
ömrün bir gününü də.
Gedir,
insan kimi qarşılamaq üçün
həyatın hamar yolunu da,
düyüünü də.
Oxşayır üzünü
sabahın nəsimi.
Gedir,
qəlbinin məhəbbətini
insanlara verməyə;

yoldaş kimi,
ata kimi,
övlad kimi.
Gedir,
nə alnında xəcalət təri,
nə könlündə peşmanlıq zəhəri.

Gedir,
gözlərində ümid,
könlündə həyat eşqi.
Köksündə çırpınır
ürək – arzular beşiyi.
Gedir,
iki yanda bağların
südəmər yaşılı.
Gedir,
bir aləm dostlu,
bir dünya tanışlı.
Gedir,
başının üstündə
vətənsiz günəşin
al bayrağı!
Gedir,
ayağının altında
günəşli vətən torpağı.

oktyabr, 1961

MİN DÖRD YÜZ ON SƏKKİZ

BAŞLANGİC

Bir min dörd yüz on səkkiz!
Bu illərin, günlərin
sayıdır.
Xəyal, pərən quş kimi,
gedir-gedir
qayıdır;
o, zamansız günlərə,
o amansız illərə.
Sınaq, dözüm dərsidir
bu illər
gələcək nəsillərə.
Vətən kiçik bucaqdan,
bir ocaqdan başlayır.
Hər insan bir zərrədir;
xalqdan kiçik parçadır,
Millətindən parçadır.
Mərdlik xalqı yüksəldir,
namərdlik insanlığın
şərəfini alçaldır.
Hər qəlbə olmasaydı
doğma yurda, ocağa
məhəbbət,
bağlılıq olmasaydı
bir xalqa, bir millətə,
damağında yoxdursa
doğma dilinin dadı,
sinəsində yoxdursa
böyük elinin odu,
can dəftərində yoxsa
möhrü ana yurdunun,
bir qayə, bir məqsədlə

qəlblər deyilsə bağlı,
həqiqətlə yaraqlı,
arzularla yaraqlı,
oddan, alovdan keçib
polad kimi bərkimmiş
qardaşlığın, dostluğun
birliyi olmasaydı –
yarana bilərdimi
bu inam, bu cəsarət,
mətanət möcüzəsi!
Yarana bilərdimi
bu çox səsli
Qalibiyət nəğməsi!

BİRİNCİ GÜN

İlin ən qısa gecəsi
əriyir yavaş-yavaş;
körpə səhərin
ilk qızartılılarında.
Quş civiltiləri töküür
yaşıl yarpaqlara.
Sular axır,
qucağında yumşaq kölgələri
sahildən qopara-qopara.
Xəfif meh
yasəmən salxımlarını əyir.
Havada bir dəstə,
ağ göyərçin uçur, uçur.
Sərhəd...
Üfüqə hələ yayılmadan
qanlı səhər,
tikanlı məftilləri
qırdı, təkbuynuzlu,
dəmir gövdəli kərgədanlar.
Qarışdı bir-birinə
gurultu, qışqırıq.
Səpələndi yollara

yurdunu, yuvasını,
bir anda tərk edənlər.
Gəldi yağılar
Tank kölgəsinə sinə-sinə.
Bir od giləsi –
bir düşmən güləsi
sancıldı döyüşçünün sinəsinə.
Alışdı ilk tank
üzü şərqə.
Düşdü torpağa
ilk şəhid
üzü qərbə.
Başladı ilk ölüm,
ilk dözüm, ilk zərbə.
... Nələr oldu, nələr.
Bu günün ilk körpəsini
qanlı tənziflə bələdilər.
Ana itirmişdi huşunu;
Doğum evi.
Gənc qadın inildəyir,
alnında tər puçur-puçur.
Dodaqları qupquru.
Gözlərində iztirab.
Nə uzundur bu gecə!
Nə uzaqdır səhər!
Üfüqdən sürünbər keçir
buludlar kəhər-kəhər.

Bir qışqırıq...
Dərin bir qaranlıq.
Ağrı uzaqlaşdı.
Ana ağır kirpiklərini
qaldırdı.
Gözlərini açdı.
Bir səs eşitdi
yanındakı uzaqdan:
“Oğlandır, oğlan!”
Yorğun bir təbəssüm

qondu dodaqlarına.
Dərindən nəfəs aldı ana.
Birdən...
Titrədi yer.
Çilik-çilik töküldü
pəncərələr.
Tavan şığıdı döşəməyə
Körpə macal tapmadı
döş əmməyə.
Sinəsindən yaralı.
Körpə qaldı əmərlər yatağında.
Ananı apardılar
bir divarı çökmüş
sarğı otağına:
arxasında süzüldü qanlı iz.
Körpə ağladı,
sərhəd boyundakı
atasının ölümündən xəbərsiz.
Körpənin yaşı
qırx bir dəqiqə.
Başlandı müharibə –
amansız həqiqət.
Bu gündən başladı yaşın,
fəlakətli günlərin,
körpə vətəndaşı!
Tarix yazılaçaq
bu günün qan çı�nmiş səhifələrinə.
Yazılacaq:
Dözüm!
İnam!
Ümid!
İnsan hünəri.
Ömür uğurları
həyat səhvləri;
Min dörd yüz on səkkiz
sınaq səhifələri.

GÜNLƏR

Acı günlər keçdi
il qədər uzun.
Ağır çəkilim yolu
başladı yiğin-yiğin insanların,
böyük-böyük ordumuzun.
Nələr oldu, nələr.
Qaralmış gündüzlər,
Alovlu gecələr.
Nələr oldu, nələr!
Açıldı
qanlı,
İntiqamlı,
təsəllisiz,
Ümidli,
İnamlı
səhifələr.
Açıldı yanıqlı səhəri
böyük dərdin, qəmin.
Ölümə Ölüm!
Qisasa Qisas!
Mən deyim, sən qulaq as!
Bu gün
otuz beş yaşlı övladı
qalib ölkəmizin,
fəlakətli günlərin gündəş!
Dinlə məni yaxşı-yaxşı!

Tanklar keçir.
Yer şumlanır.
Səpilən nə buğdadır, nə dari.
Parça-parça
körpə cəsədləri,
insan əlləri,
insan ayaqları.
Qaynar dolu yağır
qapqara buluddan.

Qəlpə-qəlpə sindirilir
şəhərlər, kəndlər.
Bir anda sovrulur göyə
illərin zəhmətindən yaranmış
zavodlar, bəndlər.
Torpaq ah çəkir,
göylər ah çəkir
partladıqca fuqas bombalar.
Qanlı lib kökündən qopur
neçə insan yuvası –
evlər, obalar.
Hörümçək damğalı bayraqlar
sancılın torpağın sinəsinə –
qanlı nizə.
Suda, yerdə, havada
Zülmətlə işiq,
həyatla ölüm
gəlir üz-üzə.

Bir hovurda, bir anda
neçə ana baladan,
bala anadan ayrılır.
Kimi qaçqın qatarında,
kimi ölüm pəncəsində,
kimi amansız gullədən
körpəsini qoruyanda.
Nə tabut,
nə qəbir daşı.
Bir kalafada
neçə-neçə yol yoldası,
bu torpağın vətəndaşı
inam, dözüm qardaşı.
Çöllər, düzlər
qabar-qabar.
Hər yanda
məzar, məzar.
Sən nə olandan xəbərli idin,
nə olacaqdan,

nə yol boyu qabarlamış
min-min ayaqdan.
Qatarlar keçir
üzü Şərqə;
Üstü zavod parçası,
uşaq beşiyi.
Göylər dolur boşalır
yağı quzğunlarıyla.
Hər addımda ölüm keşiyi,
qanlı barıyla.
Hələ neçə faciəli gün var.
Nə sən bilirdin,
nə mən.
Ümidi toranlı bir yol gedirdi.
Sabaha bu gündən.
Gün gündən sınaqlı,
ay aydan ağır.
Qəhrəmanlıq polad olub
bərkiyir döyüşlərin alovunda.
Get-gedə ölkənin dözümü artır.
Təyyarəmiz ona qarşı bir idi.
İki oldu, beş oldu.
Toplar, tanklar da belə.
Neçə bahar, yay, payız,
neçə-neçə qış oldu.
Qisas alovunda
Göz yaşları kiridi.
Qalibiyət yolunda
irəlilədikcə biz
Ona – yüze tənlik oldu birimiz.

Gecə qara;
bir caninin
qorxuya sinmiş
fikrindən, xeyalından qara.
Ulduzlar – göz yaşı.
Üfüqdə yanğınlارın
qanlı qırmaq naxışı.

Yadında saxla
o günlərin lövhəsini
yaxşı-yaxşı.

Qatar dayanıb, kölgəsiz,
yer qara!
Göy qara.
Tükürpədici sükut
çöküb yollara.
Qatar dirənib,
bir cüt qaban dişi kimi,
dimdik qalxmış
qoşa relsə.
Arxada yol yoxluğu.
Nə dik atan toplar,
nə güllesaçanlar.
Nələr, nələr olacaq
qatar ovlayan təyyarələr gəlsə.

Qatarda zavodlar, fabriklər.
Kötüyündən çıxarılmış
maşınlar,
kökündən qoparılmış
kənd, şəhər parça-parça.
Yuvasından qoparılmış insanlar.
Kimi körpəsi qucağında
təngnəfəs gedir.
Kimi tek ayaqlı qaça-qaça.
Qatar durub,
yol yoxluğa dirənib.
Nə ulduz, nə ay görünür...
Buludlar ağır, qara...

Elə bil ki, üfüqdən-üfüqqə
paslı təbəqə dəmir enib.
Bu sükut içində,
dəstə-dəstə adam
yola torpaq, daş tökür.

Kalafa dolur,
bir an sonra
yenidən çökür.
– Yubanma, qardaş!
– Daş gətir, daş!
– Əyri relsi qoparaq,
güt verin ha, bax belə.
Çiyin-çiyinə,
əl-ələ,
səssiz işləyir kişilər, qadınlar.
Bir an
canı sıfəti kimi görünür
ondördlük ay bulud ardından.
– Tərpənməyin, uzanın yerə!
Özündənkomandanın səsi gəlir.
Nə gurultulu döyüñür ürək
bu üzüntülü intizarda?!
Bir an keçir.
Ay yox olur.
Yenə qaranlığa batır
insanlar da, qatar da.
Yol kənarındaki
besiklər də, qundaqlar da.

Günlər, aylar
gözümüzü göynətdi
bu incikli mənzərələr.
Min dörd yüz on səkkizin
belə günləri də oldu.
Min ömür bahasına açılan
düyünləri də oldu.
Düşmən bağırdı
“Blitskriq!”
Zaman gəldi
Reyxstağa sancıldı
bayraqımız, bilirik.
Hələ hərbin qaynar nəfəsi
yandırır torpağı, daşı.

Dinlə ağır günlərin
yaralı dastanını
yaxşı-yaxşı.
Döyüslərdə yanib-yanib
poladlaşan ölkəmin vətəndaşı!..

*Qızğın döyüslərdə düşmənə böyük tələfat verib qoşunlarımız
N... şəhərini tərk etdilər.*

Sovinformbürodan

ÇƏKİLİM

Alovlu gecə.
Tüstülü, dumanlı səhər.
Qədim binaların
oyuq gözləri – pəncərələr.
Qıpqırmızı qar.
Lüləsi qaynar avtomatlar,
sınıq, qırıq maşınlar!
Uğultu, gurultu.
Kalafalar –
qapaqsız insan tabutu.
Qırıq top lülələrindən
sallanmış
buynuz-buynuz sırsıra.
Hər daşda, hər ağacda
hər dərədə,
hər düzəndə, yamacda
açılmış dərin yara.
Son gülləsini atmış
son süngüsünü parlatmış,
indi əbədi sükutda yatmış
dəngil-düngül sıralar.
Neçə insan yuvasını
yalayıb keçmiş qasırgalar.
Tanklarla, zirehlərlə
həmdöyüşlərinin cəsədi üstündən
keçib irəliləyən düşmən.

Və hər qarşı
yağılara
nəhrlərlə qan bahasına
tamam olan
əziz Vətən torpağı!
Yenə belə; gündən-günə,
aydan-aya, ildən-ilə.
Daha neçə şəhər,
neçə kənd
şiddətli vuruşlardan sonra,
neçə dəmiryol,
neçə bənd
tərk edildi.
Tərk edildi, bir gün
geri dönmək ümidi, inamı ilə.
Qəlbimizin sönməyən intiqamı ilə.

ARXAMIZDA MOSKVA VAR

Buzlu, sazaqlı qış.
Valakalam şosesi –
enli buz zolağı.
Çılpaq budaqlarda
fit çalmaqdan
buz bağlayıb
küləyin dodağı;
yanıq-yanıq sizildayırdı.
Yaşıl şamlıqlar arxasında,
yavaş-yavaş,
boğulur, qaralır ilkindi.
Xərabələr səpələyib
neçə-neçə,
qan və alov göllərindən
keçə-keçə,
qapımıza gəlib dava.
Qarşında düşmən ordusu!
Arxamızda MOSKVA!

Dünya çəkib nəfəsini,
dinləyir Moskvanın səsini.
“Üstümə can atır düşmən.
Cəbhələrdə bu gecə
vəziyyət gərginləşib.
Təhlükədədir VƏTƏN!
Ürəklərdən alov kimi
keçdi bu xəbər.
Bir-biriylə
daha kip bağlandı
ürəklər, beyinlər.
İldirim zərbəsinə
dözə bilməz
qranit qaya belə,
parçalanar qəlpə-qəlpə.
Poladı çılik-çılik sindirar
güclü basım,
ağır zərbə.
Valakalam şosesində sarsılmadı,
qalib çıxdı
yeni metal: İNSAN – HÜNƏR!
Aləm gördü,
torpaq odda yana-yana
tunca dönər.
“General Qiş” ünvanına qarğımasın
“Blits! Blits” haray çəkib
səngərlərdə buz olanlar, quruyanlar.
İlk qələbə müjdəsindən
xəbər verdi,
Valakalam şosesində
bütün Vətən torpağını qoruyanlar.
“Blits! Blits!” bağırmasın,
ölkələrə ölüm səpib,
neçə-neçə milyon qəlbə
qor yayanlar.
Vətənin hər guşəsini –
zavodunu, mədənini,
tarlasını, meşəsini,

dənizini, havasını,
şəhərini, daxmasını,
neçə-neçə məmləkətin
beşikdəki körpəsini,
İnsanlığın ölümsüzlük nəğməsini –
ürəyilə,
ümidiylə,
biliyiylə,
silahiylə,
dözümüylə,
bərkik-bərkik
əlləriylə,
dırnağıyla,
biləyilə
köləlikdən xilas etdi
bu torpağı qoruyanlar.

Kimi beşik başında
keşik çəkir;
körpələr yuxudan oyanmasın,
Kimi iş növbəsində,
növbəsini itirib
neçə gecə-gündüzdür çalışır;
bir buruq dayanmasın.
Bir dəzgah başsız qalıb,
bir qatar yubanmasın.
Qulaqlar səsdədir,
ürəklər səksəkədə.
Hər sinədə bir qayğı, nigarənlıq;
“gərəyinçə olmadı
elədiyim bəlkə də!”
Ürəklər səksəkədə,
qulaqlar səsdə.
Bir həyəcan duyulur hər nəfəsdə.
Xəyal qanadlanır.
Açılır gözlərimin qarşısında
Vətən mənzərəsi;
cəbhə-cəbhə,

səngər-səngər,
qaynar, coşğun
mənzərələr, mənzərələr.
Yığın-yığın insan
yol üstündə –
meydanlarda,
küçələrdə,
iş başında.
Dinləyirlər Moskvani.
Yer üzünü, havanı.
Qatarlar artırır sürətini – Moskvaya!
Hanı elə tutumlu söz
vəsf eləyə ölkələrin heyrətini
Moskvaya!
Nəgmələr qanadlanır – Moskvaya!
Şahinlər gəldim deyir,
uçub qalxır Moskvaya.
Dəzgahların arxasından çəkilməyən,
gündə doyunca bir öynə yeməyən
ağ saçlı analar əsgər paltarı tikir;
gözləri cimirə həsrət.
“Hər şey qələbə üçün” deyir
sinəsi yaralı,
vuran əli var olsun məmləkətin!
Cəbhələrdə alovlandıqca dava
ürəklərdə şölələnir
qələbəyə ümid, inam –
Moskva var! Moskva!

İNSAN ÇÜRÜNTÜSÜ

Ağır, ağırlı illər.
Milyon-milyon insan
üzüağ, alnıaçıq.
Sinəsi inamlı dolu
əsirgəmir canını.
Cəbhələrdə, döyüşdə
axıdır qanını.

Ancaq...
Maskalılar da var.
Çetin gündə,
ağır gündə sınanar
adamvarılar,
əsl insanlar.

“Dövlət müdafiə komitəsi paytaxtin bütün zəhmətkeşlərini qayda və asayışı gözləməyə və Moskvani müdafiə edən Qızıl Orduya hər cür yardım göstərməyə çağırır.

Qaydani pozanlar dərhal məsuliyyətə cəlb edilərək hərbi tribunal məhkəməsinə verilsin. Qaydani pozmağa çağıran fittəkarlar, casuslar və düşmənin başqa agentləri isə dərhal güllələnsin!”.

“Axırımızdır!
Qoşunlarımız hər yerdə
təslim olur” deyə
piçildayır biri
gəlib-gedənə;
daldada bir tin başında.
Gözləri iki damcı civə.
Qansız dodaqlarından
Süzülür sözlər:
“Fürsət var ikən
get gir evə!”

Bir gülə açıldı.
Piçilti xırıldadı.
Və susdu.
Zəhər yayın qan quşdu.
Qarışdı bir-birinə
gecəsi-gündüzü.
Sərildi döşəməyə
insan çürüntüsü
Nəhənglər arasında
bu bədşüküm,
mikrob kimi xırdadı.

Gübrəliyə belə yarar deyil
bu sayaq çürüntü;
nə dünənki,
nə bugünkü.
Bu gullədən,
bu ölümdən
xəbərli olmadı
milyonlara siğnaq vermiş
dost elində
pənah tapmış məktəbli qız.
Nə cavabçı olacaq, nə də yetim,
namərd, xain, atasız.

QIZIL MEYDANDA PARAD

Düşmən qəzəblə zəncir çeynəyir.
Moskva yaxınlığından
döyülib, qovulub.
Zinqı batib.
Nə qədər yaralısı
qan verə-verə qaçıb,
nə qədəri döyüş meydanında
əbədi yatıb.
Valakalam yolunun ətrafi
kömürə dönmüş
tankdır, maşındır, topdur.
Paslı qan yerə hopur;
əyri-dolay sızqovlarla
qar üstündə
yazıb, qaynar döyüşün
saatlığını, dəqiqəliyini.
Hava parça-parça bulud.
Qar dayanıb axşamdan.
Hərdən tək-tək mina
qaldırır qarı, buzu göyə.
Bir an havadan asılı qalır
ağ şamdan.

Bu gün də,
neçə il əvvəl olan kimi,
Qızıl meydan dalgalanır.
Bayraqlarla bəzənib
yollar, küçələr.
Hər evin pəncərəsi, damı.
Qızıl meydanda başlayır
ənənəvi Oktyabr bayramı.
Başlayır ordumuzun
əzəmetli paradı.
Göylərdə görünmür
şahinlərimizin
zağlı-gümüş qanadı.
Onlar, Moskva həndəvərində
keşikdədir;
fürsət tapıb
Moskvaya səkə bilməsin
bir düşmən belə.
Göydə, bulud parça-parça.
Yerdə tanklar,
silahlı qoşunlar keçir
bir-birinin ardınca.
Hərəkət bir tərəfədir;
Qızıl meydandan
cəbhəyə, döyüşə sarı.
Keçir, gedir
bir-birinin ardınca
vətən oğulları, vətən qızları.

TƏNHA BURUQ

Göyün üzü ulduzluqdur,
dənizin üzü ulduzluq.
Toranlıqda tənha bir buruq.
Buruqda bir qadın.
Yonulmamış taxtadan
kiçik masa.

Masanın üstündə
bir parça bayat çörək,
çayı soyumuş kasa.
Necə üçbucaq bükülü məktub da
yığılıb üst-üstə.
Necə dəfə oxunub.
Məktub var könül sığallayıb.
Məktub var yaralı qəlbə toxunub.
Bu ilk məktubun üstündə
göz yaşları iz salıb.
“Ana! Məndən ayrılmayırlar
son sözlərin:
“Sağ get, salamat qayıt, bala!”
Xəyalımda
nigarənlığını gizlədə bilməyən
gözlərin.
Elə bil isti nəfəs
qəlbimi sığallayır.
Qulağımızda üç yaşlı oğlumun
səsi ağlayır.
“Getmə! Getmə”.
Qatar gedir.
Tak-tarak, tak-tarak.
Arxada ümidi, arzulu
ömür yolu.
Qarşıda kim bilir
nələr olacaq.
Gedirəm,
sinəmdə gənc ömrümün dayağı –
Öyüdün.
Qəlbimdə inam,
xəyalımda – sərin kölgəsi
dünən axşam su verdiyim
salxım söyüdün.
Kim nə dedi?
Kim nə saydı?
Bir ayrılıq, bir ölüm,
heç biri olmayıyadı”.

Qadının,
titrək əlleri sığallayır
qara sətirli kağızı.
Üstü göy örtüklü
lampadan szülən
ışiq zolağında
oxuyur yeni məktubu.
Hərdən məktuba düşür
damcı-damcı göz yaşı.

Qadın bir gülümşəyir,
bir ah çekir.
Gah bükülür, gah açılır
alnında ağır günlərin naxışı.
“Ana, məktubunu aldım dünən.
Əvvəl oxudum mən,
sonra səngər dostlarım.
Bu gün bütün döyüşçülərinə
bizim hissənin
oxundu məktubun sənin.
Yazıram komandırın,
Bütün döyüşçülərin sözlərini:
“Sağ olsun
cəbhəyə döyüşçü,
motorlara yanacaq
verən belə analar!”
İnan, ana, övladların
Bir qan üçün düşməndən
yüz qan alar”.
Gözləri dumandanır qadının.
Səyriyən dodağı
Yavaşdan təkrar edir
oğlunun adını.
Sızlaya-sızlaya
Qelbinin düyüünü,
xatırlayırlar ayrıldıqları günü.
“Ana, bu buruq, bu sən,
mən gedər oldum.

İndi həm mənə,
həm atama əvəzsən".
Ayrılır xəyalından.
Əliylə sığallayır
oğlunun əsgər geyimli şöklini.
Sığallayır yavaş-yavaş.
Sanki
sığallayır
körpəli beşiyi.
Dodaqları tərpənir.
Ətrafdə nə bir səs,
nə bir hənir.
Sanki, dəniz də çəkib nəfəsini
dinləyir onu.
Dinləyir, tənha buruqda
fəhlə ana necə
laylası ilə
xatırlayır oğlunu.
“Mixək əkdir ləyəndə,
mixək boynun əyəndə.
Bir cüt qurban demişəm
Gözlərim gözlərinə,
Əlim əlinə dəyəndə”.
Dənizdə tənha buruq.
Aram-aram nəfəs alır
dərin sorucu.
Ananın gözlərində
intizarlı günlərin
göyüm-göyüm göynəyən
yuxu borcu.

NEVA SAHİLİNĐƏ

Düşmən qartılmış əfi!
Dövrə vurub, qıvrılıb
şəhər həndəvərində.
Alova, oda qarşı

qranitdən dözümlü –
gənc vətən övladları
müdafıə xəttində;
“Döyüşün buz bağlamış,
yaralı səngərində.
Qar yağır iynə-iynə
yüz qramlıq çörəyin
növbəsində dayanmış
insanların ömrünə.
Küçələri süpürür
sazaqlı acı külək.
Havada od mərmilər
ulayır bayquş kimi;
gah yaylim,
gah da seyrək”.

Pəncərələri göy kağızlı
bir otaq.
Otaqda pianino.
Kərpic üstündə durub ayaqsız.
Ağ-qara dillərində
gəzir-gəzir barmaqlar.
Mil-mil dəftər varağı
Yenə notlarla dolur.
Əsəbi əllərini
Nəfəsilə isidir
sənətkar hovur-hovur.
Zülmə, ölümə qarşı
Tellərin üsyanını qaldırır.
Dərin həyəcan keçirir
qəhrəmanlar yurdunun
sənətkar vətəndaşı.
Qəzəb,
İnam,
Mətanət
bu tellərdə səslənir,
bu dillərdə düzülür yanaşı.
Səs verir bu dillərə

yanıb coşgun tellərə
bir böyük ölkə – Vətən!
Səs verir döyümlü xalq
böyükdən körpəyətən.
Sanki, bu tellər deyir:
dağılsa da neçə yurd,
neçə ev, neçə ocaq;
toplар bar-bar bağırsın,
haqqın yenilməz səsi –
nəğmələr susmayacaq.
Döyüşü paltarlıdır
böyük Lenin şəhəri.
Ölümsüzlük yoludur.
yuxusuz küçələri.
Qəzəbli yumruq kimi
dikəltmişdir göylərə
Toplarını Neva da!
Qəhrəmanlıq meydanı,
Bir hünər səngəridir
burda yer də, hava da.

Zirzəmi!
Lilli suda limandır
tək-tək işiq nöqtələr.
Silahlı adam gəlir
bir-bir dolur içəri.
İslanmış şinelləri
cığ və barit qoxulu.
Hey açılıb örtülən qapıdan
top səsləri,
bomba gurultuları
zirzəmiyə soxulur.
Sükut çökür otağa.
Əsrlərin ardından
danişir müdrik qoca:
“Bu dağdan o yana olan daşlıqlar
İçində dəniztək sonsuz bir çöl var.
Oranı Yəcuclar eləmiş məskən.

İnsana bənzərlər, divdirlər əslən.
Divtək əyri caynaq və dəmir ürək.
Dişdən, dırnaqdan da yırtıcı heyvan.
Qana hərisdirlər onlar hər zaman”.

Bu uzaq səsin
isti nəfəsindən
sanki, əriyir buz, qar.
Açıılır cəbhə boyu
yaxın, uzaqlar.

Canlanır eybəcər siması yağlıların.
Canlanır döyüş, inam mənzərəsi.
Yavaş-yavaş isinir, mehribanlaşır
müdrik şairin səsi,
gəncəli Nizaminin
tunc sənət abidəsi
görünür aydın, açıq.

“Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
Düzlükə olmuşuq əzabdan kənar.
Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölüruk bütün malları.
Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs.
Bizdə ağlayana bir kimsə gülməz.
Qapımız nə qifil görər, nə açar.
Bizim mal-qaramız çobansız otlar”.

İlləri, əsrləri
yola salıb,
bu günə canlı gəlib
bu sətirlər.

Onların hər kəlməsində döyünür
tarixin, həqiqətin qəlbi;
hər haqsızlıqdan güclü,
hər arzudan qəlbi.

Gecə yarıdan keçib.
Salon boşalıb.
Qar yağır qılçıq-qılçıq.
Zenitlərə ilişib,
göyün yeddi qatından

yumalandı torpağa
qarnı yarıq
iki fokke-vulf-qancıq.
Leninqrad əsgər geyimlidir.
Nevanın qaşları çatılıb.
Laqeydlik köhnə paltar kimi
bir yana atılıb.
Səfərbərdir hamı.
İnsandan tutmuş
küçələrə, meydanlara qədər
Ölümsüz bir parolla
döyüñür ürəklər.
Bu parolun Lenindir adı
Düşmən görməyəcək Leninqradi.
Şəhərin açarı könüllərdədir.
Güllələrin hasarı,
düşmənin qarşısında,
alovlu bir pərdədir.
İntiqama, qələbəyə çağırır
Neva
Ona “Varıq!” səs verir
bütün ölkə,
Bakı, Daşkənd, Moskva.

KREMLDƏ BİR OTAQ VAR

Spasski qülləsindən
dəqiqələr aramla
düşür əbədiyyətə.
Vaxtin damlları
yığılır, Zaman gölü olur;
saat, gün, ay, il olur:
Saat ürək deyil;
nə dincəlir,
nə yorulur.
Vaxt vaxtdı –
əvvəl də, indi də.

Vaxtın ölçüsü
birdi də, mindi də;
tutumuna, varına görə,
olmazına, olarına görə.
İl var sürətlə keçir
davamı günə bərabər.
Vaxt var,
günlər, aylar qədər
ləngə düşür dəqiqələr.
Cəbhələrdə döyüş gedir,
qanlı, amansız.
Sanki, yer
məhvərindən çıxıb;
olub yolu ölçüsüz, zamansız.
Kremlədə bir otaq;
pəncərələri qalın pərdəli.
Burda qərargah
növbəti toplantıdadır.
Vaxtın payız yolu
sanki firtinalı qışdadır.
Mətləb aydın, sözlər qısa.
Uzun ağır bir masa.
Masanın üstündə xəritə.
Yekə qlobus.
Divarda xəritələr.
Xəritələrin üstü
bayraq-bayraq.
Ucu sivri ox-xətlər
müxtəlif səmtə yönəlib.
Qara xətlər;
Şərqə tərəf yönəlmış
sivri ucu –
düşmən hücumu!
Qırmızılar üzü qərbə –
bizim zərbə!
Xəritənin üzərində
döyüşür sanki,
qara, qırmızı xətlər.

Bir enə, yönə,
bir səmtə yönəlib
fikirlər, dəqiqələr.
Hardan başlanmalıdır hücum!
Hardadır düşmənin əsas gücü!
Hardan ordu hissələrimiz
çəkilsin geri!
Harda əmr gözləsin
ehtiyat qüvvələri
Bir-bir fikrini izah edir
ordu başçıları.
Gah bəyənimli olur təklif,
gah rədd edilir.
Otaq gur işıq,
pəncərələr pərdəlidir.
Miz üstündə xərite.
Xəritə üstündə xətlər çəkir
qələmli əl.
Burda hər kəlmənin
vəzni ağır, dəyəri böyükdür.
Düzü yanlışdan ayıran
duyumu çətin, bir tükdür.
Spasski qülləsində
yeni günü dəqiqələrə
doğrayır saat.
Mavzoley qarşısında
növbətçilər dayanıb farağat.
Sanki, keşik çəkirlər
yeni başlayan günə.
Quşbaşı ulduz töküldür
onların üstünə.
Kreml otağında
bir anlıq sükut olur.
Danışıldı, bəyənildi, yazılıdı
yeni müdafiə, hücum planı.
...Gedənlər getdi.
Baş kürsüyə yaxın oturdu
adamların qalası.

Yeni gələnlər də var.
Ahəngində yorğunluq, təmkin
biri pozur sükutu.
Açılır yeni döyüş səhifələri:
Metal! Neft! Əkin!
Məktəblilərin yeni tədris kitabları,
qələm-dəftəri.
Təqdirəlayıq
yeni sənət əsərləri!
Vaxt gedir üzü səhərə.
Boğuq bir qızartıya boyanır
pəncərə.
Pəncərənin qabağında
tək bir nəfər dayanıb.
Yavaş-yavaş qaldırır
pəncərə pərdəsini.
Sanki, dinləyir
qəlbinin, xatırələrdən gələn
yaxın, uzaq səsini.
Gözlərindən gəlib keçir
ağır, çətin illərin incikləri.
Pəncərə qarşısında duran
bir qədər həyəcanlıdır;
lakin sakit dayanıb.
Göy damarlı əlləri onun
şəfəqlərə boyanıb.
Pəncərə pərdəsini
qaldırdıqca bu əllər:
sanki, açır qapısını
yeni bir gün, yeni səhər.

BİRLİK

Döyüşlər gündən-günə şiddətlənir.
Uğurların xəritələrdə xətti
gah yüksəlir, gah enir...
Çiyin-çiyinə döyüşür

neçə xalqın oğlu, kızı;
insanlıq düşməni –
faşist ordusuna qarşı.
Adlar ada,
Dillər dilə qarışır.
Sıramızda neçə-neçə millətin
dövlətin, məmləkətin
birliyi var
Dustaqlı, əsir Avropanın namusunu,
taleyini qoruyanlar Vətənlərindən uzaq.
Ürəklərində,
Vətən iztirabı, göynəyi,
əyinlərində qurtuluş ordumuzun
barıt, torpaq qoxulu
sarı əsgər köynəyi.
Hər gün, hər yer, hər yanda
eyni sual:
faşist çəkmələri tapdalayır Fransanı!
Dönə-dönə vəd edilən
ikinci cəbhə hanı?!
Polşa torpaqlarını bürüyüb
Osvensimin qara, acı dumanı!
İkinci cəbhə hanı?!
Köləlik təhlükəsi
çulgalayıb dünyani!
İkinci cəbhə hanı!?
Vuruş yolumuz gedir
canilərin baş yuvasına.
Hər gün dağılır,
neçə-neçə beton dəmir bərkimlər.
Reyxdən qopur, düşür,
biri-birinin ardınca
müttəfiqlər, qəhmərlər, qəhmərkimilər.
Az qalmışdır
yırtıcının baş kahasına.
Şahinlərimizlə yanaşı
havalanır neçə-neçə
Normandiya – Neman –

Hava tərlanı.
Bəs ikinci cəbhə hanı!?
Gurultulu sözlər, vədlər
axıb gedir okeani:
– Açılaceq!
Açılaceq!
Dodaqlarda, ürəklərdə bir sual:
– Haçaq? Haçaq?
Fürerçilər, düçəcərilər,
daha neçə
miyançılar, çərçilər
xarabaya döndəriblər
Rəfaeldən, Ancelodan
yadigar İtaliyanı.
Strausdan yadigar
nəğməli Vyananı.
İkinci cəbhə hanı!?
Sıramızda neçə-neçə millətin,
neçə-neçə ölkənin
oğulları, qızları.
Doğma yuvasızları;
neçə rəngli bayraqlarda
bir məqsəd ulduzları.
İntiqam ulduzları
Bir cəbhədə gedir
çıyin-çıyinə.
Qələbəyə az qalib.
“İkinci” olmasa da,
az qalib faşistlərin
qara günü – yasa da,
amansız qisasa da.

BUHENVALD

Buhenvalddan Veymara
bir qarış yoldur,
əl uzatsan çatar.

Ancaq Veymardan Buhervalda
insanlıqdan vəhşiliyə qədər
neçə ömür boyu yol var.
Veymar deyəndə
İnsan qüruru ilə,
qabarır sinəmiz.
Bütün dünya tanıyor
Veymarı.
İnsanlıq fəxr edir
qədim Veymarla,
xatırlayıb otuz illik zəhmətdən
yaranmış “Faust”u.
Hörmətlə yad edir
eşqi, həvəsi qocalmayan
Veymarlı Höteni
nəsil-nəsil şer dostu,
sənət dostu.
Ağlı-qaralı günlər
bir-birini əvəz edir həyatda.
Bir gündə min-min ömür
külə döndü Buhervalddə.
Veymarla Buhervald sözü
düşündürsün bizi gərək.
Veymar böyük sənətin
yarandığı yer.
Buhervald yüz minlərin
işgəncəsi, iztirabı.
Cəsədlərdən yaranmış –
nəhəng külqabı.
Belə baxsan;
ağaclarında yarpaq
baharda yaşıl olur,
payızda sarı xəzəl –
Veymarın, Buhervaldın.
Belə baxsan;
birdir torpağı,
suyunun dadı –
Veymarın, Buhervaldın.

Yaxın gəl!
Diqqətlə bax!
Veymarda su sudur,
torpaq torpaq.
Buhenvaldin suları qanlı
torpağı güldür.
Suyunda qan qarışıığı,
torpağında
cəhənnəm yolunun qırışığı.
Veymarda da torpaq,
Buhenvaldda da torpaq
başqa-başqa rəngləri
saxlayır sinəsində.
Məhəbbətlə, qəzəblə
yazılacaq bu sözlər
tarix səhifəsində.

Açıldı gedər-gəlməz yolun
cəhənnəm qapıları.
Bir görünüşündən tük ürpərir.
Qovuldu bura
qatar-qatar,
qaramal sürüsü kimi –
kişilər, qadınlar.
Qovuldu axın-axın,
dəstə-dəstə
qoca, körpə,
yaralı, xəstə;
dil ayrı köçürmələr,
ev-eşiyindən götirilmiş əsir.
Ölçüsü, havası
müxtəlif olur
ölüm düşərgələrinin;
hökmü bir,
üsulu bir, yolu bir,
susumu, fəryadı bir.
Ölüm gah bir addimda,
gah bir gün kənarda.

Görməyənlər nə bilir
bir baxışda necə donur
qan damarda.
Hələ qollarının gücü
gərək olanlara,
bir dəmir badyada
bulaşıq suyu;
dəni tək-tək.
Bütün bir gündə
bir öynə.
Bu zülmständə
yüz yan, yüz göynə –
fəryadın aşa bilməz
tikanlı məftil hasarını.
Hər yanda qaz sobaları
şit-şılıq tüstülü bacalar.
Danişmaq yasaq.
Gün çıxandan gün batana
işdə bir an yubanmaq yasaq.
Gülən yoxdur yasaq ola.
Kim güləcək kürəyində
qamçıdan qan qaysaq ola.
Nə evindən xəbər gələ bilir,
nə burdan evinə.
Nə bir nəğmə,
nə bir quş səsi
ürək döyüñə,
könlük sevinə.
Dəryalar mürəkkəb ola,
məşələr qələm;
ölüm düşərgəsinin
bir gününü yazıb, yazıb
qurtara bilmərəm.
Bura düşdün
vidalaş ümidlə,
geriyə yolla.
Vidalaş insan hüququ,
qanun qəhməri,

Ədalət, insaf sözleriylə.
Əriyəcək ömrün-günün
gilə-gilə.
İşləyə bilmədin,
ac qal!
Xəstəsən, dərmansız öл.
Burda ahlar duman-duman.
Burda göz yaşı göl-göl.
Qüsürən varmı, yoxmu?
Fərqi nə.
Bahasına bir ömür ver
bir kəlmə dediyinə.
Hazır bir qəlibə siğmamışsa
arzun, düşüncən, fikrin,
çək cəzanı!
Nə haray sal, nə din!
Dinsən belə,
qazancın nə olacaq?!
Yeni-yeni dustaq ili,
qalaq-qalaq.
Hər tərəfdə cəhənnəm carçıları.
zəncir ceynəyən avçarkalar.
İnsan nə qədər dözər,
neçə gün susuz,
neçə gün ac qalar?
Ölçüsü, havası
müxtəlif olur
ölüm düşərgələrinin;
hökmü bir, yolu bir.
Buhenvald bu düşərgələrdən biridir.
Ümid üçün iynə gözü,
fəlakətçin iridən iridir,
Qapıları ölümə açıq.
işgəncəyə, zülmə açıq.
Dörd yanında
tikanlı tellər,
xəncər süngülər
qılçıq-qılçıq.

Qapıları qurtuluşa bağlı,
rəhmətə bağlı,
ədalətə, nicata bağlı,
həyata bağlı.
Bəlkə hər günü
məhv edilən insanların
sayı ilə fərqləndirirlər
ölüm düşərgələrini.
Buhenvaldda
çıskınlı bir gün
tütün yarpağı kimi düzdülər
əsir cərgələrini.
Zabit yanaşdı
sıradakı qadına
Tikanlı baxışla süzdü onu,
başdan-ayağa.
Sonra diqqətlə baxdı
qadının yanındaki uşağı.
Yenə döndü qadına sari.
– Tanımamış olmazsan
sizin partizanları.
Başçınız kimdir?
Qadın susdu.
Zabit bağırdı:
– Qabağa çıx sıradan,
ey ləçəkli partizan!
Qadın dinmedi, durdu,
çuqundan heykəl kimi.
Zabitin dodağında
qırıldı ilan təbəssümü.
Uşağı göstərib
“Gətirin bura!” dedi.
Qızı götirdilər.
Zabit onu qucağına götürdü.
Sığalladı başını.
Sonra baxdı anaya sari.
“Nə incədir qolları,
nə qırımdır saçları!

Nə nazikdir qaşları.
Gözləri gömgöy çöl çicəyi.
Düşmən ölkənin göyçəyi!”
Sonra baxdı ovçarkaya,
Tumarlađı iti.
“Nə güclüdür ayaqları!
Dişlərinə bax!
Necə safdır, necə iti”.
Yenə üzünü tutdu anaya:
“Deyəcəksənmi?”
Qadın yummuşdu gözlərini.
Titrəyirdi əlləri.
Qız dartındı zabitin əlindən
anasına tərəf.
“Dayan, quzu,
dayan, partizan qızı!
Hələ cavab almamışam”.
“Bilmirəm, bilmirəm, bilmirəm”.
İnlədi qadın.
“Onda bax!”
Zabit əmr etdi yefreytora:
“Ovçarkanın zəncirini
yavaş-yavaş burax!”
İtin gözləri qan çanağı,
ağzından süzülür su.
Qızın gözlərində
böyüdükcə böyükür
bir dünya ölüm qorxusu.
İt sürünür qızı sarı,
dişləri qırından sıyrılmış bıçaq.
Gərilmiş bütün əzələləri.
İndi atılacaq.
Uşağın gözləri
böyükür, böyükür,
çixır hədəqəsindən.
Əsirlərdən kimsə
dözə bilməyir,
hıçqırır, öyüyür.

Qızın gözləri
böyüyür, böyüyür.
Sanki indicə çərçivəsini yırtacaq.
Get-gedə əriyir gözlərinin ağı.
Bəbəkləri genişlənir;
qıçırdadıqca qanıq itin dişləri.
Qız geri çökilmək istəyir.
Buraxmir onu
qolundan yapışmış
dəmir qarmaq əllər.
İt sürünür irəli
yavaş-yavaş.
Sanki qurbanlığının
bu halindən zövq alır.
Qız əlləriylə qapayır üzünü.
İt zabitə zilləyib
qan çanağı gözünü.
Qız dartinir geri.
Sığınmaq istəyir
iki yanındakı
kötük-kötük ayaqlara.
İt bir addım da irəli sürünür.
Qız “Ana!” deyə bağırır.
Səsini özü eşidirancaq.
Boğazında boğulur fəryadı.
İt bir qızə baxır,
bir zabitə,
Zabitin dodağında
uzanır, qıvrılır
ilan-qırmışıq.
İt əsəbidir,
zabit sakit.
Əmrə hazır gözləyir it.
“Deyəcəksən, yox?”
Ucalır qəzəbli səs.
Qulaqlarda cingildəyir sükut.
“Son dəfə soruşuram”.
Sükut ağır daş kimi

qalxmir aradan.
Zabit qaldırır sağ əlini.
İt qalxır dal ayaqları üstə...
Elə bu an,
əsirlərdən biri,
toplayıb son gücünü, qışqırır:
“Mənəm, mən”.
Atılır qabağa.
Aman vermir itə tullanmağa.
Qarışır ara.
Əsirlər qamarlayır zabiti.
Güllələr açılır
bir-birinin ardınca.
İtin boğazını buraxmir qoca.
Bir an çəkmir,
yerdə iki it meyidi.
Bir köpək.
Bir də it oğlu it
zabitin leşsi.
Bir də qadın ölüsü
və on dörd nəfər əsirin cəsədi.
Bir də körpə bədəni
güllələrdən deşik-deşik.

Barakların arxasında
bir qara görkəmli bina.
Tüstü qalxır borulardan
qara, qapqara.
İnsan ətinin yanlıq qoxusu.
Bir də sükütlə dayanmış
faşistlərin gözlərində
qisas gününün qorxusu.

Sən nə olanlardan xəbərli idin,
nə olacaqlardan.
Dinlə, dinlə, yaxşı-yaxşı,
qəmli, döyümlü günlərin vətəndaşı.

DÖNÜŞ

Volqa!
Volqa!
Sularında nədir
o qızartılar?
Hani quş nəğmələri,
hani dəcəl qağayılar, martılar?
O sökülən olmaya dan yeridir?
Buludlarda közərən
şəfəqdir, qan yeridir?
Yer titrəyir,
göy titrəyir –
daş divarlı binaları
od mərmilər
gəmirəndə gəmir-gəmir.
Sahil boyu binalardır
sökük-sökük,
viran-viran,
qəlpə-qəlpə.
Saysız insan cəsədidir
çuxur-çuxur,
təpə-təpə.
Torpaq yanır.
tonqal-tonqal
alov-alov.
Volqa, nədir
bu qaçhaqaç,
bu qovhaqov?
Sındırıldı bel sütunu
mənəm-mənəm deyənlərin.
Qaçır faşist orduları...
Hər tərəfdə bağlı yollar.
gülə-gülə daşib gələn
“basılmazlar”
indi zır-zır ağlayırlar.
Neçə yüz min məğlub ordu;
budağıdan üzüləcək,
yarpaq kimi tir-tir əsir,

Hörümçəkli neçə bayraq
düşüb yerə.
Ordulara əmr verən
feldmarşal olub əsir.
Qalib zəfər bayraqları
kölgəsində yaralı yer nəfəs alır.
Hələ neçə qanlı döyüş qabaqdadır.
Çətin yollar keçiləcək qələbəyə.
Lakin bu gün
dodaqlarda nəğmələr də
zəfər dadır.

KÖNÜLÜMÜN GÖZÜ İLƏ GÖRDÜKLƏRİM

Bir dağ kəndi.
Evlər sanki,
qayalardan asılmışdır.
Alçaq daxma!
Buxarının qabağında
bir balaca qız oturub.
– Qızım, neçə yaşın var, de!
– Yarımçıda oxuyuram.
– Toxuduğun nədir belə?
– Corab!
Corab toxuyuram.
– Kiminçündür bu corablar?
– Qardaşımçın!
Gör necədir?
– Yaman çoxdur.
Sənin neçə qardaşın var?
– Ana, ana,
mənim neçə qardaşım var?
Ana gəlir yan otaqdan.
– Qardaşların çoxdur, qızım!
Üşümüsən.
Buxariya yaxın otur, bir az qızın.
Yan divarda

yani qara haşiyəli
fotoşəkil asılmışdır.
– Ana!
Ana, bəs bu kimdir?
– O da sənin qardaşındır.
Üç il olur o gedəli.
Bəlkə bu gün, sabah gəlir.
Nə qəşəngdir,
nə əlvandır bu corablar!
Toxu! Toxu!
Neçə-neçə qardaşların
cəbhələrdə vuruşurlar.
Ana silir gözlərini.
Çoxdan onun göz yaşları qurumuşdur.
İndi onun sinəsində
ürək deyil,
yaralanmış zəif quşdur.

Uşaqla doludur
böyük otaq.
Masa arxasında
nahar vaxtıdır.
Bir balaca da
özünə hündür kürsü axtarır
boyu o birilərə çatsın.
Qoca ev yiyesi
götürür uşağı qucağına.
Sığallayıր başını.
Sən lap başda otur, deyir.
Nahar vaxtıdır,
uşaqlar “Beşbarmaq” yeyir.
Üçü rusdur,
Biri eston,
dördü ukrayin balası.
Dörd nəfəri yəhudidir,
üç nəfəri belorus.
Latviyadan, Moldaviyadan, Litvadan da
tək-tək, bir-bir.

İki polyak,
iki macar,
bir də bolqar balası var.
Görəsən ev yiyesi nəçidir, kimdir?
Bir özüdür,
bir dul gəlin,
bir də qarı.
Bunlar da tanımadığı,
bilmədiyi adamların
didərgin uşaqları.
Gəlin müəllimədir,
qarı kolxoz briqadırı,
qoca bənnə!
Yenə məhəbbət tapılar,
qayğı, nəvaziş bəs elər
yuvasına su calanmış
insan övladlarına.
Hər evə gəlib qəm;
ya özünün,
ya qonşusunun,
tanış-bilişinin qəmi.
Ya bir qəm ki,
bu sınaq günlərində,
yuxusuz qoyub aləmi.
Qəm, kədər, göz yaşı
bu günlərin
ahənginə qarışib,
dadına hopub,
rənginə qarışib.
Cəbhə yaxınlığında
adi bir kənd məktəbi.
Dərs vaxtı.
İlk əlifba dərsidir.
Sinifdəki lövhədə
ilk hərf V-dır.
Niyə!
Körpələr səslənirlər
Vətən! Vətən! Vətən! – deyə.

İkinci gün hər kiçik tələbə
öyrənib, bilir,
necə yazılır
böyük hərflə
QƏLƏBƏ!

QİSAS YOLLARI HƏLƏ QARŞIDADIR

Zərbə üstündən zərbə!
Üzü qərbə!
Üzü qərbə!
Zərbə üstündən zərbə!
Qovuruq düşmənləri
üzü qərbə.
Bir an vermirik aman.
Qaçır, qaçır,
dayanıb diş qıcadır
faşist – alman.
Atr top-tüfəngini.
Yaralıların,
qəlpə-qəlpə,
parça-parça
dartıb qopardığı varını.
Atr gündəlik cirəsini,
pornoqrafik şəkillərini,
tütün kisəsini,
ağzı açılmamış
konserv küpələrini,
çimdir-çimdir şekerini, suxarını.
Qaçır düşmənlər.
Şimaldan cənubatan,
yolları qan,
izləri qan,
üzləri qan,
gözləri qan.
Qaçır, kimi yaraqlı, ümidsiz.
Kimi yaraqsız,
təsadüfə ümidi.

Qaçır yaralarından
qan sıza-sıza,
qan axa-axa,
qan dama-dama.
Çekilir, qaçır vəhşi
Qaçır, amma...

...Bir dəstə əsiri N... şəhərinin küçəsində apararkən bir əsir qızıl əsgər içində məktub olan şüşəni kənarə atdı. Küçədəki uşaqlardan biri şüşəni götürüb, tez yaxın həyətə soxuldu. Məktubda bu sözlər yazılmışdı: "Biz 540 nəfər idik. İndi 460 nəfər qalmışıq. 18 nəfəri kərpic zavodunun yanındakı xəndəkdə güllə-lədilər. Neçə nəfəri Terek çayına atıb boğdular. Azərbaycanlı qızıl əsgərlərdən 42 nəfərini Mayskaya stansiyası yaxınlığında, Terek çayının üstündəki körpünün yanında döyə-döyə öldürdülər".

*"Krasnaya Zvezda" qəzeti,
fevral, 1943.*

Cinayət səhifələrindən biri!
Ancaq biri.
Nə ən böyüyü,
nə ən dəhşətlisi.
Adları bir parça kağızda qalan
vətən oğullarını
artıq gözləməsin
ağbirçək anaları,
qohum-qardaşları,
yaxın-uzaq kəndlisi.
Nə birincidir bu cinayət,
nə sonuncu
adamcıl niyyətlərin,
kül olmuş arzuların
budur sonucu.
Hələ qurtarmayıb vuruşlar.
Qurtarmayıb əzablı yollar.
Qələbənin yolları ölüm-itim,
dözümdür, iniltidir.

Havalar yaz qoxuyur.
Düşmən hər gün
qüvvəsini itirir,
inamını, ümidi ni itirir.

RƏNGLİ ULDUZLAR

Min dörd yüz on səkkizdən
neçə ağırlı, incikli
gün keçib,
hər biri ilə bərabər;
qaynar günlər,
qanlı günlər,
nigaran günlər,
yolları təhlükəli,
dumanlı günlər.
Gah buludda gizlənib
göy ulduzları,
gah alovda, tüstüdə.
Titrəyib gurultuda,
sixılıb uğultuda
yerin dərin altı da,
göyün yüksək üstü də.
Bu gün,
göy üzünə səpələnib
yer ulduzları
pardaq-pardaq,
rəng-rəng,
əlvan-əlvan,
çiçək-çiçək.
Düşməndən azad edilmiş
torpaq-şəhər adına.
Qalxır işiq fəvvərəsi,
rəng çıldırır,
göyün yeddi qatına.
Küçələr, meydanlar
insan-insan.
Ulduzlar deyil

göylərdə alışan;
Hər biri yaxın qələbədən
uğur-xəbərdir.
Əlvan çiçək dəstəsi kimi,
rəngli, yekə yelpinc kimi
açıılır qaranlıq göylərdə bir-bir.
Göydə yaşıl,
qırmızı, narıncı,
zəfər ulduzları.
Yerdə döyüş, səfər yolunun
sıra nəfərləri,
yeni günlərə qalxan ölkənin
oğulları, qızları.
Dodaqlarda:
“vətən davası gedir:
müqəddəs müharibə” marşı!
Əlvan ulduz karvanı,
yaylım top atəşləri
nəğmələrə qarışır,
kükrəyir, aşır, daşır.
Buluqlar arasında
göy ulduzları,
buludlar çaxnağında
əlvan ulduzlar.
Hər top səsi,
Şığıyan fişənglərin
çıldır-çıldır fəvvərəsi,
dodaqların gur nəğməsi
deyir, deyir:
düşmənlər müharibəni
uuuduuzduuular?!“

MƏHƏBBƏT

Körpələr evi.
Hər yan ağappaq.
Günəş pəncərələrdən axır
qucaq-qucaq.

Körpələrdən kimisi yatır
mışıl-mışıl.
Pəncərədən boylanır
şam budaqları
yaşıl-yaşıl.
Bir cavan gəlin
Səssiz addımlayır
yataqlar arasında.
Gah bir uşağın
yastığını düzəldir;
gah birinin sürüşmüş yorğanını.
Bir uşaq ağlayır
Xısın-xısın:
– Anam hanı? Anam hanı?!
– Yat, körpəm, yat!
Şirin yuxu içində
gül-çiçəyə bat!
Nə layladır bu, nə də nəğmə.
Məhəbbət dolu səsdir.
Qımışır uşaqlardan biri,
Əmziyini əmə-əmə.
Qımışır gəlin də:
– Yat, körpəm,
yat, quzum,
yat, qızım!
Sükut dərin bir səssizliyə
salır otağı.
Gəlin çökilir bir kənara.
Səhərdən başladığı məktubun
gerisini yazar.
“Son məktubunu dünən aldım!”
Qaşları çatılır.
“Son!” Pozur bu sözü.
Ürəyi çırpinır;
sanki, çıxacaq sinəsindən,
bu dar qəfəsdən.
“Son!” – dodağı titrəyir
bu daxili səsdən.

Üst-üstdən qaralayır
bu son sözünü.
Yazır:
“Şükür, sağ-salamatsan.
Hamidan sənə salam var.
Biz də pis dolanmırıq.
İndi mənim qırx bir balam var.
Qırx bir oğlan, qız,
Böyüklü-kiçikli
– atasız, anasız.
Göndərdiyin şer yaxşıdır, amma...
son bəndi pozuram.
Ürəyimə min cür
qara-qura gəlir.
Hər kəlməni
min yerə yozuram.
“Bəlkə bir gün məndən gətirdi soraq,
qan ləkəsi düşmüş bir sarı yarpaq.
Bil ki, son şerimin ilk sözü sənsən;
bir də can verdiyim bu ana torpaq”.
Yox! Yox, əzizim,
sən gələcəksən!
Necə olar ki mənim
yuxusuz gecələrim,
intizar gündüzlərim,
ümidiim boşça çıxsın.
Sonra silir göz yaşlarını.
Ağlayır xisin-xisin.
Astaca açılır qapı.
Gəlir əvəzçi qız.
“Niyə belə tez gəldi?!” –
düşünür gəlin.
“Nə qəmlidir gözləri!”
Qızın ovunda nədir?!
Niyə onu gizlədir?!

Niyə belə tərəddüddədir?
Gəlin bir addım gəlir irəli,
elə bil kəsilib
ayaqlarının taqəti.

Məktubdur gələn qızın əlində.
Bir an duruxub qalır
qız da, gəlin də.
Alır məktubu qızdan.
Açıır, aça bilmir –
titrək əliylə.
Bilmir sevincdən
gülsünmü, ağlasını.
Məktubu bağırına basıb
əlində saxlasını.
Birdən söykənir divara.
Gözlərində qarışır
sətirlər qara-qara.
"...qəhrəmancasına..."
Gənc qızın gözlərində
böyüdükcə böyüür
bir dəhşət, bir maraq.
Gəlinin başı əyilib sinəsinə,
saçları qar kimi apağ!

HANSI KİM ÖLDÜRDÜ, NİYƏ ÖLDÜRDÜ, HARDA ÖLDÜRDÜ?

Hans Fridman
Krupp zavodunda
fəhlələrdən biri idi.
Mühəribə şiddətləndikcə
sıraları seyrəldi, əridi.
Cavanlar getdi,
qocalar gəldi.
Qadınlar gəldi.
Əllillər gəldi.
Sıralar seyrəldi.
Bir gün Hansı
hərbi məntəqəyə çağırıldılar.
Fürerə sədaqətini soruştular.
Hans: "hayl!" – dedi.

– Sevirsənmi məmləkəti? – soruşdular.
Hans: “hay!” – dedi.
Sanki, daxildə bir səs,
uzaq-uzaq bir nəfəs
fəhlə Hansa:
– Səni ölümə göndərirlər,
ayıl! – dedi.
Ayıl! – dedi.
Hans baxdı, baxdı
divardakı əyri saçlı führerə.
Əlini qaldırıb
bir də: “hay!” – dedi.
Şərq cəbhəsi.
Kurska yaxın!
Bir cəhənnəm alovu
büründü Hansı.
Ayırd edə bilmirdi
göy hansıdır,
yer hansi!
Ancaq, bir səs eşidirdi:
“Fürer bizə dayaqdır!
O, cəsur saldatını unutmayacaqdır”.
Dəhşət bürümüşdü Hansı.
Kim görüb ki,
bir alovda
torpaq yansın,
adam yansın,
dəmir yansın!
Qorxu büründü Hansı.
Qabaqda düşmən,
kürəyi arxasında
SS kapitani.
Qarşıda düşmən güləsi.
Arxada atəşə hazır
avtomatın lüləsi.
Gözləyir, yubanır Hans.
Çox düşünməyə
nə vaxt var, nə macal.

Hansın qəlbində bir səs deyir:
– Yubanma, qərara al!
Arxada ölüm mütləqdir.
Yol yoxdur geriyə.
Sürün, sürün,
qaça bilməsən də
dayanma, get
yeriyə-yeriyə!
Ümid yolu bağlansa da ölüyə,
açıq olar diriyə.
Hans sürünr, sürünr.
Ölülər arasında bir anlıq
can verən, əl-ayaq atan
yaralı kimi görünür.
Bu cəhənnəm içində
kim fərq edər
ölü hansıdır,
dirilər hansi!
SS kapitanı bir an
gözdən itirir Hansı.
Hans sürünr, sürünr.
Tüstü toranlığında
kölgə kimi görünür.
Bir qanlı çuxurda
dərir nəfəsini.
Cırır ağı alt köynəyindən
bir şülək,
bağlayır avtomatının lüləsinə –
bir təslim bayrağı tək.
Dirsəklənib nəm torpağı;
sürünr qabağa.
Birdən qalxıb yüyür irəli.
Ağ bayraqlı avtomati qaldırmışdır
bir əli.
Bir yaylım atəsi açılır arxadan.
Yixılır Hans.
Ağ bayraq olur al qan.
Hansi vurdı SS kapitanı;
qalanlara görk olsun, deyə.

Kurska yaxın,
döyüş yavaş-yavaş sönəndə,
axşam çağı.
Çox keçmədən özü də alnından
bir gullə ilə nallandı;
bu qanlı döyüş axınında.
Bu nədir?
Taleyin ədalətimi,
ya əvəz-əvəz.
Yox! İt qanı
İnsan qanına dəyməz.

PARTİZANLAR

Qalın, qaranlıq meşə.
Nə yol var, nə ciğır.
Partizanlar yeni səfərə çıxır.
Hərəsi bir peşənin
yiyəsi idi davadan qabaq.
İndi bir adları var:
Partizan!
Basqınçı, gəlmə düşmənlərə,
yerli satqınlara
ölüm fərmanı yazan.
Partizan!
Düşmən həm arxadadır,
həm qabaqda,
həm sağda,
həm solda!
Düşmən var
neçə talada,
neçə daxmada,
ciğirdə, yolda!
Burda, partizanlar döyüşür
düşmən arxasında,
qalın meşədə.
Sakit bir çay yaxasında.

İndi partizanlar
növbəti qisasa gedir.
Dünən partlatdılar
düşmən əlində qalmış
dəmir-beton körpünü.
Bu gün yön işlək yoladır.
Partizanlar
pırtlaşq kələf cığırları
ayağına dolayır.
Dünən qızğın döyüşdə
düşməndən geri aldılar
strateji dəyərli böyük kəndi.
Eşitdilər yağıların:
“Aman verin!”
“Hitler kaput!” səsini.
Bir satqının daxmasından tapdılar
müəllimə qızın cənazəsini;
küreyində qanlı ulduz.
İntiqam, qisas alıb
ədalətli, amansız;
geri çəkiləndə,
qarışqa saylı
cəza dəstəsindən –
çiyinlərində gətirdilər
qəhrəman kəşfiyyatçı qızı.
Neçə-neçə
kolluqdan, bataqlıqdan
keçə-keçə;
bir gündüz, iki gecə.
Dəfn etdilər partizan qızı.
Nə yaylım atəsi açıldı,
nə mitinq oldu,
nə təmtəraq.
Məzarın üstünə atıldı
bir qucaq şam budağı,
bir qanlı köynək – bayraq,
bir də
sayı partizan başçısına məlum
neçə ovuc soyuq torpaq.

Partizanlar gedir
növbəti səfərə.
Düşmənlər gözləməyən,
Satqınların
ağlına gəlməyən yerə.
Bir gurultu!
Dəmiryol qalxdı göyə.
Reşlər oldu əyiş-üyüş!
Bir neçə dəqiqə çəkdi döyüş.
Alovlandı sursatlı,
yaraqlı, saldatlı
40 vaqonlu eşalon.
Sındırılmış saxsı kimi
parçalandı, töküldü
neçə-neçə cinayətə səbəb olan,
baş olan.
Günlər belə,
gecələr belə.
Vuruşur partizanlar
Hələ güclü düşmənlə.
Yoldan çıxır neçə qatar,
haray qalxır:
– Partizanlar! Partizanlar!
Satqınlara, casuslara ölüm-qərar!
Haray qalxır:
– Partizanlar! Partizanlar!
Dəmir, beton necə yanar!?
“Yanar!” – deyir
partizanlar.
Fransada parça-parça,
tikə-tikə göyə qalxır
alman silah arsenali
“Müqavimət dəstəsidir –
Qisas alır...”
hey bağırır qoca faşist generalı.
Oxrid gölü ətrafında
döyüş gedir:
qanlı, qaynar.
Triyestdə göyə qalxır

Alov dilli fəvvarelər;
Faşistlərə divan tutur partizanlar.
Polşa olub odlu torpaq,
Faşistlərə yoxdur aman.
Hər tərəfə səs yayılır –
partizanlar, partizanlar.
İtaliyada partizanlar.
Rumınıya, Macarıstan...
Hər tərəfdə
intiqamdır alovlanan.
Xalq uğrunda qisas alan
partizanlardır.
Partizan!
Neçə-neçə vətən oğlu,
eldasıımız
bu döyüşən dəstələrin
surasında,
partizanlar arasında vuruşudur.
Əldə silah yürüşdədir,
Tankda gedir,
göydə uçur.
Yollar sazaq,
hər tərəf qar.
“Varıq!” deyir partizanlar.
Azad olmuş kənd, şəhərdə
qurulur dar.
“Varıq!” – deyir partizanlar.
Qarlı, qalın bir meşədə
başdaşısız təzə məzar!
Ətrafında “Varıq!” – deyir
Partizanlar! Partizanlar!

REYXSTAQIN SON GÜNÜ

Reyxstaqın divarları
doludur yazılarla.
Oxuyun alovla
Yazılmış sətirləri.

Qələbədən bir nişanədir
bu yazının hər kəlməsi:
“Biz Berlinə gəldik ki,
faşist bizə gəlməsin”.

Gəncəbasarlı əsgər
qırmızı bir qələmlə
yazmışdır üçcə kəlmə:
“Qalib gəldik, Etibar!”
Burda Moskva vardır,
Kiiev, Bakı, Minsk var.
Leninqrad, Ryazan,
Daşkənd, Tbilisi, Kazan,
Stalinqrad, Yerevan.

Neçə-neçə şəhərim
həkk etmiş – divarlara
bu tarixi zəfəri.

Budur qanlı faşizmin
Məğlubiyət heykəli.
Onu seyr etmək üçün
insandır ha, hey gəlir.
Divarlar elə bil ki,
şimşəklər yumruğuyla
çopurlaşmış qayadır.
Onları çeynəmişdir
intiqam güllələri.
Baxdılqca hər ürəkdə
sızıltılı, göynəkli
xatırələr oyanır.
Yada salır baxanlar
alovlarla açılan
o amansız səhəri.

QƏLƏBƏ

Aylar keçdi,
illər keçdi.
Arzulanan, ümidlənən
o gün artıq gerçəkdi.

Vətən keçdi ağır sınaqdan,
qurbanları az olmadı.
Necə gün keçdi, ay keçdi,
neçə il
bayramlı, sevincli yaz olmadı.
Qalıblərin paradı!
Hörümçəkli bayraqların
meyitləri şəlpə-şəlpə
düşür yerə.
Mavzoleyin ətəyinə –
qranit pillələrə.
Bir min dörd yüz on səkkiz
iradəli, dözümlü,
hücumlu, intiqamlı
uzun-uzun günlərin,
gecələrin sonudur.
Üzlərdə sevinc, fərəh,
kömüllərdə bir qürur.
Müzəffər ordumuzun,
sülhsevər insanlığın
qalibiyyət bayramı.
Dalğalanır hər yanda
şəfəq rəngli, yenilməz
bizim zəfər bayrağı.

DOĞUM

İllər keçdi;
bir-birindən ağır,
iztirablı, üzüntülü,
fəryadlı, çağırışlı, tablı.
İlin qısa gecəsi
əriyir yavaş-yavaş
körpə sehərin
ilk qızartılarda.
Quş civiltiləri tökülür
yaşıl yarpaqlara.

Sular axır –
qucağında yumyumşaq kölgələri
sahildən qopara-qopara.
Bahar – həvəsi aşib-dاشan,
cavan bir rəssam kimi,
əlvan boyalar çəkib
hər yana.
Hara baxsan gül, çiçək;
bir-birindən göyçək.
Dalğalanır bayraqların axını.
Bayram geyimlidir
yurdun hər tərəfi –
uzağı, yaxını.
Pəncərələri günəşə açılmış bina!
Binanın qarşısında iki
intizarlı göz.
Bir ürək çırpinır aramsız.
Sanki, mehriban bir səs gəlir:
“neçə gündür dözmüsən,
bir hovur da dözl!”
Kimdir bu nigaran ürəkli,
bu xoş diləkli,
bu enli ürəkli,
bu əli dəstə çiçəkli insan?!
Niyə gözlərini çəkmir,
şüşəsində şəfəqlər oynayan,
aynalı qapıdan?

Varaqladıqca ağrılı, göynəkli günlərin
düzümünü,
Vətənin yaralarını,
xalqın dözümünü,
nigaran gecələri,
qaynar gündüzləri,
doğma yuvasına qayıtmayan
ölümsüzləri
xəyal aparır məni
o yanıqlı, uğursuz səhərə;

ilk həyat qışqırığı
bomba gurultusuna qarışan
körpənin doğulduğu yerə.
Belə bir ağ evdi;
hər gün neçə
yeni həyat yuvası,
yeni insan beşiyi.
Sakit, təmiz havası.
Gül-çiçəkli eşiyi.
O səhər qara bulud aldı
bu binanın üstünü
dalğa-dalğa axıtdı
qan alovu,
qara zəhər tüstünü.
Min dörd yüz on səkkiz gün
keçdi o gündən.
İndi bu doğum evi qarşısındasan,
o vaxtin gündəsi, ildəsi
Bu günümün gərəkli vətəndaşı!

ANAMIN GƏLİN QIZI

Bilmirəm ki, tabutun
şamdır, yoxsa arçandır.
Sənin son səfərindir;
bizim səfər haçandır?!
Səninlə biz,
bir arçan əkmişdik
məhləmizdə;
yasəmən çıçəkləyib,
qızılğullər açanda.
Mən bilmirəm tabutun
o arçandan çəkilib,
sarı kəhrəbadandır,
ya mərcandan çəkilib.
Bəlkə qan yaş gözümdür
onu mərcan tək görən,
anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı.
yadindamı, bir şeyin
adını bilməyəndə,
idey-idey deyərdin
Tülkü toplan küçüyün
tutub qulaqlarından,
qırmızı papişları
“Al gey!
Di gey!” – deyərdin
Toplan mirıldanardı,
mən gülərdim sözünə.
Yumruqlarını sürtüb
qəşəng, qonur gözünə,
sən ağlayardın onda.
İndi mən ağlayıram
Gedər-gəlməz yolunda.

Mən bilmirəm, tabutun
qovaqdır, ya arçandır.
Ölüm hamı üçün var.
Ancaq vaxtı haçandır,
Bir bilən yoxdur bunu,
Hamı bilsə də onun
qaçılmaz olduğunu.
Xatirimdə canlanır;
illərin o tayında,
əlimdə bir balaca,
ovxarlı
dəhrə vardı.
Bir vuranda
Sanki bir qu tüketidür
onunla
Ortasından kəsəndə
bir dirəyi.
(Unutmuşdum hər şeyi
səni, çayı, çörəyi).
Birdən
dəhrəni vurdum,
üzüldü baş barmağım.
Çal xoruz uddu onu.
Sənin:
“Xoruz dadaşın
barmağını apardı”
deyib,
əvvəl qorxduğun,
sonra gülüb getdiyin;
qayğısız, uğun-uğun
indi düşür yadına.
Xatirələrin səsi
naşı, xaric xal kimi
qarışır fəryadıma,
gəlib uzaq yolların
səfərindən yorulub.
Ancaq
bu xatirələr

elə bil,
dünən olub.
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı,
o ağrıya bənzəmir
indi duyduğum ağrı
Sinəmdəki bu ürək
tabutundan ağırdır.
Gözüm, dilim,
dodağım
uzaq-uzaq o gündə
yaralanmış barmağım,
inləyir bağır-bağır.

Mənə yaxın gəlməyə
qorxurdun
qanı görüb.
O qanlı barmaq hara,
bu sakit ölüm hara!
Tabutun kölgə salıb,
indi qəmli yollara.

Dəhşət dolu gözünlə
baxırdın qardaşına.
Nə baxışın,
nə üzün,
nə həlqələnmiş gözün,
yaraşındı yaşına.
Tabutunun taxtası
o gün yarı böldüyüüm
dirəkdən çəkilibsə,
sağ əlimi biləkdən
niyə qələm etmədim.
Ya dirəyi doğrayıb
o zaman
tikə-tikə,
talaşaları yığıb
çay üstünə getmədim!

Atmadım
doğradığım parçaları
Arvana.

İndi qalmışam belə
göynəyib yana-yana
Bilirəm ki, tabutçun
taxta azlığı deyil,
Nədənsə tabutunun
hər parçası,
gözümde
o dirəkdən çəkilmiş
taxtalardır elə bil,
Anamın gəlin qızı!

Anamın, gəlin qızı!
Tabutun nə yüngüldür,
Matəmin nə ağırdır.
Çiynamdeki cənazən
sanki bir qu tüketür
Qəlbimdəki yoxluğun
məni yaman ağıridır.
Saçların qapqaraydı.
Qaşların qapqaraydı
Baxışın ipək kimi
hanı kiçik, sevimli
qara, göycək əllərin,
gəlib indi
qəlbimin
yarasını sarayı.
Hamı dodaqlarında,
novruzçıçəyi kimi –
qəfildən doğan gülüş
Tabutun nə ağırdır
Elə bil ki, dünyanın
bütün dərdi, matəmi
dönüb bir qurğuşuna
tabutuna bükülüb,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
On ildən artıq olur
bu şeri başladığım
Yazıb-yazıb pozuram
heç qurtara bilmirəm.
Yanıqlı xatirələr
hey gəlir axın-axın.
Hara qaçım onlardan
hara, hara bilmirəm!
Ünvanını bilsəydim
düz yanında gələrdim
Sən getdiyin yollardan
kim geri qayıdır, kim!
Bircə anlıq inansam
o dünyaya,
cənnətə,
səni orda axtarar
orda soraqlayardım,
Bilsəydim ki, göz yaşısı
məni yetirər sənə,
gecə-gündüz yorulmaz,
illərlə ağlayardım.
Cənnət yaxşı adamlar
günahsızlarında,
sən inanıram ki,
orda,
yəqin ki, cənnətdəsən.
Bir bilsəydim hardasan,
gələrdim qaça-qaça.
Yolum ölümden belə
keçər olsa, gələrdim.
Yol boyu
gecə-gündüz
yeyib-içdiyim ancaq
zəhər olsa gələrdim,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
Sən beşikdə yatırdın,
gəldi qara bir xəbər.
Mirzə İbrahim öldü!
Bakıda dəfn etdilər.
Yüngülçə bir azarmış,
deyirdilər, azarı.
Qərib məzarlığında,
qərib qaldı məzarı.
(İndi nə o qəbristan,
nə qəbirdən var nişan.
Başdaşı itkin olub,
torpağı pər-pərişan)
Sən ananın qurumuş
döşünü sora-sora qaldın,
Süddən doymadın
Yaşın tamam deyildi,
evimizdə güzgüdən
asıldı qara pərdə
Nə biləydin ki, getdi,
insan getdi dünyadan
Necə şərik olaydın
çağırılmamış bu dərdə.
Sən bilmirdin ki, getdi,
İnsan getdi dünyadan –
Bizə yetim adını
verib, yox olan atan,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
Bir il gedə bilmədin
Buzovna bağlarına.
Ümidli, intizarlı
bir səbəb vardı buna.
Biz getdik.
Ay keçmədi.
aydın iliq bir səhər,
şəhərdən gəldi ora

yeni, sevincli xəbər.
Elə lap darvazadan
səs gəldi:
Oğlan!
Oğlan!
Sağlıq!
Muştuluq, filan!
Hələ sevincimizin
göz yaşı qurumamış,
həmin gün,
axşam çağı,
yağdı güclü bir yağış.
Qara bulud kölgəsi
bir anda örtdü bağlı.
Darvazanı döydülər
Qəlbimizi döydülər.
Qara bir ilan kimi
atıldı üstümüzə,
bir xəbər,
Anamın gəlin qızı!

Otaq.
Masa.
Masanın üstündə
bir cənazə
hansı həyat lövhəsi,
hansı sənət əsəri
var ki...
bir an içində
çökə ağır dağ kimi,
insanı birdən əzə.
Cənazə-sapsarı mum.
Mən bir yanda qurudum
Bir yanda,
bir yanda da...
Əgər allah var isə,
Külli ixtiyar isə,
gərək

bu mənzərəni görüb
qan ağlayaydı.
Əzraili yetmiş il
belə cinayət üçün –
əli, qolu zəncirli
dustaqdə saxlayaydı
Əgər allah var isə,
külli ixtiyar isə,
ağsaçlı bir ananın
qarşısında diz çöküb,
gərək üzr istəyəydi,
“Yoxdur,
yoxdur xəbərim
Bu, şeytani-ləinin
əməlidir” deyəydi.

Lakin...
nə allah vardı,
nə onun mərhəməti.
Bir tabut!
Bir cənazə!
Bir də ki...
yoxluğunun
amansız həqiqəti.
Bir də...
pərişan saçlı,
tabutun dörd yanını
dizin-dizin sürünen,
gah hərəkətsiz duran,
göz yaşları quruyan,
mahir bir sənətkarın
qara daşdan yonduğu
qəm heykeli:
ümidsiz,
yaralı bir ana var,
Anamın gəlin qızı!
Anamın gəlin qızı!
Son mənzilinə gedir,

yeriyir yavaş-yavaş
bir ağır qəm qatarı.
Gəlin, ötürək onu,
dünyanın insanları!
Gəlin, Kübra, Sara və Surə
sən də, sən də gəl, Nigar!
Qaldıraq cənazəni
başımızdan hündürə!
Yox!
Tabutu aparsın
tanışlar və yaxınlar.
Onların qollarında
hələ bir az qüvvət var.
Gəlin, bacılar, gəlin!
Sən də, sən də gəl, Nigar!
Sürünək dizin-dizin.
Yolları hamar olsun
incikli Turəmizin.
Neçə-neçə il keçib
o gündən
və bu gündən.
Ürək yüngülləşməyib
bu itkinin yükündən.
Toy da, bayram da olur,
şənlik də, ad günü də.
Ancaq ki, ürəyimdə
damğa yanğı kimi
qalıb,
sənsiz ananın,
“Verin mənim balamı!”.
deyən fəryad günü də,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı,
kağızda, ürəyində
neçə layihən vardı
Ölüm gəldi,
bir anda,

yığdı,
bükdü,
apardı.

“Bakıda küçələr var
nə ensizdir” deyirdin
Yeni evlər var, çoxu
cüt əkizdir deyirdin.

Ağac az,
gül, çiçək az,
bağça-bağ,
yaşılıq az.
Sonra inamlı, qəti
deyirdin:

“Belə qalmaz!”

Mən!
Layihəm!
Demirdin.
Sevməyirdin
“mən”, “mən”i
Biz yaxşı anlayırdıq
ürəyindən keçəni.

Deyirdin: “Evlər olsun –
pəncərələri geniş.

Bir otaq da qalmasın
bir bucaq da qalmasın
gün işığı düşməmiş.

Yeri var,
qiyməti var,
zövqün də,
biliyin də
Kölgəliklər çox olsun
dəniz çımrılıyındə
Yüz ölçüb, bir biçək biz
hər ağacın yerini
Əlvan rənglər, biçimlər
çağırsın bir-birini”,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
Nə qədər arzun vardı,
işin, ümidin vardi,
Ölüm gəldi,
bir anda,
yığdı,
sökdü,
apardı.
Doğrudur,
mən bilirom,
qurtarmamışdır həyat.
Bu təsəlli
qəlbimi ovundurmayırlar, heyhat.
Bilirəm tək deyildin,
bir ordu nəfəriyidin,
Ancaq kim deyordi ki,
belə bahar çağında,
bu yaşda, bu həvəsdə
belə tez səfəriyidin,
Anamın gəlin qızı!

Bu gün qurur, yaradır
neçə sənətdaşların
Ancaq sənin əlinə
biliyinə, əqlinə
ehtiyacı var yenə
neçə küçəsizliyin,
neçə binasızlığın,
neçə hamarlanmamış,
saray, məktəb, düşərgə,
ev olmamış daşların,
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
Qəzetlər
matəmində
“Vaxtsız öldü”

yazdılar.
İnsanlar arasında
bu qəribə adət var.
Təbiətin hökmüdür
bilmirəm, ya taleyin,
insan nə vaxtı ölsə
vaxtsız ölmürmü, deyin?
Anamın gəlin qızı!

Anamın gəlin qızı!
deyərdin: “Sən şer yaz,
Mən layihələr çəkim”.
İndi sənsizliyinin
dərdini necə çəkim?
Niyə pozdun
o böyük, o yaxşı andımızı,
Anamın gəlin qızı!

Zuğulba, 1959-1970

TƏRANƏNİN OYUNCAQLARI

Təranə qızıma

Təranə bir qızdır ki,
gur saçları qapqara.
Hər gün başı qarışır
bağcada oyunlara.
Gah gizlənpaç oynayır,
gah qaçhaqaç oynayır.
Təranənin bağcada
çoxlu yoldaşları var.
Gah söhbət eləyirlər,
gah oyun oynayırlar.
Xoş keçirir vaxtını
bağçanın uşaqları.
Qəşəngdir, tərtəmizdir
bütün oyuncaqları.
Əli, Araz ev tikir,
Təranə şəkil çəkir.
Firuzə dibçəklərə
çiçək əkir, gül əkir.
Burda çox oyuncaq var;
ayı, tülükü, canavar,
alaquyruqlu məstan,
qırmızıgözlü dovşan,
yatıb-duran bir kukla.
Çal xoruz çil toyuqla
dayanmışdır yanaşı.
Bax, bu ala çəpişdir,
bu da onun qardaşı.
İynə də var, sap da var.
Şəkilli kitab da var.
Bu çiçəyi dibçəyə
bu gün Firuzə əkib
Bu dəvə şəklini də

Təranə indi çəkib.
Ancaq ki, boz dəvənin
çox uzun quyruğu var.
Bu dəvənin şəklinə
baxıb gülür uşaqlar.
Deyirlər:— Dəvə deyil,
bu ya atdır, ya qatır.
Quyruğuna baxın bir,
az qala yerə çatır.
— Heç ata da oxşamır,
bunun beli haçadır.
— Təranə, bu şəkildir,
yoxsa ki, tapmacadır?
Müəlliməsi baxıb
boz dəvənin şəklinə,
deyir: — Bu yaxşı deyil,
təzəsini çək yenə,
Quyruğunu gödək çək,
boynunu uzun, əyri;
Boz dəvəyə oxşasın
başı, gözü — hər yeri.
Sonra da müəllimə
sakit-sakit, mehriban
danişir uşaqlara
heyvanlardan, quşlardan.
Bu gün bizim Təranə
çox kefsiz gəlib evə,
Yadından çıxmır onun
uzunquyruqlu dəvə.
Anası deyir: — Qızım,
əllərini yu təmiz.
Gəl, Məstan pişiyin də
yemək istəmir sənsiz.
Təranə deyir: — Toxam,
yemək istəmirəm mən.
Fikri heç ayrılmayır.
çəkdiyi o şəkildən.
Anası deyir: — Nə var,

çatılıb yenə qaşlar?
Nə olub sənə qızım?
Bir dillənsənə, qızım?!
Bəlkə də itirmisən
ləntini, nişanını?
Hanı rəngli qələmin?
Şəkil dəftərin hanı?
Nə lenti itib onun,
nə də qələm-dəftəri.
Bəs niyə doluxsunub
Təranənin gözləri?
Anası deyir: – Niyə
bəs kefin yoxdur sənin?
Dodaqları titrəyir
balaca Təranənin.
Deyir: – Dəvə şəklimə
bu gün güldü uşaqlar.
Dedilər ki, dəvə heç
uzunquyruqlu olar?
Müəllimə də... mü...əə...
dedi... dedi ki, də...və...
Təranə hönkür-hönkür
ağlamağa başladı.
Yanağına süzüldü
isticə göz yaşları.
Anası qucaqlayıb
onu dedi: – A qızım,
gedək, yu əl-üzünü!
Gedək, ağlama, qızım!
Müəllimən neyləsin,
bütün təqsir səndədir;
Sındırıb korlamışan
oyuncaqları bir-bir.
Hərəsi bir tərəfdə,
bir bax, gör nə gündədir.
Bucaqda, miz altında,
yatağın üstündədir.
Çal xoruzun başında

dovşanın qulaqları.
Qırılmışdır yarıdan
ördəyin ayaqları.
Dibçeyə gül yerinə
cüceləri əkmisən.
Yatıb-duran kuklaya
bir yekə biğ çəkmisən.
Yadındadır, bir axşam
nə qədər ağladın sən?
Tülükünün quyruğunu
dəvəyə bağladın sən.
Sənə kim demişdi ki,
uzunquyruq dəvə çək.
Kim görsə belə şəkli
əlbəttə ki, güləcək.
Təranə susdu durdu,
pörtdü, yaman pərt oldu.
Bu dəvənin quyruğu
ona böyük dərd oldu.
Bir az keçdi, açıldı
qızın qaşı-qabığı.
Yenə də dörd dolandı
aynabəndi, otağı.
Buludlarda əridi
şəfəqlərin gümüşü.
Günəş saraldı batdı,
artıq qaranlıq düşdü.
Təranə gah oxuyur,
gah da piano çalır.
Gah da rəngli saplarla
dəsmala naxış salır.
Saat doqquza yaxın
əsnəyir yavaş-yavaş.
Yatağına aparır
anası onu birbaş.
Deyir: – Təranə, qızım,
ceyran gözləri göyçək;
göy üzündə ulduzlar

açıldı çiçək-ciçək.
Quşlar öz yuvasında
yuxuya gedib dərin;
sənin də yavaş-yavaş
xumaranır gözlərin.
Mənim Təranə qızım!
Gözləri qonur qızım!
Görürəm şirin yuxu
gözünə qonur, qızım.
Bir əlində qələmi,
bir əli sinəsində;
yuxunun şirinliyi
baxışında, səsində
“Mən yatmiram, yatmiram,
yuxum gəlmir” deyərək
kirpiklərini yumdu,
Təranə yatdı bərk-bərk
Ana baxdı qızına
məhəbbətlə, mehriban,
sonra əyilib öpdü
onun yanaqlarından.
Dedi: – Qurd dilli qızım,
sakit, rahat yat belə!
Sonra səssiz, yavaşça
çıxdı otaqdan çölə.

Təranənin yuxusu
sakit deyildi ancaq:
Sıxıldı, incidirdi
elə bil onu yataq.
Gah dönündü bu yana,
gah dönündü o yana.
Hərdən ağlamsınırı,
az qalırdı oyana.
Təranə yuxusunda
nələr görürdü, nələr:
Yığışmışdı başına
onun sarı cücelər.

Məstan pişik, çal xoruz,
dovşan, tülkü, at, dəvə...
Hərəsi söz deməyə
axtarırıdı girevə.
Biri deyirdi: – Bizi
şil-küt edib atmışan,
özün isti, tərtəmiz
yatağında yatmışan.
Biri deyirdi: – Tez ol,
quyruğumu ver mənim!
O biri qışqırırdı:
– Çılpaq qalıb bədənim.
Bir söz deyirdi ona
oyuncağın hərəsi.
Birdən taxtın altından
Gəldi kuklanın səsi.
Dedi: – Niyə sən mənə
bu bişləri çəkmisən?
Mənim adım Nazlıdır,
Nazlı! Axı qızam mən.
Qulac-qulac uzanıb
sünbül kimi saçlarım.
Əynimdə sarı güllü
çitdən qəşəng paltarım,
Bığlarımı görəndə
gülür mənə kuklalar.
Deyirlər: – Qızı bax, eh...
kişi kimi bığı var.
Niyə belə iş gördün?
Utanıram, axı mən.
Əllərim də çatmir ki,
bığı siləm üzümdən
Sonra səsləndi tülkü.
Dedi: – Təranə, bil ki,
mən də səndən küsmüşəm.
Yoldaşlığı kəşmişəm.
Yadındadırımı, mənim
quyruğumu qopartdın,

sonra götürüb məni
evin künçünə atdın.
“Ay can, ay can, tapmışam!
belə yaxşıdır!” – deyə
quyruğumu aparıb
bağladın boz dəvəyə
Bir demədin ki, tülkü
quyruqsuz neyləsin bəs.
Şələ quyruq olmasa
tülkü baba keçinməz;
O mənim həm süpürgəm,
həm də yastiğım idi;
Başımı quru yerə
qoyub yatıram indi.
Onunla süpürdüüm
yerimdən tozu, qumu.
Soyuqlarda bükürdüm
ona uzun burnumu.
Otağın bir küncündə
İndi düşüb qalmışam;
Tərpənə də bilmirəm,
elə bil qocalmış...
– Mən də deyim sözümüz,
Mən də – səsləndi dovşan: –
– Mənim ayağımı da
Ortadan sindirmisan.
Özün yaxşı görürsən,
ayaqsız neyləyim mən.
Yoldaşlarım qaçırlar
çöldə belədən-belə
Mən heç gedə bilmirəm
Qonşumuz Məstangilə.
Qırılmış ayağımı
Quağıma almışam.
Çöllər güllü bahardır,
Mən otaqda qalmışam.
– Cik-cik, – deyə səsləndi
Dibçəkdəki cüçələr, –

üşüyürük, qorxuruq
biz də burda gecələr.
Ayağımız bağlıdır,
Heç tərpənə bilmirik.
Biz də küsmüşük səndən,
Təranə bacı! Cik-cik!..
Dəvə dedi: – Mənim də
Səndən şikayətim var.
Bu tülükü quyruğunu
tez ol, tez məndən qopar!
Çox açıqlı səs vardı
gələn səslər içində.
Yuxusundan ayıldı
Təranə tər içində.
Anasını çağırıldı
qonur gözlərində yaş.
Nə isə dedi ona
gizlicə, yavaş-yavaş.
Anası gülümşəyib
dedi: – Olar, çox yaxşı!
Sevinc, fərəhlə doldu
Təranənin baxışı.

Bağçada bu gün yenə
Toplaşıblar uşaqlar.
Bir yanda kağız, qələm,
Bir yanda oyuncaqlar...
Sərdar, Ramiz ev tikir,
Təranə şəkil çəkir.
Dilarə dibçəklərə
yeni gül-çiçək əkir.
Təranənin çəkdiyi
Şəklə baxır uşaqlar.
Hamı deyir: – Ay sağ ol!
Dəvə bax belə olar!
Boynu uzun, əyridir,
quyruğu da gödəkdir.
Elə bil ki, canlıdır,

indi yeriyəcəkdir.
Təranə gülümsəyir,
deyir ki, bu şəkli mən
evdəki boz dəvəyə
baxıb çəkmışəm dünən.
Sonra açır dəftərin
səhifəsini bir-bir:
“bax, bu dovşan şəklidir,
bu da tülkü şəklidir”.
Müəllimesi baxıb
Deyir: – Afərin, qızım!
Həm qəşəng, həm doğrudur,
bu şəkillərin, qızım!

QIZ QALASI

Qız qalası,
Bakının,
daşdan keşikçisidir,
yüz illerdən yadigar;
Tənha, sakit dayanıb.
Hərdən buludlar axır,
durna qatarı kimi;
sallanırlar üfüqdən.
geniş, mavi göylərin
gümüş hasarı kimi.
Qala, sakit dumandan
sıyrılan daş qayadır.
Xəzər hərdən çırpınır,
yaralı durna kimi
hərdən sakit xay olur.
Qala sakit dayanıb.
Üstündə göygöz səma,
ulduz-ulduz çiçəkli
Ətəyində göy dəniz
dalğalarla bəzəkli.
Bu gün xəzri ulayır,
Qürubun fırçasıyla
üfüqdən sahilətən
Xəzər oda boyanıb;
Dalğaları alovdan
dil-dil fəvvarələrdir.
Qalxır, yubanır, enir.
Qala sakit dayanıb.
Qalanın ətəyində
iki qoca oturub
Gah qalaya baxırlar,
gah dənizə.
Onların söhbətindən
söhbət açıram sizə.

Biri deyir:
Görəsən, bu qala
kimdən qalib?
Daşları oyum-oyum.
Rəngi belə qaralıb.
İkinci qoca deyir:
Bu qalanın qəribə
neçə hekayəti var
Qarışıb bir-birinə
Həqiqətlər, yalanlar.
Yazılarda yayılıb
nə qədər söz-söhbəti
Ağıl kəsən, inamlı
belə biri də vardır;
doğruya çox uyardır.
Eşitmışəm babamdan
yetmiş il bundan qabaq.
Deyirdi: – Biri varmış,
biri yox.
Bizim qədim Bakıda
Xan Dəmir adlı qoçaq
məşhur bir xan var imiş.
Yetmiş kəndi, obanı
hökmündə saxlar imiş.
Onun Durnaxan adlı
gözəl-göyçək bir kızı,
Yaşılbəyim adında
bir arvadı da varmış.
Gözünün ağı-qarası
Bircə qızmış övladı.
Xan bu durna gözələ
verib Durnaxan adı.
Durna xurmayı saçlı
alagöz bir kız imiş;
ox atmağa həvəslı,
at çapmağa alışmış
Axşamlar, göy Xəzərin
sahilinə gələrmiş.

Sulara qulaq asar,
könüldən dincələrmış.
Deyirmiş ay, sən çıxma,
mən çıxım.
Səhər günə deyərmış:
Gün sən çıxma, mən çıxım...
Xan yeganə qızını
Yaman əzizləyərmış.
İstidən qoruyarmış,
külkəkdən gizləyərmış.
Yaşılbəyim də qızı
baxıb, fərəhlənərmış.
Özü quymaq bir gəlin.
Mərcan dodaq, incə diş.
Yaşılbəyim, deyirlər,
Qarabağlı qızıymış.
O da xan atasının
bircəsi, yalqızıymış.
Deyirlər, Durnaxanın
sırma saçları varmış,
hər baxanı bu gözəl
dərhal ovsunlayarmış.
Durna birdən görünsə
Ay girəmiş buluda,
Gün də xəcalətindən
istərmış rübənd tuta.
İl boyunca bahar, qış
bu saraydan səməni
bir gün əskik olmazmış.
Məhəbbətin, baharın
rəmzi imiş səməni;
çağırarmış ülfətə,
bahara hər görəni.
Durnanın gözlərinə
çoxları vurğun olub
Neçə igid həsrətdən
yanıb-yanıb qovrulub.
Durnaxanın sorağı

dolaşıb dildən-dilə.
Durna sevindirmeyib
aşıqlerdən heç kəsi
könül məhəbbətiylə.
Durnanı anasıyla
hər kəs görsəydi bir an
Deyərdi: – “Bir almadır
tən bölünüb ortadan”.

Hər əziz novruz günü,
xana neçə ölkədən
hədiyyələr gələrmış,
nələr, nələr gələrmış,
mirvari, qızıl, gümüş,
əlvan Təbriz tirməsi,
zərli Dərbənd döyməsi,
caydaq kəhər ürgələr –
Qarabağ yetirməsi.
Süfrələr açılarmış.
Hər gün xanın evində
Dəvələrin yükünə
deyir, gücü çatmazmış,
buynuzlu ağ divin də.
Löyün-löyün xörəklər:
meyvə, halva, xam şəkər,
Qab-qacaq qızıl, çini.
Deyir, saya gəlməzmiş
Desən yüzdə birini.
Saysız kölə, qaravaş
xidmət elərmış xana.
Ağır zəhmət içində
qərq olub tərə-qana.

Bir gün xanın evində
yaman vay-şivən qopur.
Durnanın göz yaşları
yanağından süzülüb,
daşa, torpağa hopur.

Üç gün çəkir azarı
xəstə Yaşılbəyimin.
Qara rəngə boyanır
bütün saray əhlinin
zər-zibalı geyimi.
Gözü yaşlı Durnaxan
o gündən yetim qalır
Solor ala gözləri,
lalə rəngi saralır.
Durna yorğun başına
qara atlaz bağlayır.
Gecə-gündüz dincəlmir,
ana deyib ağlayır
Qəzəbli xan
Xan Dəmir
Yeddi gün, yeddi gecə
su içmir, yemək yemir.
Xan görür qızı Durna
əriyir xiffətindən
Durna ona əzizmiş
bütün var-dövlətindən
Deyir:
– Qızım, neyləyək
görünür budur qədər
Nə olduya çarə var,
nə öldüyü, deyərlər.
Bir arzunu de mənə,
Müşkül olsa da, yenə
eləyim canla, başla,
Qızım, unut demirəm,
bilirəm mümkün deyil...
Ancaq ki ürəyinin
bu ağır qəmlərini
bir az ovut deyirəm.
Bu ata sözləriyçün
Durna, məni bağıشا!
Durna deyir: – Xan ata!
Burda, ləpədöyəndə

Hündür bir qala tikdir;
Başı göylərə çatan.
Ətəyində Xəzərin
ləpələri oynasın.
Mən qalanın başından
hər gün, hər axşam, səhər
görüm necə oynayır
qırçın-qırçın ləpələr.
Dənizin nəğməsinə
doyunca qulaq asım.
Xan deyir: – Arzuların
doğrulacaqdır, qızım.
Sən istədiyin qala
Xəzərin sularında
qurulacaqdır, qızım.
Adamlar göndərilir
bütün Azərbaycana;
Dörd tərəfə, dörd yana.
Neçə şəhərə, elə
Təbrizə, Səbayelə,
Şamaxıya, Dərbəndə,
Qəbələyə, Bərdəyə,
Şəkiyə, Naxçıvana
Qədim Örənqalaya,
Marağaya, hər yana
Çağırışa çox sənətkar,
çoxlu daşyanan gəlir.
Çox təcrübəli usta,
çoxluca cavan gəlir;
hər ustamın yanında
yetmiş yeddi şagirdi,
qul-qaravaş da gəlir.
Səbayel şəhərindən,
cavan Uğurla birgə,
yeddi qardaş da gəlir.

Uğur ustabaşıymış,
Yonqar-yonqar yonduğu

sərt Səbayel daşıymış.
İşə başlayır hamı
Təcrübəli ustalar,
Fəhlələr izdihamı.
Uğur düzənlədikcə
sərt Səbayel daşını,
nəğməylə səsləyirmiş
öz altı qardaşını.
Uğur işləyən yerdə,
hər gün qala divarı
bir xan arşını qədər
enlənər, yüksələrmiş
Durnaxan da hər səhər
tikintiyə gələrmiş.
Gördükcə qaynar işi,
Uğurun dodağında
pöhrələnən gülüşü,
Dərddən bir az ayrıılır,
köñüldən dincələrmiş.
Bir gün, iki gün belə...
Qalanın divarından
kölgə düşdü dənizə,
kölgə düşdü sahilə.
Durna gördü necə
süretlə usta Uğur
daşlara sığal çəkir,
düzür, üst-üstə yığır.
Uğur divarı hörür,
tez-tez Durnaya baxır,
ləngiyirdi, çasırdı
Daşlar düşmür yerinə,
düzümündən aşındı.
Uğur birdən aylır,
baxıb gülümşeyirdi
Daş yaxşı yonulmayıb
heç düz gölmir deyirdi.
Sökürdü tikdiyini,
Duyunca Durnaxanın

saçlarının iyini,
yenidən başlayırdı,
daha coşgun həvəslə
qurşanırdı işinə.
Tişəsiylə daşları
bir-bir naxışlayırdı.
hər gün iş qurtaranda
görürdün, bər-bəzəkli
bir daşın üzərində,
qazlıb durna şəkli.
Durna da çasdığını
görüb usta Uğurun
gülürdü uğun-uğun.
İlk baxışdan Durnanı
Uğurun gözü tutdu.
Durnanın daş qəlbində
ilk məhəbbət oyandı.
Gün keçdikcə elə bil
dərdi-qəmi unutdu.
Durnanın gözlərində
hər şey Uğura döndü:
hər tərəf Uğurlandı,
Böyük məhəbbət odu
iki ürəkdə yandı.
Fərhad-Şirin sevgisi,
buna baxsan, yalandı.
Gün keçdi, ay dolandı,
Möhtəşəm Qız qalası
Dalğalardan boylandı.
Yetmiş yeddi gün çəkdi
qalanın hörülməsi.
Qala bir hörgü oldu,
sal daşdan hər ilməsi.
Yaşılbəyimin o gün
çixdı qara bayramı.
Şənlik aldı qoynuna
Bakıda izdihamı.
Qalanın qurtarması

böyük bir bayram oldu,
Gecəni gündüzləyən,
zülməti təmizləyən,
neçə yüz min şam oldu.
Çaldılar, çağırıldılar
ta açılıncı səhər.
Dəsmal alıb oynadı
bütün məclisdəkilər.
Ancaq Durna nə gülür,
Nə də bir şadlanırdı
Onun qəlbini sizlayır,
için-için yanırı.
Göründü bir tərəfdə
sakit dayanıb Uğur.
Göründü ki, onu da
ağır fikirlər boğur.
Bu toy-bayram Durnaya
ayrılıqdan xəbərdi.
Acı həsrət yolunda
İncikli bir səfərdi.

Hamı çəkildi getdi,
Durna tək qaldı yenə
Yovuşmurdu o gündən
Durna saray əhlinə
Hər gün qalxır qalaya,
baxırdı Səbayelə.
Uğuru gözləyirdi
səhər şəfəqləriylə.
Uğur vədəyə sadıq
hər gün ertədən, səhər
qızıl rəngə girəndə
göy dənizdə ləpələr,
Durnasını görməyə
gəlirdi quş sayağı.
Dalğaların üstündə
islanmadan ayağı.
Daş qalanın üstündə

sevdiyini görürdü.
Durnanın məhəbbəti
Ona qanad verirdi.
Dalğaların üstüylə
yeriyirdi birbaşa.
Bir möcüzə gəlirdi
görənə bu tamaşa.
Uğur bilirdi Durna
sevir onu ürəkdən;
qanadlanırdı Uğur,
sularda yeriməkdən.
Özü də heyran idi
məhəbbətin gücünə.
Yalmandıqca ləpələr
ayağının ucuna.
Durnanın məhəbbəti
ruhlandırdıqca onu
uça-uça gəlirdi,
su üstündə yolunu.
Durna qala başından
gələn görür Uğuru,
sinəsinə sığmırı
sevinməsi, qüruru.
Havada yelləyirdi
al ipək örpəyini,
Üstü zərif tikməli
gül-çiçək örpəyini.
Günlər keçirdi belə...
Yaşayırdı iki gənc
şirin arzu-arzuya,
xoşbəxt könül-könülə.
Durnanın sevgisindən
xəbərsizdi Xan Dəmir.
Əl-ayaq yığışanda,
kəsiləndə səs-səmir –
Çəkilib otağına
gözəl Yaşılbəyimin,
xəyallara dalırdı,

ağır fikirli, qəmgin.
Durna nə gecə yatır,
nə gündüz dincəlirdi.
Bir günlük intizarı
ona bir il gəlirdi.
Bir gün qala üstündə
görünmədi Durnaxan
Göydən qara buludlar
keçirdi karvan-karvan
Gecə çox ağlamışdı,
yorğun, incikdi Durna.
Səhər qala üstünə
Xeyli gecikdi Durna.
Uğur dəniz yoluna
piyada çıxdı yenə.
İnanmadı qalaya
baxanda, gözlərinə.
Qalada Durnaxanı
görmədi, necə işdi.
Elə bil gözlərində
bütün aləm dəyişdi
Bir qıy vurdı hardasan,
bir cavab ver, Durnaxan...
Göydən qara buludlar
axışdı karvan-karvan.
Dəniz üstü yolunda
bir an yubandı Uğur
Köpüklü bir dalğada
birdən dayandı Uğur.
Qəlbində yavaş-yavaş
şübhə artdı, böyüdü.
Gördü dəniz qaraldı,
indicə gömgöy idi.
Qara şübhə qəlbindən
asıldı – bir qara daş.
Məhəbbətin atəşi
soyudu yavaş-yavaş
Deyir: – Yəqin sevməyir

artıq Durnaxan məni.
Yəqin saralıb, solub
saraydakı səməni...
Qəlbindəki inamı
bir anda ləkələndi
Qəlbinə ümidsizlik
qara bulud tək endi.
Könlündə qanadlanan
inam şöləsi söndü.
Ayağının altında
yumyumşaldı dəniz.
Sular bir muma döndü.
Hər dalğa parçalandı,
axırı quma döndü.
Sular üstündə qərar
tutmadı ayaqları
Artıq qanadlanmağa
qalmadı intizarı.
Köpüklü dalgalarda
suya qərq oldu Uğur.
Məhəbbətsiz-qanadsız
batdı, boğuldu Uğur.

Yorğun Durna qalada
görünəndə bu zaman
Uğur artıq yox idi.
Dalgalarda bircə an
Durnanın yadigarı
ipək yaylıq göründü.
Bir an keçmədi o da
dumanlara büründü.
Durna dərin ah çəkdi,
atdı suya özünü
“Uğur gəldim dalınca!” –
söylədi son sözünü.
Qala sakit dumandan
sıyrılan bir daş qaya...
Xəzərin sinəsində

çarpır dalğa dalğaya.
Xəzri coşur, ulayır...
Səhərin firçasıyla
üfüqdən sahilətən,
Şubanı dağlarından
Qədim Səbayelətən
Xəzər oda boyanıb.
Fırtına aslanlaşışb.
Dalğaları alovdan
Dil-dil fəvvarelərdir.
Qalxır, yubanır, enir,
Qocanın söylədiyi
Bu qədim hekayəti
zaman illər içində
unutdurur, əridir.

Yazdım eşitdiyimi
aciz qələmimlə mən.
Hani böyük Şekspir,
bu qəmli hekayəti
qüdrətli qələmiylə
canlandırınsın yenidən.

Göyçay, sentyabr-oktyabr, 1980

BABƏK

(Xəyanət qurbani)

İki on ildən artıq
Xilafəti titrətdi
qoç Babək,
babəkçilər.
Bir gün gəldi
gözəl ömrün
faciəli sonucu.
İnsan var ki
işlərilə böyüyər;
məxluq var ki,
xəyanətlə kiçilər.
Sumbat da bir məxluqdu.
Belələri yenə var.
Yığın-yığın qalmayıb;
tək-tək, dənə-dənə var.
Belə-belə Sumbatlar,
dost cildində yadlar,
Kişi sözün qənimi –
rəndəçilər, xarratlar,
kəminsan, kəmsavadlar,
orda-burda yenə var
xirdə, dənə-dənə var.

Bu kimi sumbatların,
fikri yeddi qatların,
söhbəti çox uzundur.
Onlar çöldə fərədir,
evdə ağbaş quzğundur.

* * *

Neçə yarlı, yaraqlı,
halaylamışdı Babəki;
aslan pusqusunda dayanmış

əfilər təki.
Babək qan dolu teştdə.
Bir soluna, bir sağına baxdı.
Dizdən kəsilmiş
ayağına baxdı,
dirsəkdən kəsilmiş
sol qoluna.
Qanıyla ləmhələm teştə baxdı.
Baxdı, qorxusu qəzəbindən artıq
gözlərə,
bir ovuc qan götürdü
sağ əlilə
Çəkdi üzünə.
Saralan rəngi görünməsin deyə
düşmənlərin gözünə.
Dişlərində çeynədi, boğdu
canının göyüm-göyüm,
sızım-sızım ağrısını.
Dərin yargan, yarasından
süzülürdü qan.
Gözlərini pərdə-pərdə örtürdü
qırmızı bir duman.
Kəsdilər sağ qolunu da.
Ona elə gəldi ki,
qol deyil,
qılınçı düşdü yerə.
Babək nə uf dedi,
nə aman istədi.
Sanki uzaq-uzaqlardan,
qara kəhər atının
kişnərini eşitdi.
Zərbələrdən naxış-naxış
qalxanını,
bir də ovxarı diş-diş
qılınçını
yaman istədi.
Qan qurumış dodağından
iki kəlmə qopdu.

Gəlmələr!
İtlər!
Bu nifrəti təkrarladı
qolu bağlı babəkçi igidlər.

* * *

Günəş qüruba endi.
Xəzəlləndi yarpaqlar.
Sarı dumana büründü
yamaclar, dağlar.
Bir anlıq yumdu gözlərini
Babək.
Savalanı gördü.
Karvan-karvan dəvələrini gördü.
Yurdun yazılı dərələrini gördü,
qışlı zirvələrini gördü.
Karvandan bir nər
dartıb qırdı ovsarını.
Susamış ağızı qan köpüklü
qaçdı dörd ayağa
su dalınca.
Qayadan bir şəlalə düşdü
(nər suyu görmüşdü).
Nərin arxasında
mayalar, köşəklər ürkmüşdül.
Nər suya yetirəndə özünü,
bir ox sancıldı nərə.
Qayalara çilik-çilik töküldü
bir ildirim – nərə.

* * *

Babək bir anlıq
huşa gəldi.
Qan qurumuş dodaqlarından
qopdu qaynar kəlmələr.
Gəlmələr!

İtlər!
Bu nifrəti təkrarladı
qolu bağlı
babəkçilər – igidlər.
Qulaqlara qaynar ox kimi
sancıldı bu kəlmələr.
Gəlmələr!
İtlər!
Babək artıq dinmədi.
Yeni qılınc zərbələrindən
diksimədi.
İlk dəfə
əyildi məğrur başı
qara torpağa.
Torpaq qu tükü oldu.
Hər yan boğucu bürkü oldu.

Qulaqlarda
hələ də cingildəyirdi,
neçə qanlı döyüşlərdə
gurlayan
Babək səsi –
odlu kəlmələr:
Vurun!
Vurun!
Bu torpağın oğulları!
Tapdamasın yurdumuzu
gəlmələr.
Kimdir onlar! –
Xilafətin qulları!
Xalqın yaralı dilinə
mütilik məlhəmi qoyanlar.
Körpələrimizin beşiyi başında,
ağə dildə,
şükran nəğməsi oxuyanlar...
Babək qolsuz-qanadsız –
yaralı tərlən kimi,
quru torpağa düşdü.

Yad köpəklər hürüşdü.
Düşmən nəfəslərindən
göz yaşını gizlədib,
ağlayanlar da vardı.
Mərhəmətdənmi, yoxsa
qorxudanmı, kim bilir.
Qarşıda, gələcəkdə
Vətən uğrunda, hələ
daha qəti, amansız,
qurtuluş eşrləri,
döyüş günləri vardı.
Bu günün qurbanları
sabaha yadigardı.

Baki, may, 1977
Göyçay, oktyabr, 1977

SON GECƏ

Mən Hələbə
nə Kərəm kimi
Əsli sevdası ilə,
nə Qərib kimi Sənəm eşqiylə
gəlmışəm.
Nə başımda sərgərdanlıq havası,
nə didərgin,
nə qaćqın kimi gəlmışəm.
Nə hərb əsiriyəm,
nə qərib.
Məni bura
görmək, götürmək həvəsi getirib.

Yer üzünüñ
neçə-neçə ölkəsindən biridir
Suriya;
Hələb onun qədim şəhəri.
Geldim Hələbə
mülayim havalı
bir payız səhəri.

Modern memarlıq
necə də dəyişib
simasını Hələbin.
Binalar var –
əsrin tələbi.
Geniş xiyabanları da var,
dar dalanları da.
Bu gün xəbərli meydanları da
tarixə şahid olanları da.
Bir yanda
müasir biçimli
universitet binası.
Bir yanda
günlər görmüş,
yüz illər ötürmüş

Sitadel – Qala.
Dişi tökülmüş
qanıq yırtıcıya
bənzədəcəkdir az qala!
Bir yanda
Qaladan qopub düşmüş kimi
yastı-yapalaq evlər.

Qala məşhurdur
keşməkeş, qanlı döyüsləri,
zülm, işgəncə yolu –
küçələriylə,
harin fatehləri,
qorxunc yeraltıları,
vahiməli gecələriylə.
Qala yanında alçacıq
bir ev də var:
nə təntənəli qonaq qapısı,
nə zər-ziba naxışlı divarları,
nə göz qamaşdırın gözəlliyyi,
nə pəncərələrin
incə şəbəkə təzəliyi
Bu binada
Qalanın zəhmli şöhrətindən
daha şöhrətli,
tarix səcdəli,
xalqlar hörmətli bir məzar
uzun sükut içindədir.
Beş yüz ildən artıqdır
burda yatr şirvanlı qərib,
illərin qalağından
uca dağ zirvəsi kimi yüksəlib.
Ölümündən keçib
əsr-əsr zaman karvanı
Bu gün ölümsüzlüyü
ölkə-ölkə dolaşır cahani.
Dərin bir həyəcanla
açılır, sıxılır

qəlbim –
deyilməmiş sözlər qını!
Başlayıram
Son gecənin
qəmli mərdlik dastanını.
Son gecədir.
Saysız gecələr olub
bundan qabaq,
sonsuz gecələr olacaq.
Bu gecə son gecədir.
Həm başlanğıc,
həm nəticədir.
Qala susur, ət yeyib,
qan içib xumarlanan
yırtıcı kimi
hərdən keşikçilərin
səsi gəlir
Allah! Allah!
Bu səsdə həm qorxu var,
həm səksəkəli ümid.
Zindan kapıları bağlıdır
kilid-kilid.
Zindan divarları qazıq-qazıq
dolaşıq, aydın yazı.
Neçə ildir, neçə əsrdir
nəsil-nəsil insan
arzusunu, ümidiyi
bu daşlara qazıb,
bu daşlara yazıb.
“Qardaşımı dünən asdilar,
bu gün asacaqlar məni
Demədim onlar deyəni”.
“İxtiyarlılar qan içir,
boyun əyimmi bir can için!”
“Anam ağlamasın.
Sevgilim qara bağlamasın”.
Yazılardan pozulub çoxu.
Yazılarda inam, mətanət,

kədər, qorxu.
Zaman keçdikcə pozulub çoxu.
Neçə il, neçə əsr
nəsil-nəsil insan səsi
susdurulub bu məhbəsdə,
bu daş qəfəsdə.
Orda, burda qurumuş qan izi.
Kim sayıb, kim sayacaq
gələnləri, gedənləri,
ümidlini, ümidsizi.
Burda keçir son gecəsi
İmadəddinin.
Bir küncdə
diz üstündə oturub:
nə görkəmində məyusluq,
nə gözlərində kin.
Sakitdir.
Təlatümü susmuş
dərya kimi
Ömrü varaqlanır gözündə
qarışiq, dumanlı röya kimi.
Vətən!
Qarlı dağlar!
Xəzər – dənizlərin gömgöyü!
Dərələrdə çözülən
yumaq-yumaq buludlar!
Firuzə qübbəli
şirvan göyü.
Dostlar, yaxınlar.
Ömürdən bezmişlər.
Varının qulu,
gütünə arxayınlar.
Qürbət yolları –
uzun, cansıxıcı.
Otsuz, çıçəksiz səhralar.
Meyvəli bağlar.
Şamaxının, Naxçıvanın, Təbrizin
ağlı-qaralı üzümləri.

Çətin sınaq günləri,
əzab dözümləri
Qan!
Qan!
Fəryad!
Fəryad!
Ölümən bətər ömür günləri
Qurtuluş qapısı – ölüm.
Sərt üzlü həyat.
At belində igidlər.
“Ya haqq!” deyən müridlər,
Cıdır, şənlik, düyün.
Xəyal üz tutduqca geri,
açılır ötən günlərin
pırtlaşıq naxışlı səhifələri.
Çocuqluq illəri;
pəl-ağac, dirədöyü.
Bayram günləri.
Əlvan yumurta qatarı.
Qızbənövşə bulağı
Fit dağının yamacları.
Al-yaşıl çəmənliklər
xalça-xalça, xalı-xalı.
“Sarı torpaq” məhəlləsi.
Məlhəm-Xaqani yurdu.
Bakının Qız qalası.
Səbayelin xərabələri.
Çırpinır, çırpinır
vəcdə gəlmış xəyalı.
İki qara gözün gileyli baxışı.
Sevincin, kədərin qurama naxışı.
Dodaqları titrəyir
acı təbəssümlə.
Süzülür zindanın döşəməsinə
xatırələr diyarından
bir neçə sətir,
bir neçə cümlə.
Şirvanın yasti yolları.

Su daşdı, basdı yolları.
Vətən uzaq, ömür qısa,
Cəlladlar kəsdi yolları.
Ayrılır köynəkli fikirlərdən,
nigaran yuxudan ayılan kimi
Dodağından silinir
kövrək, acı təbəssümü.
Keşikçini çağırır:
“Nicat! Nicat!”
Keşikçi qoca qapıda hazır.
– Şeyx, nədir əmrin?
– Amirlər pərqu yataqdadır.
Ömür saatları sayılı
dustağam mən.
Nəsimi ah çəkir
uzun, dərin.
“Əmrim yox, ricam var.
Burda şam ərimiş
bir cam var
Apar onu.
Bir yeni şam gətir.
Qalan ömrümə bəsdir”.
Keşikçi əlini qoyur
gözlərinə
“Şeyxin buyruğu
mənə müqəddəsdir”.
Bu zaman,
tükürpədən bir qışkıraq
daş divarlara
dəyib-dəyib qayıdır.
Nəsimi diksinir.
Soruşur:
“Nicat, bu nə səsdir?”
Qoca susur.
Sanki dodaqları
yapışıb bir-birinə.
Sonra acı-acı deyir:
“Yem verirlər ac şirlərə”.

“Nicat kişi, bu ki insan səsidir.
Nə pələng bağırtısıdır,
nə şir nərəsidir”.
“Doğrudur, ya şeyx!
Bu, üç gün ac saxlanmış,
şirlərin qəfəsinə atılan
cavan əsirin səsidir.
Bax, susdu bir anda.
Belə fəryad bağırtısı
tez-tez olur bu zindanda
ixtiyarlıların
gözünü qan tutanda”.
Nəsiminin quruyub dodaqları,
Quruyub boğazının yolu
Düşünür: “Nələr, nələr törətməyə
qadırsən, insan oğlu!”
Xəyal aparır onu
üç gün əvvəlki
“Divan evinə”
Qəzəbli üzlər.
Kinli gözlər.
Hərəkətlərdə, sözlərdə
riya, riya.
Haqq adından haqsızlıq
ağlı-qaralı yalan.
Göz yaşı dərya-dərya.
Bəxt qara, tale bədqılıq.
Nə sidq, nə iman!
Nə axtaran var
doğrunu, günahı,
sübutlu suçu.
Hər yanda ixтиyarlıların
xəbərçiləri.
Hər yerdə muzdlu çuğulçu.
Hər evin divarı
baş qazinin, valinin, zahidin
casus qulağı.
Könüllərə kölgə salır

fitvanın qara bayraqı.
Oğul atadan,
ata oğuldan deyici.
İxtiyarlılar
hər gün xəbər tutur;
kim nə yeyir,
kim nə içir,
kim nə deyir.
Azad düşüncə,
azad kəlam yasaqdır.
Dindən dişqarı deyə,
damğalanmışlarla
xoş-beş, salam yasaqdır.
Düşünmək yasaq.
Görmək yasaqdır
Ehkamlar, təsvirlərlə
zindanlanıb bu inam ölkəsi.
Ürəklərdə, üzlərdə
nigaran ölümə bağlı
ruhani kölgəsi.

İmadəddin düşünür:
“Nədən,
insanlığın iztirab yolu
belə uzun, belə sonsuzdur.
Əsrlər boyu
güt ədaləti susdurur.
Yox!
Yox!
İşıqlı günlər gələcək
Bir-birindən mənalı,
bir-birindən göyçək.
İnsan görəcək,
görəcək eşqin ülviyətini
Azad fikir,
azad kəlam olacaq
dünyanın bəzəyi.
Din dəllallarından

yaxa qurtaracaq insan.
Nə cənnət vədi,
nə cəhənnəm qorxusu,
nə tonqallardan ətrafa yayılan
insan ətinin acı qoxusu.
Hər kəsin qəlbində
qadağasız etiqad, iman.
Könlü xoş,
vahiməsiz yaşayacaq
xilqətin əşrəfi,
dünyanın böyük memarı,
Allahın yer üzündə
təcəssümü – “İnsan!”
Belə düşüncələr içindəydi
İmadəddin –
didərgin oğlu
şöhrətli torpağın,
qədim, böyük millətin.
Nə bilsin ki,
hələ uzun əsrlər,
insanlığın yolu
iztirablar, dözümlər
yolundan keçəcək
Bir gün,
Şirvan oğlu Sabir də
haqsızlığın, xalq dərdinin
acısını içəcək.
Səslənəcək yana-yana
Üz tutub dövrana:
“Daş qəlbli insanları
neylərdin, ilahi!
... Artdıqca həyasızlıq,
olur el mütəhəmmil,
hər zülmə dözən canları
neylərdin, ilahi!
Bir dövrə ki
sidq, vəfa qalmayacaqmış,
Bilməm belə dövrənları
neylərdin, ilahi!”

Nəsimi sanki təkrar edir:
“İlahi!
Mən ki səni danmamışam.
Səni dərk etmişəm özümdə.
Yalanlara, riyalara,
fikir köləliyinin
müqəddəsliyinə inanmamışam.
Nə riya olub,
nə yarınmaq
şerimdə, sözümdə
Nə şöhrət, nə sərvət olub
gözümdə.
Məndə iki cahan sığdı,
sığa bilmədim bu cahana.
Yaşadım insana məhəbbətlə
içimdən yana-yana”.
Qoca Nicat şam gətirir
Düzülür bir parça kağıza
Qərib şairin
son şerinin incikli sətri.
Yazır, yazır bir kəlməsini pozmadan.
Gözlərində canlanır
qanlı sabah, ağrılı dövran.
Yazdıqlarını yoxlayır diqqətlə,
aram-aram.
Sakit və qəti deyir.
Dönmərəm!
Qayıtmaram!
Sonra oxuyur yazdığını.
Qoca dirləyir,
nəfəsini dərmədən.
Oxuyur son şerini
zindan mənzilində,
böyük dərbədər;
“Cana, səndən hər nə kim gəlsə,
cigərlər ağrımaz.
Həq bilir, bir nuş üçün
yüz niş vurarlar, ağrımaz

Yarı sevməkdənmidir,
ya aşinalıqdanmidir,
Cismimi sərpa-qədəm
min kəz yararlar, ağrimaz
Zahidin əfsanəsindən
soydular naħaq məni,
Həq bilur, səndən şəha,
açuq bəsirlər, ağrimaz.
Zahidin bir barmağın kəssən
döner həqdən qaçar,
Gör bu gerçək aşiqi
sərpa soyarlar, ağrimaz".
Sükut udur zindan otağını,
qocanı, şairi,
şöləsi titrəyən,
sönhasən olan şamı.
Susur Qala.
Susur Hələb.
Susur bir küncdə tozlu canamaz.
Susur naxışlı su camı.
Sükutu pozur qoca.
"Ya şeyx, niyə tövbə etmədin?
Səni bağışlardı məzhəb, din".
İmadəddin qaldırır başını,
deyir:
"Qoca!
Böyük həqiqətə,
doğru sözümə tövbə deyimmi?
hər yanda
zülmü sefaləti
görən gözümə tövbə deyimmi?
Ülvi gözəlliyə – Kəbəmə,
ləkəsiz məhəbbətə,
insan adına bağlı həqiqətə
tövbə deyimmi?
Mən deyirəm Allahın
canlı təcəssümü
sənsən, mənəm

Allahın daması
İnsan özürdür.
İnsan düşüncəsi,
doğru sözüdür.
Bax, budur allah...”
Salavat çevirir
Nicat kişi.
Yavaşdan deyir:
“Əstəğfürullah!”
Nəsimi qəzəblə səslənir:
“İndi bir can üçün
dediklərimdən dönüb
tövbə edimmi?
Qazının, zahidin
yalan, riya yolunu
tutub gedimmi?
Yox!
Yox!
Qoca, anla məni!
Tövbəyə qurban vermək olmaz
vicdan deyəni.
Sən dövrana nəzər sal!
Göz yumma olanlara.
Aldanma təsvirlərə,
məqsədli yalanlara.
Ölkəni götürüb başına
rüşvət, iftira, böhtən.
Satılır, alınır hər şey;
namus, vicdan.
Satılır cənnət
huri qılman
Allahların da
doğma, ögey bəndəsi var.
Qıl körpüdən keçməyin də,
cənnətdə yuxarı, aşağı basın da
nırxi var,
məzəndəsi var.
Ödəniş bu dünyada,

nəqd, pulnan.
Əvəz o dünyada.
Ömrü vur başa
bu ümid, bu üsulnan.
İtaətdə beli bükülmüşlərin
nəyi qalıb!
Bəlkə dik burun
köhnə nələyini,
əyri tiryək demisi,
bir də calaq-culaq eynəyi qalıb.
Onları da alan yoxdur.
Pəsməndəyə meyl salan yoxdur.
Möminlər vədə şərbətindən
lül məstdir, məst,
Vəzlər, yuxu gətirən
vaqiələr, hədislər
onlara həm xoşdur,
həm müqəddəs.
Nəsil-nəsil insan
cəhənnəm qorxusıyla,
intizarla yaşayır.
İnanıb səvabın gücünə,
cənnət vədinə:
qul olub
məzhəbə, dinə.
Üləmalar deyir:
“Qəbuli-qəvl-bə-düni-dəlil!
Zikrdən, dua-sənadan özgə şey üçün
açma dil!”
Həyəcanından yorgun görünür
Nəsimi.
Xitam verir sözünə:
“Budur bəndəliyin nəsibi!”
Nicat kişi heyran-heyran,
donub qalıb yerində.
Düşünür, deyəsən, həqiqət var
Şeyxin dediklərində,
Sonra salavat çevirir,

“Əstəğfürullah!” deyir.
Ah çəkir.
Dodaqlarında titrəyir
bir neçə kəlmə.
“Keç taxsirindən,
ey xalıqi-yəzdan!
Böyük yaradan!”
Bir neçə dəqiqə
qəmli sükut keçir aradan.
İmadəddinə yanaşır qoca.
Artıq vaxtdır, gərək
qəlbindəkini şeyxə aça.
Deyir:
“Ya Şeyx!
Səksəni haqlamışam.
Çoxdur yaşım.
Axırət dünyasına yola salmışam
neçə əzizimi,
neçə dostu, yoldaşı.
Çox olub uzun ömrümün
yoxusu, enisi
Ürək ağrısıyla
Yada salıram keçmişİ.
İndi nəyəm?!

Aciz, kimsəsiz bir bəndəyəm.
Bir qolunu kəsdilər –
bidət işləmisən,
Qurani dəstəməzsiz
götürmüsən əlinə deyə.
Sonra məlum oldu,
çuğul, böhtan imiş.
Bilmədim kimdən nicat istəyəm,
dərdimi kimə deyəm.
İndi çuğulu mənsəb sahibidir,
mən zindan keşikçisiyəm
Olan olub,
keçən keçib indi.
Kimdir yoxlayan

zülm kimin, ədalət kimindir.
Ürəyimdə bir sözüm var.
Ya Şeyx!
Yerə salma xahişimi!
Mən bu dünyada
qurtarmışam işimi
Al gey mənim libasımı!
Çıx zindandan.
Bəlkə soruşan oldu,
bəlkə baş keşikçi yoxladı,
"Ədalətdir" gecənin adı
Bu da açar!
Qala xəndəyi yanında
səni gözləyir dostlar.
Sabah, ölüm səhərində
məni görərlər sənin yerində".
İmadəddin gülümsəyir
acı-acı.
Deyir:
"Sağ ol, nəcib qoca!
Ölümən qorxmayanın
bu tədbirə nə ehtiyacı?
Onlar öldürəcəklər
mənim bədənimi.
Gerçək eşqim, doğru sözüm yaşayacaq.
Ölümə baş əyərmi
idrak, həqiqət,
ülvi eşq, təmiz məhəbbət?!
İnan, möhtərəm qoca, inan!
Ölümüszdür yaradan insan!"
Qoca görür
təkid etmək əbəsdir.
Susur məyus, dalğın.
Düşünür:
bəlkə də doğru yolu
budur insanlığın
Bu zaman
Şeyxin səsi gəlir yavaşdan:

Sanki ehtiyat edir şair,
sözlər sizilib, süzülüb
keçməsin divar-daşdan.
“Mən sənin ricanı qəbul etmədim,
edə bilmədim
Məni məzur tut,
O söhbəti unut!
Mənim ricamı eşit!
Al bu şeri, vaxt var ikən hələ,
sabah yetir dostlara.
Bu ömrümün son arzusudur...”
Qoca kağızı öpüb
qoyur qoynuna.
Şair susur.
Zindan susur.
Səhərə az qalır
Tünd narıncı zolaqlar
üfüqə naxış salır –
nəhəng arıqapaq quşun
qanadları kimi.
Yaxın minarədən
ucalır minacat səsi.
Çağırır möminləri
obaşdanlığı.
Allahü əkbər!
Allahü əkbər!
Hələ üfüq arxasındadır səhər.
Son gecənin sıqpar qaranlığı
yubanır daş hücrənin
künc-bucağında.
Dustaq nələr düşünür
gecənin bu çağında:
“Bəlkə bu dözüm,
bu cəsarət əbəsdir.
Bəlkə məni təhrik edən
məlun səsdir.
Yox!
Yox!

Bu, gələcəyə ibrətli dərsdir.
İstər zindanda çürüt,
istər sürgündə qocalt,
istər dara çək,
həqiqət ölümə baş əyməyib.
Əyməyəcək!”.

1973-1974

FÜZULİ

İlk sətirlər

Şerinlə, fikrinlə doluyam, ustad!
Elə bil, ürəyim baharla dolub.
Gecə-gündüz yazib, pozduğum sözlər
sanki gül-ciçəkdir, bir uşaq yolub.

Dəstə bağlamağı bacarmır ancaq.
Gah bunu, gah onu götürür, baxır.
Müşkülə düşmüşəm, qınama, ustad,
Adına bağlanır bu dəstə, axı!

Səni axtarıram sözlər içində.
Yox, adına layiq söz axtarıram
Dərdini, naləni duyan bir ürək,
möhñətini görən göz axtarıram.

Bilirəm el dərdi, vətən həsrəti
quru sazaq kimi səni kəsibdir.
Hər vətən deyəndə yaşarib gözün,
dodağın titrəyib, dilin əsibdir.

Vətən bəzən dərdli, bəzən nəşəli.
düşünən, yaradan insan deməkdir.
Yüz çayı, yüz çölü, yüz dağı olsun,
İnsansız bir torpaq nəyə gərəkdir?!

Torpaqsız insan da yuvasız quşdur,
ömrün boranından necə qorunsun?
Qanadlı bir quş da, nə qədər uçsa,
axırda gərəkdir bir yerə qonsun.

Dağlar da görmüşəm, qayalar da mən,
başı buludlarda şəlalələr də.
Budaqları bitraq bəhərli bağlar,
çölə yanğın salan tər lalələr də.

Bəs neçin yurdumun daşı, torpağı,
hər çöldən, çəməndən mənə əzizdir?
Nədəndir Arazın bulanıq suyu
duru göz yaşıdan mənə təmizdir?

Deyirlər, İraqdan ayrılmamışan,
ömrün Kərbəlada, Bağdadda keçib.
Əgər doğma idi sənə o yerlər,
niyə bütün ömrün fəryadda keçib?

Bir daş ürekliyə könül vermisən,
Yandırıb qəlbini, külə döndərib,
Bəs necə hikmətdir yanan ürekdən
çıxan hər sözünü gülə döndərib!

Yanıq nəğmələrin yayıldı elə,
Ümidin gözündə bir çənə döndü.
Bircə muradınla dönmədi dövran,
Muradına qarşı döndü, nə döndü!

Ürəyim şeridlə doludur, ustad!
Yazıl-pozduqlarım varaq-varaqdır
Bu çətin yollarda mənzil başına
məni məhəbbətin aparacaqdır.

KƏDƏRLİ SEVİNC

Yollar, yollar, yollar uzun, kədərli...
Yüz fərsəx gedirsən bir kölgə yoxdur.
Dəvə ləpirindən, at dırnağından
yolların sinəsi oyuq-oyuqdur.

Məscidlər, türbələr, göy minarələr...
İstisi cəhənnəm, tozu bir bəla.
Orda məzəlum Hüseyn, burda yazılıq xalq.
Su-qan bahasına... budur Kərbəla!..

Hər zəvvər bir yarpaq bitirsə burda,
Hər tərəf yamyaşıl bir bağ olardı
Burda göz yaşını udmasa torpaq,
gurhagur çağlayan bulaq olardı.

Boz qutular kimi yan-yana evlər:
Ortalıqda İmam Hüseyn türbəsi.
Bir yanda axırət-cənnət bazarı:
Bir tərəfdə: “yandım, ya mədəd!” səsi.

Diklənmişdir göyə dörd dik minarə;
Türbənin dörd yanı hündür hasardır.
Burda hamı “Ver, ver, ya Hüseyn” deyir,
Elə bil Hüseynin anbarı vardır.

Biri deyir: koram, işiq ver mənə!
O biri: ayaq ver, çolağam, deyir.
Biri sillə çəkir qançır döşünə,
cırıb üz-gözünü: “Vay, ağam!” deyir.

Axıb-axıb gəlir insan dalğası,
Hərənin bir dərdi, bir istəyi var.
Evlər, meydancalar, yollar zəvvardır,
məhlələr, küçələr, döngələr zəvvər.

Kimisi Turandan, kimi İrandan,
kimi Çindən, kimi Maçindən gəlib.
Kimi ayrılibdir nazu-nemətdən,
kimi ehtiyacın içindən gəlib.

Hərənin bir dərdi, bir qayğısı var.
Dəstəmaz alan kim, şərbət satan kim.
Kimi əndərunlu – birunlu evdə,
Başını daş üstə qoyub yatan kim.

Sanki bir yuvadır imam türbəsi:
Adamlar da burda bir qarışqadır.
Ancaq qarışqalar ruzi toplayır.
İnsanların fikri başqa-başqadır.

Səkidə oturub göyqurşaq seyid.
Danışır dünyadan, axirətdən o,
İnsanların küfrü artdıqca hər il
azalan xeyirdən, bərəkətdən o.

İrandan bu həftə zəvvar az gəlib;
Yenə Dəclə çayı yaman daşıbdır.
Axirət taciri kefsiz görünür, –
Cənnət, huri, qılman ucuzlaşdır.

Bir az o tərəfdə, qolunda kəşkül,
əlində təbərzin, bir qoca dərvish
meydanı hərlənib: “Gu-ha-gu” deyir:
“Ya Əli” deməkdən dili görəmiş.

Neyləsin, on iki imam varancaq,
varislər hər yanda yiğin-yığındır.
Evdə arvad-uşaq çörək istəyir.
Evdə hər gün dava, hər gün qırğındır.

Yerdə bir əba var, rəngi bilinmir;
yamağın üstündən vurulub yamaq.
Meydan başdan-başa dolu adamdır
əbanınsa üstü bomboşdurancaq.

Dərviş deyir: – Onca adam istərəm,
altısı bu yandan, dördü o yandan.
Qoy çağırıb məni bərabərinə,
hərəsi bir dinar eləsin ehsan.

Dinarı olmayan bir axça versin
Bir axçası yoxsa, yarım qəbuldur.
O da yoxsa, versin, nə versə-versin.
Qoy qara mis olsun, yenə də puldur.

Günəş günortadan çıxdan əyilib,
Kölgələr uzanıb minarələrdən,
Evdə arvad-uşaq gözləyir onu,
Dərviş: “yahu” deyir burda səhərdən.

Yerindən bir nəfər qımıldanmayıb
Dinarı olanlar ziyafətdədir
Dərviş hər gün belə gəzir meydani,
neçə il, neçə ay, neçə həftədir.

“Sər səlaməti ver! Ziyarət qəbul!”
Adamlar görüşür, vidalaşırlar.
Gah dua oxuyur, gah namaz qılır,
gah sinəzən deyir, gah ağlaşırlar.

Bura ziyarətə sidqilə gələn,
imamı bəhanə eləyən də var.
Hər peşə sahibi, hər yolun quşu
axtarsan, yəqin ki, burda tapılar.

Bir qadın yanaşış qoca zəvvara
soruşur: “ağanın siğə meyli var?”
Qoca bir ah çəkir, həsrətlə baxır...
“Ah keçən həvəslər, sönən arzular!”

Bu zaman ağ ipək çadra altından
qara alov kimi bir cüt göz yanır.
Quru sinəsində qoca zəvvərin
elə bil alışış qızıl köz yanır.

Gənclik, ey illərə qoşulub gedən,
ömrün geri dönməz gözəl səhəri!
Getdin, ürəkdə də nə var yiğ, apar,
belə müşküllərə salma bizləri!..

Yollar, yollar, yollar uzun, kədərli,
yüz fərsəx gedirsən, bir kölgə yoxdur
Dəvə ləpirindən, ayaq izindən
yolların sinəsi oyuq-oyuqdur.

Uzaqdan görünür bir neçə atlı:
Qalxır yavaş-yavaş “Ağam vay!” səsi
Qürubun qanına boyanıb tamam
imam türbəsinin zərli qübbəsi.

Ayaq saxladılar, endilər atdan;
Diz üstə sürünüb, gəlirlər yolu,
Gəlirlər: “ey şahi-şahidan!” deyə,
üzləri, gözləri dəhşətlə dolu.

Gələnlər içində bir qadın da var;
Ayaq üstə gəlir, bu necə işdir?
İmam türbəsinə gedən bu yolda
o nə cəsarətlə diz çökməmişdir?!

Kişi deyir: – Yıxıl, dizin-dizin get!
Səni tən ortadan bölcək imam...
Alnının tərini silib əlilə,
qadın sakit deyir: “Mən yorulmuşam!”

Günəş qan-qırmızı, qanlı bir çanaq.
Sanki üfüqləri şəfəq qanadır.
Qadın əyilməyir türbəyə belə,
çünki qadındır o, çünki anadır!

Gözündə iztirab, izləri aydın,
Bulanıq bir sudur axan gözləri.
Qanlı şəfəqlərdə yanan türbəyə
ümidlə, qorxuyla baxan gözləri.

Kişi çashıb qalıb, bilmir neyləsin,
gözünü zilləyib arvada mat-mat.
Sonra yuxusundan ayılmış kimi,
yadına düşür ki, boyludur arvad.

Bu zaman yanaşır qoca mücəvür,
soruşur: – Nə olub? – öyrənir işi.
Bir qadına baxır, bir də turbəyə,
deyir: – Tut qolundan yerisin, kişi!

Qəzəblənmə ağam, qurban olduğum.
Diz üstə sürünmür, illəti vardır.
Sonra da əlini açır muzd üçün.
Burda hər xidmətin qiyməti vardır.

Kimdir bu zəvvarlar, hardan gəlirlər?
Arzuları nədir, dərdləri nədir?
Onları da “ağa çağırıb” bura,
Yoxsa bu ziyarət bir bəhanədir!

Yoxsa xurcunları dolu ipəkdir,
həm ziyarətdir bu, həm də ticarət?
Biri deyir: “Allah, sənə çox şükür,
Bəs nə vaxt sönəcək bürkü, hərarət?..

Belə yerdə niyə qurban olduğum
gətirib özünü şəhid eyləyib?
O biri dillənir: – Ağam neyləsin?
Hər nə eyləyibsə, Yezid eləyib!

Sonra da salavat xətm edir hamı,
Yezidə, Şümürlə lənət deyirlər,
Ömərə də “Kəs, kəs”, deyir bir qoca,
qan düşər bircə kürd eşitsə əgər.

Boyat kəndi deyil bura səninçün.
Bu Ərbəstandır, ay avam kişi!
Ağzını yum otur, dilini dinc qoy,
qırdırarsan bizi bu axşam, kişi!

Lənət deyən kişi karıxıb, durub.
İstəyir bu işdən bir agah olsun.
Kəndlərində böyük səvab olan şey,
niyə Kərbəlada bir günah olsun?

Burda bərdəlilər, kürbasarlılar,
Gəncədən, Şirvandan gələnlər də var.
Naxçıvan, Ərdəbil, Dərbənd, Bakıdan
ahıl arvadlar var, gəlinlər də var.

Süleyman kişi də öz Laləsilə
bura uzaq yerdən, Bərşaddan gəlib.
Lap düzü, Bərşadın özündən də yox,
yanındakı kənddən, Bayatdan gəlib.

Lalə hərdən baxıb ərinə deyir:
– Ay kişi, ölürəm, atana rəhmət,
nəfəsim tutulur, dilim quruyur,
imam qəzəblənib üstümə həlbət.

Bura Kərbəladır, yoxsa cəhənnəm? –
Kişi deyir: – “Tövbə, əstəğfürullah...”
Lalə gözlərinin yaşını silir,
deyir: “Tövbə, tövbə, Allaha pənah!”

Əl-ayaq çəkilir, meydan boşalır
Evlərdə, türbədə alışır şamlar.
Məsəl var ki, evli evində yatar,
bəs qərib neyləyər, harda axşamlar!

Türbənin həyəti dolu adamdır:
neçə sahib çıxır bir qarış yerə.
Hər daş, qu tükündən bir nazbalışdır
yorğun-arğıın düşən əfsürdələrə.

Əyri döngələrdə, dar küçələrdə
səs-səmir kəsilir, adam azalır.
Bu həzin, bu qərib İraq axşamı
dərdli Füzulini yadına salır.

“Şəbi-hicran yanar canım.
Tökər qan çeşmi giryanim.
Oyadar xalqı əfqanım.
Qara bəxtim oyanmazmı!”

Onu xatırladım, səbəbsiz deyil.
Burda doğulmuşdur böyük nəğməkar.
Bəs nədəndir onun nəgmələrində
bir həsrət naləsi, qürbət dərdi var?

Bəs nədəndir möhnət güc gətirəndə,
Yollarda qalandə gözləri hərdən:
“Saqi, bizim eldən gəlirsən, – dedi, –
Bir xəbər ver bizə aşinalardan”.

Füzuli dünyaya gəlməyib hələ:
Hələ əzablarda qırılır ana.
İllər keçəcəkdir, onun nəğməsi
qürbətdən gəlinçə Azərbaycana...

Qaranlıq bir otaq, bir tək şam yanır,
Lalə uzanmışdır bir həsir üstə
Yanında hərlənir bir qoca arvad,
yaşı yetmiş olar, adı Növrəstə.

Qarı deyir: – Evim qurbanıñ sizə!
İstəsən bir ay qal, istəsən bir il.
Əlbəttə, salamat qurtaracaqsan.
Allahın əlində bu çətin deyil.

Lalənin dodağı gömgöy göyərib,
Üzü gah ağ olur, gah qıpqrımızı
Əri çöldə durub, təsbeh çevirir:
“Oğlu olacaqdır, yoxsa ki, qızı?..”

Lalə də yalayı dodaqlarını.
Gözləri zillənib alçaq tavana.
Hansı iztiraba dözməmisən sən,
ana, böyük İnsan, möhtərəm Ana!

Danışır: – Üç uşaq elə dalbadal
qız oldu, allaha ağır getməsin!
Kişi bir gün dedi: əhdim var, arvad,
gərək Kərbəlaya aparam səni,
bəlkə muradımı verdi ziyarət.

Qırx gün hazırlasdıq yola çıxmaga.
Satıb-sovdıq tamam hər nəyimiz var.
Allah kömək olsun kənd əhlinə də
Yaxşı əl tutdular qohum-qonşular.

Çoxu həsəd çəkdi, – bəxtəvər, – dedi.
Amma mənim könlüm vətəndə qaldı.
İki ay yollarda sərgərdan olduq.
Gözlərim keçəndə, ötəndə qaldı.

Qızlarımından biri lap körpə öldü:
İkisini kənddə qoyub gəlmışəm
Görürsən, ay xala, özün görürsən
gözümün yaşını silməkdir peşəm.

Ağlaya bilmirəm, qorxuram, xala.
Amma vallah, canım gəlib cəzana.
Neyləyim, neyləyim əlacım nədir?
Deyir, pozu yoxdur Allah yazana!

Görünür bəxtimə yazılıb mənim:
gərək bu qürbətdə əziyyət çəkəm.
Salamat qurtarsam, bir nəzirim var –
yeddi gün türbəni süpürəcəyəm.

Susur gözü yaşlı, ürəyi dərdli,
Susur o, bilmir ki, bilmir ki,ancaq
əri əhd eləyib, oğlu olarsa,
on iki il burda zəvvvar qalacaq.

Gecə nə uzundur, hani bəs səhər?
Lalənin gözləri pəncərədədir
Gah əriinə baxır, tərini silir:
gah dərdini deyir qarıya bir-bir.

– Görəsən, ay allah, indi neyləyir
mənim Gülsüm balam, Firuzə balam?
Nə olar onların günü-rüzgarı
bu qurbət ellərdən mən qayıtmamasam?

Səsi yavaş-yavaş alçalır gedir
Xumarlanır yenə yorğun gözləri.
Sapından qırılmış gül muncuq kimi,
dodağından bir-bir düşür sözləri.

Çox keçdi, az keçdi, bilmədi Lalə,
Gözünü açanda gördü səhərdir
Baxdı, kiçik otaq, Növrəstə qarı,
Bildi, qabaqdadır möhnəti, dərdi.

Qalxınmaq istədi, qaraldı gözü.
Qişqırıq səsindən otaq titrədi.
Sonra duman-duman, şirin bir yuxu...
uzaq-uzaq bir səs – oğlandır! – dedi.

Necə yorğun-ağrin, taqətsiz olsa.
quşdan yüngül yatır analar yenə.
Çox çəkmədi Lalə şirin yuxudan
səksənib oyandı uşaqlı səsinə.

Uşaq sanki ömrün möhnətlərini
indidən duymuşdu, fəryad edirdi.
Yorğun ananın da sevinc yaşları
solğun yanağından axıb gedirdi.

Körpənin dünyada ilk bağırtısı
ıldırım səsinə qarışdı getdi.
Tökdü birdən-birə yağış şırhaşır
həyətdə, küçədə su daşdı getdi.

Gözünü uşaqtan, anadan bir an
ayıra bilmirdi Növrəstə qarı.
Bilmirdi nə desin, nə yerə yozsun,
Göydə qatarlanan boz buludları.

Uşaq doğulanda, hikmətə bir bax,
göy gurhagur əsdi, yağış da tökdü.
Növrəstə qarıya elə gəldi ki,
uşağıın üzündə bir nur görükdü.

Belə gurultudan, belə yağışdan
o vaxtacan soraq verən olmayıb.
Göylərə tağ çəkən göyqurşağını
Hələ Kərbəlada görən olmayıb.

Yəqin bu, hikmətdir, allah işidir.
Övliya olacaq yəqin bu uşaq!
Qarı qaranəfəs qaçdı türbəyə.
Tez qayıtdı ordan, əlində qurşaq.

Uşağı bələdi bu göy qurşağa
Müqəddəs türbətdən üstünə səpdi.
Dedi: – Lalə, qızım, gözlərin aydın,
uşaq övliyadır, yaxşı səbəbdır.

Evvanda dayanıb Süleyman kişi,
bilmir ki, ağlasın; bilmir ki, gülsün
burda həsrətini çəkdiyi oğul,
orda başsız qalmış Firuzə, Gülsüm...

Sonra öz fikrindən dəhşətə gəlir.
“Xudaya, qulunam, bağışla! – deyir.
Bilirəm, hikməti vardır bu günün,
mənə oğul verdin yağışla!” – deyir.

Əhdini düşünür bu gün Lalə də.
Yeddi gün türbəni süpürəcəkdir.
Ancaq o bilmir ki, bir nəzir də var:
On iki il burda qalmaq gərəkdir!

Günlər bir-birinə bağlandı keçdi.
Məhəmməd qoyuldu uşağıın adı.
Murada çatdilar.
Bəs sevinc hanı?
Bir gözləri güldü, biri ağladı.

Körpə ilk dünyaya gəldiyi gündən
kədər, sevinc əmdi iki çəsmədən.
Səadət bir quşdur, ələ gəlməyir,
möhənət çöllərinindən gəlib keçmədən.

Bakı, 1958

UZAQ YOLLARDAN GƏLƏN

Bağdad hara,
Boyat hara!
Qırılmış təsbeh kimi
karvan tökür günləri
qaynar, uzaq yollara.
Bağdad hara,
Boyat hara!
Dəvə ləpirləri
xəzəl kimi düşür yollara.
Birdən xəzəl kimi qopur yerdən:
küleyə qoşulub qaçıır,
tükünü ley dağıtmış
boz bir quş olub qaçıır.
Yol uzun, həsrət ağır
zindan kimi.
Hansı xəncər yarasıdır
ağrıda hicran kimi?!
Dərd tökülür hər yandan
qarlı, çovğunlu, gündə
ac canavar sürüsü kimi.
Acı, qara günlərin
sayı, hesabı yoxdur,
balıq kürüsü kimi.
Yol uzun, yorucu:
mənasız keçən ömürdür sanasan.
Bir ömür ki,
nə soyuğu, soyuqdur, donasan;
nə istisi istidir,

kül olunca yanasan.
Yol uzanır, uzun-uzun.
Sanki hicran gecəsidir
nakam eşqin odunda
qıvrılan bir yuxusuzun.
Üç gün susuz, üç gün ac,
dəvələr udur yolları
fərsəx-fərsəx, ağaç-ağaç,
Dörd gün susuz, dörd gün ac.
Dəvələr çeynəyir yolları
addım-addım, qulac-qulac.
Yeddi gün susuz, yeddi gün ac,
dəvələr kövşəyir yolları
ağır-agır, yavaş-yavaş.
Gah xurmaliqlar görünür,
gah dupduru göllər.
Gah qanlı ilkindi,
gah alovlu səhər.
Bir an çəkmir əriyir mənzərə;
qızdırımlı bir ovuca düşən
qar naxışı kimi.
Yollar kədərli, məzhun;
yorğun, ala gözlərin
ümidsiz baxışı kimi.
Uzanır, qısalır kölgə...
Gedir qoca yolcu,
ömrünün günlərini
zamanın ovcundan
yollara tökə-tökə.
Yer qızıl gözlü küre
Günəş harin.
Gedir yolcu
dilində yanıqlı misraların:
“Tutuşdu qəm oduna
şad gördüğün könlüm”.
Sən qapını açan səhər yelinə
söylədin dərdini, həsrətini.
Qəlbinin qanı ilə yazdığını

Məcnun eşqindən füzun olan
böyük məhəbbətini.
Vətən uzaq, yol uzun.
Boyat hara, Bağdad hara!
Həzin nəgmən yayıldı
yaşıl xurmaliqlara,
Vətənindən ayrı düşdün,
fəryada götirdi səni
qürbət ellərin səsi.
Kimdir müqəssir?
Kimdir müqəssir?
Kim səni Bağdad möhnətinə
etdi əsir?
Könlün pərişan, dilin soraqlı,
hüzuri-hikmətdə dayanıb
qolları bağlı,
sinəsi dolu eşq olana
nə gərek ağıl? – dedin.
Yarəb, möhnətimi ziyada,
dərdimi artıqraq qıl – dedin.
Qəlbini yandırıb yaxanda hicran
saqidən kərəm istədin
və dedin:
“Bizim eldən gəlirsən
bir xəbər ver aşinalardan”.
Qoy min bir fəryad içində
səsini tanımayanlar
ehtimalla yorsunlar özlərini.
Mən yüz möhürlü sənədə vermərəm
öz əlinlə yazdığın
“bizim” və “el” sözlərini!
Ordakı aşinalara həsrətini;
Yüz möhürlü sənədə dəyişmərəm
bu bir sətirdə duyduğum
el dərdini, vətən məhəbbətini!
İllərdir axtarıram qəzəllərini;
Leyli-Məcnunun yanıqlı dastanını.
Axtarıram, hər sətrində

dərdini, həsrətini.
Nakam məhəbbətin sırrını axtarıram.
Bəlkə rast gəldim,
adı əsr-əsr dillərdə gəzən
eşq, ələm şairinin
sənət anaxtarını.
Ömrün yolu uzun...
Sən, əsrlərdən keçib
canlı, dili nəğməli
bu günlərə xoş gəldin.
Ey böyük oğlu
qədim, müqəddəs yurdumuzun!

1958

XALQ ŞAİRİ

KƏNDƏ MÜƏLLİM GƏLDİ

Uzaqda Şah dağının
qarlı sinəsi.
Ətrafda qoyun yatağı,
köçəri binəsi.
Kəndin evləri səpələnib
dəngil-düngül.
Evlərdən üstü talvarlısı da var,
qırmızı kərpic divarlısı da.
Kənd miyana bir kənddir,
xeyli yoxsul,
tək-tük varlısı da var.
Hər gün əzan səsi gəlir
məscid minarəsindən.
Tez-tez kənd yolları bəzənir
məktəbli uşaqların səsindən.
Məktəb iki otaqlıdır;
kiçik dəhlizi də var.
Bir otaq da həyətdədir,
orda müəllim yaşayır.
Kəndə gəldiyi
bir neçə həftədir.

BİZİM KİTAB

Müəllim əfəndi çox tez
oldu müəllim Əli.
Tez-tez yiğdi başına
kəndliləri axşamlar.
Bir kitabdan şerlər oxudu.
Qəmli-qəmli,
məzəli-məzəli.

Yeddilik lampada qurtaranda nöyüt,
şam gətirirdilər.

Əriyib gedəndə şam da,
xeyli keçəndə axşamdan
gözləyirdilər ay doğsun.
Heç kəs getmək istəmirdi,
getmirdi.

Elə ki, qızarrıdı göyün dodağı;
elə ki, kənd üstündə
görünürdü ay;
elə ki, qara buludlar
saralırdı lay-lay,
ay işığında oxuyurdu kitabı
müəllim Əli.

Ağlamalı, gülməli,
dərdli, məzəli.

“Daş qəlbli insanları
neylərdin, ilahi!
Bizdə bu soyuq qanları
neylərdin, ilahi!
...Artdıqca həyasızlıq
olur, el mütəhəmmil,
Hər zülmə dözən canları
neylərdin, ilahi!
Tacirlərimiz Sonyalara
bənd olacaqmış,
bədbəxt Tükəzbanları
neylərdin, ilahi!”

“Pah atonnan
nə ağrı yatdı bu oğlan, ölübə!”.
“Çırmanırıq keçməyə çay gəlməmiş,
başlayırıq qızmağa yay gəlməmiş”.

“Taxıl-taxıl deyib də çox
çığırma zəngəzurlu tək”.

“Qoyma özünü tülkülüyə, adə, əkinçi”.

Bir az da yuxarı çəkib
yaşmağını Mürsəl qızı Leyli,
Dedi: “Oxu, müəllim, nədir o,
arvadın kişidən gileyini”.

“Çatlayır, Xanbacı, qəmdən ürəyim.
Qovuşub lap acığımızdan kürəyim”.

“Öz qövmimizin başına
əngəlkələfiz biz”.

“Vur, vur ki gətirməyibdir arpa!
İnsan dözməz bu şarpa-şarpa”.

Gecə qəraldan keçib,
gedən yoxdur bir nəfər də.
Hamının gözü müəllimdədir,
qulağı şerlərdə.
Kim isə ağlayır xısın-xısın.
Kim isə yumruğunu büküb.
Ay da əyilib üfüqə.
Kəndə qaranlıq çöküb.
Hələ bir gün,
bu məclislərdən şübhələnən
Bəndlə koxa
gəldi məclisə;
gümüş toqqalı,
saat-sapuşkalı;
qarnını qabağa soxa-soxa.
Dedi: – Nədir, bu mərəkə,
bu yığıncaq?
Dağılin!
Onda Həsən kişi əlində tox'a
çıxdı qabağa.
“Nikolay padçaha
dua oxuyuruq” dedi.
“Nikolay?!
Oxuyun, oxuyun!
Padçah bəndələri!”

deyib Bəndalı koxa
getdi, bir də şübhəli-şübhəli
süzüb kəndliləri.
Bir gülüş getdi yavaşdan.
Bu gecə ay ondördgünlükdü.
Dağıldılar obaşdan.
Gələn cümə yiğilmaq üçün yenə,
getdi hərə evinə.

FƏLAKƏT

Bir gecəyarısı
kəndin üstünə sərildi
qan qırmızı işıq.
Kimi yatmamışdı, oyaqdı.
Kimi yuxudan oyandı, yatmışdı.
Ay çoxdan batmışdı.

Bu işıq nə ola!
Kimi dedi: – Hardasa kövşən yanır.
Kimi dedi: – Taya.
Adamlar töküldü küçəyə
əlində dəmir şana.
Kürək, bel, paya.
Kimi güyüm götürdü,
kimi küpəçə.
Elə bil su da
qəhətə çıxmışdı bu gecə.
Mis qab-qacaq səsi
tutdu hər yanı.
Kimi dedi: – yəqin ayı cin boğur.
Kimi dedi:
Yeddi il qısır qalmış
mal doğur.

Adamlar yetirəndə özünü
bir təpə kül gördülər;
bir də, yoğun arçan dirəyinin
qaranlıqda,

yalquzaq gözü kimi qızaran közünü.
Bir yanda dayanmışdı
müəllim Əli,
lal-dinməz.
Görən dedi:
bərk yatıb oyanmayıb.
Yaxşı ki, özü yanmayıb.
Dedilər: – Allah səbr versin!
Dedilər: – başın sağ olsun!
Dedilər: – namaz üstündəymış anan.
Dedilər: – təki mal-dövlət olsun yanın.
Həsən dedi: – bizə gedək!
Azay dedi: – bizə gedək!
Söhbəti kəsdi ağsaqqal
Mürsəl oğlu Səlim.

Dedi:
bizə gedəcək Əli müəllim.
Bir çəşmədir evim,
neyləyək,
belə yazıbmış fələk.
Müəllim dayanmışdı
qəm heykəli kimi.
Adamlar sakit deyildi
müəllim Əli kimi.
Onun gözlərində canlanırdı
gördükleri də,
görmədikləri də.
Göynəyirdi ürəyi kimi
əllərində suluxlanmış
dəri də.

XƏYAL GERİ QAYITDI

İlk əvvəl
buxarının qurumu alışdı,
sonra alov keçdi tavana,
otağı yarı bölən qarğı tərəcəyə.

Quru pərdilər şaqqıldadı;
davam gətirməyib
min neçə yüz
farengeyt dərəcəyə.
Yandı hər şey
mürçüdən tutmuş
sandığa qədər.
Kilim yandı.
Yandı döşəmədə həsirlər.
Yandı səhifələrində
qırmızı təshih – neçə dəftər.
Əl ağacı, eynəkdən.
Taxta qaşıqlar yandı.
Yandı xoruzlu dəsmal,
qırıq güzgüün çərçivəsi.
Alov kükredikcə azaldı tüstü.
Çırtdaqlar səpələndi
qırmızı cüçülər kimi,
gurultuya uçanda
damın üstü.
Közərib,
alışib,
tökülə-tökülə
hər şey yandı, döndü külə.
Ancaq
sınanlar sindirmədi onu,
yananlar yandırmadı onu.
Söykənib indi
məhəllə divarının
palçıq möhrəsinə,
yana-yana yanındı
şairin töhfəsinə.
Yandı varaqları çin-çin,
cildi göy kəllə qənd kağızına bükülmüş,
arasında yaşıl əlfəcin
o kitab yandı.
Çəkilib bir kənara müəllim:
əlacsız, ixtiyarsız
məyus-məyus dayandı.

OLAN OLDU

Yanğından ürküb çekilmiş gecə
qayıtmışdı geri.
Almışdı qoynuna
skeleton divarları,
qara yumruq kəltənləri.
Üfüqdən indicə
boylanırdı ay.
Sanki qorxub bu səsdən,
bu haraydan
avazımışdı bir az.
Solğun sarı görünürdü
hər gecəki aydan.
Çıxartdı,
gecənin qoynundan bir-bir
səssiz dayanmış adamları,
uzaqda,
köbər-köbər görünən damları,
əyiş-üyüş cəftədən sallanan
qara qifili.
Kandarın qabağında
sal daş üstünə
düşüb qalmış
artıq lazımsız açarı.
Gecəyari
ağır bir sükut
yola saldı adamları.

O GECƏNİN SƏHƏRİ

Səhər müəllim Əli
dərsə vaxtında gəldi
Səlim keşikçilikdən,
Rəngi bir az qaçmış,
Gözləri qızarmışdı.
Qaşları elə bil
dəyişmişdi yerini.

Səsi də elə bil
sınıq parçalardan calanmışdı.
Alt dodağı qançır idi.
Ortadan haçalanmışdı.
Birinci dərs sakit keçdi.
Nə sual verən oldu,
nə gülən, nə dəcəllik eləyən.
İkinci də belə, üç də,
Elə bil dünənki dəhşət,
hər an başlamaq üçün
pusquda dayanmışdı
bir künçdə.
Dördüncü dərsdən müəllim Əli
yarımcıq getdi.
Uşaqlar da bilirdi onun nə çəkdiyini.
Bilirdilər qəlbində dərdi
iynə-iynədir.
Uşaqlar bilmirdi ki,
müəllimin
ən böyük dərdi nədir.

SƏMƏNDƏR QUŞU

Günlərlə müəllim Əli
nə özünə gelə bilirdi,
nə dincələ bilirdi.
Bir axşam üstü
oturmuşdu yanmış evin
qabağındakı
sal daş üstdə.
Könlü pərişan,
canı xəstə.
Kəndlilər geldi bir-bir.
Salam dedilər,
müəllim, salam!
Toplaşdı xeyli adam.
Kimsə xatırladı
yanmış kitabın bir neçə sətrini.

“Daş qəlbli insanları
neylərdin, ilahi!
Bizdə bu soyuq qanları
neylərdin, ilahi!”
Müəllim Əli həyəcanlandı
bilmədi sevinib gülsünmü,
bilmədi ağlasınmı.
Yanıb külə dönmüş kitab
dillərdə, dodaqlarda
canlansın yenidən,
əqlə siğmir.
Kimsə cavanlardan dedi:
“Ey dərbədər gəzib
ürəyi qan olan çocuq!
Ey ehtışam – milləti
talan olan çocuq!”
Bir qadın səsi gəldi;
“Nola bir evdə qoyaydız qarabaş,
verməyəydiz məni bu əbləhə kaş”.

Qorxaq bir gülüş
çırpındı bir an,
əridi, susdu.
Sonra:
“Zahid ölməkdən qabaq
məqsuduna çatmaq dilər.
Cənnətə uyğu ipiyə
bir kəmənd atmaq dilər”.

Və:
“Qaç, oğlan, qaç at basdı, millət gəlir.
O tuşdan çıxan bir camaat gəlir”.
Və:
“Nə soxulmusan araya,
a başı bələli fəhlə!”

Səslər artdı,
sözlər bir-birinə düzüldü;
belə-belə.

Müəllim əlində mavi dəftər
qara qələm, hazırlı.
Kəlmələri, sətirləri
bir-bir yazırdı!
Az keçdi, çox keçdi
calandı günə gün;
yanmış kitab yenidən yazılıb
tamamlandı bütün.
Deyirlər söz çox,
şer çox,
kitab bir imiş.
Deyirlər kitabı yazan
Mirzə Ələkbər Sabir imiş.

1960-1970

LENİN

(poemadan fragmentlər)

GİRİŞ

Mən ilhamı bir dost kimi
imdadıma çağırmışam
Ürəyimin ağrısından
pələng kimi
bağırmışam.
Söz çıxıb ceyran dalına,
Həsrət qalıb
bir müqəyyəd
qafiyənin vüsalına.
Hər dəqiqəm dönüb ilə.
Nəğməli bir quş olmuşam.
Həyəcanımın alovunda
ərimişəm gilə-gilə.
Bir firtına quşu olub
baş vurmuşam ümmanlara.
Dənizdə dürr axtarmışam.
Dəmir çarıq geymişəm ki,
Min düz keçib,
min dağ aşam.
Gecə keçib, sübh açılıb.
Fikirlərin ilan dili
haça olub.
Mən qələmdən ayrılmayıb
Gələn gündən borc almışam;
Mən sözlərin döyüşündə
ucalmışam.
On qış keçib,
on bir bahar –
şer olunca
könlümdəki bu duygular.

Nə ağırdır
böyük sənət imtahani!
Hanı? Ona layiq olan sözlər hanı?
Onun bir gün ömrü,
bizim
İlimizə bərabərdir,
O, sənətə siğışmayan
nadir, böyük sənətkardır.
Lenin! – O beş sadə hərfin
yaratdığı mənənaya bax!
Gəzdim yurdu başdan-başa
şəhər-şəhər,
oymaq-oymaq,
min bir kitab açıb baxdım
fəsil-fəsil,
varaq-varaq.
Hərəsində tapdımancaq
o ümmandan bir damla mən.
Çıxdım yola,
diyar-diyar
eli gəzdim
ilhamla mən.
Hər nəqsədə mən Leninin
dühasından nişan gördüm.
Yığın-yığın insanları
çağırışına qoşan gördüm.
Yayılmışdır günəş kimi
başdan-başa elə Lenin.
Azadlığın rəmzi olub
düşüb dildən-dilə Lenin.
Çeşmə-çeşmə su gətirib
boz Muğana, Milə Lenin.
Bəxtiyarlıq nəğməsində
ahəng olub telə Lenin.
Salıb ümid şöləsini
bu gün Qanqa, Nilə Lenin.
Könüllərə məlhəm olur
hər gün, ildən-ilə Lenin.

Hər oymaqda, hər obada
məktəb açıb Lenin bizə.
Döndərmışdır Kür üstünün
gecəsini gündüzünə.
Adı zəfər bayraqı tək
şəfəq salır üstümüzə.
İllər keçib tarix olur;
Lenin bu gün sağdır yenə.
Hər kəs aydın görür onu
baxdıqca bu səadətin,
azadlığın ölkəsinə.
Qəlbim evi alovlanıb –
yenə yanğın içindədir.
Hücum əmri verilmişə,
sual nədir,
“neçin?” nədir!
İtaətdən çıxan əsgər
alar ölüm cəzasını!
Köhnə sözə qələm çəkib
Mən yazıram təzəsini.
Sıra-sıra dursun görüm
silahlanmış mərd kəlmələr.
Çıxsın çölə sıralardan –
varsə qorxaq, ya gəlmələr.
Durğun həyat aşiqinə
insan sözü, qoy ar olsun.
Yüz il ömrüm qış keçincə,
bir gün olsun!
Bahar olsun!
Bahar olsun!
Fırtınalı!
İldirimli!
Gurultulu!
Hər zərbəsi qüdrət dolu!
Hər parçası həyat dolu.
Bahar kimi, lalələrdən
yanğın salsañ göy düzərlərə.
Kəsib zülmət gecələrdən

Xatırlayıb yazı –ancaq
şaxta kəsəndə.
“Dəymə mənə, mən də sənə
dəymərəm” deyib.
Taleyindən sakit həyat,
dinclik diləyib.
Beləsindən nə yazasan? –
Dünyaya gəldi,
Arvad aldı
Çörək yedi
Öldü – dincəldi.
İnsan var ki,
ömrü qaynar, mübarizəli.
Ona həyat qapısını
açıb öz əli.
Ürəyində sevgisi var,
nifrəti vardır.
Adı həyat çərçivəsi
ruhuna dardır.
Belə insan ömrü
yazsan, – bir kitab olar.
Lakin həyat var ki,
günü əsrə bərabər.
Belə həyat,
cild-cild kitaba
sığmaz!
Belə ömür,
min bəyana, xitaba sığmaz!
Belə ömrün hər zərrəsi
bir inqilabdır.
Belə ömrə ayna olan
hansı kitabdır?!
Lenin ömrü bir nəğmədir –
həyat nəğməsi.
Ölməz xalqın dilindədir
hər təranəsi.
Onun ömrü bir dastandır.
adı – inqilab.

Bu mənəni qavrayarmı
yüz min cild kitab?
Millətlərin azadlığı –
onun ömrüdür,
İnqilabin hər şüarı –
onun əmridir.
O qurmuşdur
azad xalqlar qardaşlığını.
Yaratmışdır
fəhlə – rəhbər
yoldaşlığını.
Yaza bilsəm
bu həyatın bir gününü mən, –
deyərdim ki,
xoşbəxt yoxdur dünyada məndən.

* * *

Qış gecəsi uzun olur;
sürgünlərdə daha uzun.
Nə sonsuzdur bu Sibirdə
səltənəti qarın, buzun!
Külək əsir,
Şaxta kəsir.
Pərdilərdən asılmışdır
sırsıralar.
Uzaq Sibir!
Soyuq Sibir!
Fəryadları boğan diyar!
Hey qar yağır qalaq-qalaq.
Örtülməyir
qandalaqlı ayaqlardan
düşən yolaq.
Sibir! Sibir! Qoca torpaq!
Tufanların cövləngahı!
Dodaqlarda donur qalır
ürək sözü, könül ahı.

Burda, qara qar düşür.
Burda, qara gün düşür.
Budaqlardan, damlardan
 sallanan sırsıralar
 uzanır, düyün düşür.

Qarlar əyir ağacları.
Burda buzlu külək əsir.
Günəş alçaqlarda gəzir.
Şaxta burda daş eləyir
 yağan qarı.
Ağaclardan buz sallanıb
 lülə-lülə.

Burda insan
bel bağłasa təvəkkülə –
yol üstündə donub düşər
 bir daş kimi;
sancılaraq buza, qalar
qurumuş bir ağaç kimi.
Nə qədər də şiddət etsə
şaxta – yenə əlacı var;
qızıl gözülü gur ocaqlar.
Lakin insan tez məhv olar,
donar beyni, donar əti –
sinəsini qızdırmasa
öz qəlbinin hərarəti.
Könlündəki ümid əgər
alışmasa ocaq kimi.
Saxlamasa sinəsində
kədərini, möhnətini,
ağrısını, həsrətini
qolu bağlı dustaq kimi.
Azadlığın alovuya alışmasa
sinəsində hər gün ürək.

Boyun əysə
 həyatın sərt tufanına,
 dincələrək.

Qaranlığa adət edib
taleyinə qane olsa

Dinc dustaqlıq
mübarizə əzabına mane olsa
beyni donar, qanı donar!
Ocağına
kəfən kimi
ağ gül qonar.
Ümidinin alovunda
kədərini yandıraraq,
ürəyini polad elə!
Fəlakətə mərdanə bax!
Bu şaxtalar arxasında
şəfəqli bir səhər də var.
Bir gün yarib tufanları
gələr bahar.
Sərt şaxtası şaraq-şaraq
fil gövdəli ağacları sindiraraq,
yerə sərən,
okeandan okeana
ağır, qarlı qanad gərən,
gur suları kəməndləyən,
qışı mənəm-mənəm – deyən
Sibirin sərt qarlarında,
o sürgünlər
işgəncələr
dözüm, sınaq diyarında
neçə dustaqlıq,
arzusunun alovunda qızınaraq
ölümə də baş əymədi.
Piter hara! Sibir hara!
Necə-neçə gözəl ümid,
qatarından ayrı düşmüş
yaralı durnalar kimi
tökülmüşdür o yollara?
Burda elə gün də olub,
bir xoş xəbər,
bir kiçik məktub
zəifləyən biləklərdən
dost kimi tutub.

Könüllərə işıq verib.
qollara qüvvət.

Belə xəbər
bir komaya,
daxmaya gəlsə –

Günəş kimi
işıq,
sevinc,
verər hər kəsə.

Qürbət eldə
kiçik məktub,
kiçik bir xəbər

qəlb evini nurlandıran
işıq şəfəqlər

mətanətə qida verir,
ümidə qüvvət.

İradəylə məğlub olur
böyük, ağır dərd.

Məyusluğun zülmətini
qovur, dağıdır...

Deyir:
odu sönmüş ürək
qəm dustağıdır.

QƏM KARVANI

Göydən yerə ağır-agır
tikan-tikan qar yağır.
Şaxta qurmuşun kimi
dondurmuşdur havanı.
Sakit, səssiz yol gedir –
dünyaları səsi tutan
bir böyük qəm karvani.
Bir kəndlə yollara
yaşıl şam budaqları tökür.
Bir qadın ağlayır
hönkür-hönkürlər.

Göz yaşları
ipi qırılmış muncuq kimi
tökülür qara.
Yanaqlarda qar ağlayır.
Zamanın zalm əli
ömrün lal kitabını
nə ağır varaqlayır?!
Durmuş uşaqlar
gözlərində uzun ömrün kədəri.
Uşaq kimi hıçqırıq boğur
dünyagörmüşləri.
Şaxta otuzu aşır.
Lakin sanma ki,
insanları dondur
bu amansız soyuqdur.
Yanan sinələrdə ürək donur.
Donur ürəklər – çünki
Lenin yoxdur.
Bu amansız etiraf ilə.
hara gedir bu qafilə!
Aparıllar onu Qorkidən –
qandalını öz əlilə qirdiği
azadlıq paytaxtına.
Sevinc qul tek dili bağlı.
Kədər çıxmış şahlıq taxtına.
Dodaqlarda gəzir bir ənin.
– Lenin!.. Bizim Lenin!
Torpağa çeşmə-çeşmə tər tökmüş,
ağalar qapısında bel bükmüş
dünənki qullar –
indi yeni dünyanın
keşiyində dayanmış qarovullar
qoşulub qatarına
bu qafilənin,
inləyirlər...
– Lenin!.. Lenin!..

Çarmixa çəkilmmiş İsləni
iplə boynundan asan.

Hər gün ana Məryəmin
zəng səslərinə
donaraq qulaq asan
qarılar
indi unudaraq
allahı, dini –
ağlaya-ağlaya yola salırlar
din düşməni Lenini.
Qoşulub onlar da
qəm qatarına bu qafilənin
Həzin-həzin ağlayırlar...
– Lenin!.. – Lenin!..
Sənə qurban olaydı
cavanımız, qarımız.
Bizim peyğəmbərimiz, xilaskarımız.
– Lenin!.. – Lenin!..
parovoz kürəsinə
illərlə kömür tökmüş,
bu sənətdə parça-parça ömür tökmüş
ağ başlı bir fəhlə də
baxaraq bu qəm qatarına,
yenidən əydi doğrulmuş belini –
tabutda görünçə Lenini.
Şaxta şiddət edir.
Soyuq tügýana gəlir.
Dirəklərdə hana ipləri kimi
uzanan hər telin
sanki öz qəm nəğməsi yüksəlir:
– Lenin!..
– Lenin!..
– Lenin!..

VİDA

Qatar Paveletskiyə yan alır.
Yan alır insan dənizində.
Bir ümman kimi sahili yoxdur

bu canlı dənizin də.
Küçələrdən keçir –
sahili görünməyən
qaraqlıçıq sünbül kimi,
dalğa-dalğa izdiham.

Hara baxsan:
Adam! Adam!
Tabutu qoydular
İttifaqlar evinə.
Lenin bir evə necə sığar?
Milyon qəlbin hər birində
bir ölməyən Lenin var!
Lakin yenə
dayanmadan, durmadan,
ağlayaraq için-için –
axışır bura insan
o əziz sıfəti
bir də görməkçin.
İnsanlar dəstə-dəstə, qatar-qatar,
qara bir şərid kimi –
dolandıqca dolanır
kəfənli küçələri qat-qat...
Nə gündüz bitir, nə gecə
bu qəmli büsat.
Bir baxan bir də görüm – deyə,
girişir soyuqla mücadiləyə.
Yenidən qoşulur insan selinə.
Min dəqiqə gözləyir –
bircə an baxmaq üçün
doğma, əziz Leninə.
Bayraqlar əyilmiş qapıda –
qanadları qan boyalı tərlan kimi.
Musiqi də dilə gəlib
dərdli bir insan kimi.
Bu dərd nə qədər ağır
 bir dərd olsa da,
sıramızda tək-tək
 namərd olsa da,

Lenin işi ölməzdir – bilirik.
Göz yaşlarımızı silirik –
dərddən, kədərdən uzaq
 bir dünya qurmaq üçün,
Leninin baharını
xəzandan qorumaq üçün.
Sevinməsin düşmən
 gözlərimizdə yaşı var.
Hələ qarşında
amansız çox savaş var.
Lenin bu döyüslərdə bizimlə olacaq.
Ən çetin, ən şərəfli işlərdə
 bizimlə olacaq.
Ürək-ürəyə,
 könlük-könlük –
aparacaq bizi
 kədərsiz bir dünyaya gülə-gülə.
Lenin bizzən ayrılmayıb,
 ayrılmayacaq!
Lenin öz xalqından
ayrı olmayacaq.
Salon.
Əklillər çatılmış baş-başa.
Sanki qarlı yollar keçib,
bahar özü gəlib bu gün –
insanlara bahar verən,
bir insanla vidalaşa.
Salon.
Dərin bir sükut.
Salon.
 Ortada tabut.
Ağır-ağır keçir gedir
Üç bayraqdır əyilən
 üzərinə tabutun.
Biri çar sürgünündən,
 çar məhbəsindən keçib.
Biri əsrin, tarixin
 yollarını dəyişib.

Biri də milyonların
vəhdətindən nişandır.
Zəhmətkeş insanların
qüdrətindən nişandır.
Kimsəyə baş əyməmiş
bu zəfər bayraqları.
İndi əyilib sanki
öpür böyük Leninin
keçdiyi torpaqları.
Hər şey sakit dayanmış.
Nə hərəkət, nə səs var.
Öz doğma Leniniylə vidalaşır insanlar.
Bu möhtəşəm dəqiqədə,
bu əbədi bir anda,
ancaq bir şey dayanmadı
onun odlu sözləriylə
isinmiş bu cahanda.
Ürəklər dayanmadı.
Yazıldı könüllərə
Leninin böyük adı.
Bu zamanda dirləsəydi
göylər yerin səsini,
eşidərdi
milyon qəlbin
birgə döyünməsini.
Mən hansı bir insana
bənzədim ki, Lenini –
həm xalqın xidmətçisi,
həm xalqa rəhbər oldu.
Mən hansı sərkərdəyə
bənzədim ki, Lenini –
tarixlərə komandan,
günlərə əsgər oldu.
Mən hansı bir rəhbərə
bənzədim ki, Lenini –
yüz-yüz milyon insana
əziz bir sirdəş oldu.

Mən hansı qəhrəmana
bənzədim ki, Lenini –
bayraqının altında
millətlər qardaş oldu.

Mən hansı bir bağbana
bənzədim ki, Lenini –
yaratdığı bağçalar
xəzansız bahar oldu.

Mən hansı bir təbibə
bənzədim ki, Lenini
zəhmət çəkən insana
munis xilaskar oldu.

Mən hansı bir şaire
bənzədim ki, Lenini –
hər kəlməsi, hər sözü,
dillərdə əzbər oldu.

Mən hansı bir rəssama
bənzədim ki, Lenini –
yaratdığı həyatdan
gözəl lövhələr oldu.
Mən hansı bəstəkara
bənzədim ki, Lenini –
nəğməsi oymaq-oymaq
eli dolaşmış olsun.

Mən hansı bir səyyaha
bənzədim ki, Lenini
zülmətlərin içindən
nura yol açmış olsun.

Mən hansı bir alimə
bənzədim ki, Lenini –
zəkasından əsrlər
nura boyanmış olsun.

Mən hansı bir natiqə
bənzədim ki, Lenini –
bir sözündən milyonlar
qalxıb oyanmış olsun.

Mən hansı bahadıra
bənzədim ki, Lenini –
inqilab tufanını,
üsyənların selini
öz qüdrətli əlində
tutub saxlamış olsun.
Mən hansı bir insana
bənzədim ki, Lenini –
məzarının başında
cahan ağlamış olsun.
Axtardım tarixləri,
çevirdim varaq-varaq –
zəkalar qarşısında
donub heyran qalaraq.
Gözlərimin önündə
canlandı Marks, Engels.
Onlar müəllimidir
Leninin – bilir hər kəs.
Seyr etdim səmaları –
nurlu ulduzu çoxdur.
Bu ölməz dəhilər tek
aydın, şəfəqli yoxdur.
Lenin zülmət daşını
qoparıb qəlpə-qəlpə
iztirab dənizindən
yol açdı milyon qəlbə.
Sərkərdələr qan töküb,
ölkələr aldı bir-bir
Lenin – insan qəlbini
fəth edən sərkərdədir.
Mən hansı bahadıra
bənzədim ki, Lenini –
inqilab tufanını,
üsyənların selini

öz qüdrətli əlində
tutub saxlamış olsun.
Mən hansı bir insana
bənzədim ki, Lenini
məzarının başında
cahan ağlamış olsun.

* * *

Gözlərində bir sorğu var, yolcu, görürəm!
Sorğu deyil,
bir məzəmmət,
bir alovlu qəm.
Dodağında donub qalıb
sualın, sözün.
Uzaqlarda nə axtarır nigaran gözün!
Sonra məndən soruştursan:
– Hanı Nəriman?
Yoxsa onu unutmuşdur
bu yer, bu dövran!
– Yox, oxucum!
Doğrudur ki, cavab çətindir.
Açıq-aydın cavab burda
həqiqətindir.
Ancaq onun heykəlini görməsən də sən,
zənn etmə ki, unutmuşdur
oğlunu Vətən.
Yox! yox!
onu heç bir zaman unutmadiq biz.
Qoy şəhadət versin buna incik qəlbimiz.
Unudularmı Leninin şagirdi olan
şərqiñ müdrik müəllimi – əziz Nəriman.
Bakıya bax!
Qoynu necə çiçək-çiçəkdir.
Yaxın bir gün Nərimanın tunc heykəli də
onun azad sinəsini bəzəyəcəkdir.

XALQ HƏKİMİ

N.Nərimanov haqqında novella

I

Sahil boyu uzanıb gedir
milyon gözlü şəhər;
Zığdan Şixa,
Səbayeldən Alatavaya kimi.
Binalar, meydan,
pöhrələr.
Yaraşıqlı, yaraşıqsız
küçələrdən keçə-keçə
gəldim yuxarı məhəlləyə.
Nə genişdir üfüqləri
dağüstü Bakının!
Sıralanıb yan-yana yeni
küçələr.
Ağ binalar yaraşığında
geniş uzun bir xiyaban.
Tin başında lövhə,
lövhədə yazılı: “N.Nəriman”.

Baxdım sevinclə, iftixarla.
“Yaxşı yazıdır” – dedim.
Üst Bakıda xiyaban –
Nəriman adına!
Uzaq-uzaq xatırələr gəldi
yadıma.
Göycayın çinarlı küçələri
yenicə salamlamışdı on yaşımı.
Dəyirmi pəncərəli şəhər məscidi;
həyətində iynə atsan
düşməzdi yerə.
Çınarın ucsal bir budağı –
köhlənim.

Baxıram üstdən aşağı.
Nə əmmamə,
nə göy seyid qurşağı.
Başı motal papaqlı,
ayağı xam gön çarıqlı kəndlilər.
Orda-burda dəngül-düngül,
mərdimazar taxılı kimi;
dükançı, baqqal.
Kimisi qara,
kimisi qırmızısaqqal.
Səslər gəlir qırıq-qırıq;
– Niyə yiğilmişiq?
– Bakıdan doktor gəlib,
– Leninin yoldaşı!
Doktor Nəriman!
Necə, necə?!
Bax... ha...
yuxusunu görmüşdüm
dünən gecə.
Adamlar halay vurub;
ayaq üstdə duran kim,
oturan kim.
Dirsəklənib
yanpörtü uzanan kim.
Qara zurna qışqırır,
qiyyurur.
“Cəngi”ni, “Koroğlu”nu
yarpaqlara sovurur.
Ağaclar adam götirib
Budaqlar deyərsən
Ha indi, ha bu saat qopub,
sınar.
Adamlar gözləyir:
gözləri dikilib həyət qapısına.
Nərimansa burdaymış
bayaqdan.
Dayanıb çınar altında
Baxır oynayanlara.

Məclisi pozmasın deyə,
çəkilib bir kölgəyə.
Gördükcə qurama yorğan kimi
yüzlərlə əyini-başı;
ağır, incik fikirlərdən
çatılır qaşı.

Hələ
yol boyu gələ-gələ
görmüşdü Ucarın
şoranlığını,
neçə kənd üstünə çökmüş
yoxsulluğun acısını,
ehtiyacın pərişanlığını.
Görmüşdü neçə-neçə
zağarqarın uşaq,
uzanıb üzü üstə
arxdan lehmə içir.
Adı gözəl Goyçayın yolu da
qəbristanlıqdan keçir.
Gözündə doğma torpaqların kədəri,
fikrində gələcəyin
ışıqlı üfüqləri –
Dayanmışdı Nəriman.
Birdən kimsə gördü onu.
Dodaqaltı piçildadı:
– Vallah, Nərimandı bu!
Gör necə də oxşayır
qəzətdəki şəklinə!
Bu piçilti
sızdı, keçdi adamların arasına.
Kimsə;
– Yaşasın Nəriman!
deyə qışqırkı ucadan.
Adamlar boylandı.
Adamlar görmək istədi Nərimani.
Dağ seli tək bir gurultu
titrətdi havanı.

Papaq atdı göyə “hurrey!”,
qışqırkı
izdihamın qocası, cavanı.
Nəriman qaldırdı əlini.
İti bir sükut kəsdi səs-küyü.
Nə bir qımlıtı var.
Nə bir yarpaq əsir.
Milçək uçsa guruldayar.
Demi çubuqların tüstüsü də
azaldı, azaldı, kəsildi get-gedə.
– Necə gəldi ki, onu görən
olmadı!?
Nəriman çıxdı qabağa.
– Niyə susub durdunuz?
Çalğınız mənim də sümüyümə
düşür
Mənə də icazə verin oynamağı!
Nəriman qaldırdı əllərini.
Girdi oyuna,
nə girdi!
Nə əlləri görünür,
nə ayaqları göy çəmənə dəyirdi.
Əvvəlcə bir təəccüb göründü
üzlərdə.
Sonra bir maraq oyandı gözlərdə.
Sonra
“hay ağrin alım” deyib
kəndlilər atıldılar
meydana özləri də.

Hələ dünən,
torpağı ovçu qədər,
ümidi iynənin ucu qədər
dərdi-səri borcu qədər
kəndlilər
girdilər oyuna, nə girdilər.
Qızışdı çalanlar,
oynayanlar.

Qocalar cavanlara güc gəlir,
qocaları yormaq istəyir cavanlar.
Nəriman papağını götürüb başından.
Alnında tər gilələnib.
Papaq qalxır, papaq enir.
Nərimanın rəngi qaçır.
Yorğun görünür.
Ancaq gözləri gülür.
Meydanda
bir arıq qoca qalır,
bir də Nəriman.
Zurnaçıların
dolub-boşalar ordu.
Nəriman dayanır,
dərindən nəfəs alır.
Səslər ucalır:
– Sağ ol, Həsən kişi!
Aferin!
Doktoru yordun.
Aralıq sakitləşəndə
Nəriman deyir:
– Qardaşlar, kəndlilər! –
Dinləyirlər onu sakit, maraqla;
heç kəs yerindən
qımäßigandanmadan.
Danışır Nəriman.
Kəndlilər qulaq asır ona.
Leninin silahdaşı
Nərimana.
Kimi ah çəkir,
yaşarır gözü.
Kimi sevinclə gülür.
Gələcək günlərin işıqlı
səhifələri
ortaya tökülr.
Tez-tez eşidilir
Lenin!
İnqilab!

Bakı!
Azərbaycan!
Danışır Nəriman.
Danışır əsrlərin
həsrətindən,
azad torpağın bərəkətindən,
dünyanı bürümüş inqilab
hərəkətindən.
...Axşam səssiz gəlir,
əvvəlcə qoca çinarın
altında
bir az yubanır, dincəlir,
sonra yayılır hər yana.
İki onluq lampa,
Yeddi qara çıraq
iki işiq gölü!
Yeddi işiq gölməçəsi!

... Harda qaldı
birinci xoruz bani!
Adamlar dinləyir Nərimanı.
Sual verib danışırlar özləri.
Qulaqlarında bir nəğmə kimi
Səslənir Leninin sözləri.
“Fabriklər fəhlənindir!
Torpaq kəndlinin”.
Söhbət uzanır, uzanır.
Nə danışan yorulur,
nə dinləyən usanır.
...Bir an sükut olur
ikinci xoruz bani.
Sonra səslər qarışır
bir-birinə.
– Doktor, bizə gedəcək!
– Yox, sən Öl, olmaz.
– Biz kişi deyilik məgər?
Sarı cil-cil fərəni,
yəqin qızardıb Qızyetər. –

Aralığa yenə səs-küy düşür.

Nəriman:

“Sağ olun” – deyir,
kəndçilərlə əl tutur,
həm vidalaşır, həm görüşür.
Bakı gözləyir onu.

Nə qədər görüləsi iş var,
Cavab gözləyən sual,
veriləcək qərar.

Gözləyir onu.
Şərqiñ qapısında ilk
məşəl yandırınlar.
Kimsə isti yuxadan
bir nənədürməyi uzadır ona.

– Al, doktor!
Ye, ürəyinə qut olar!

Səslər gəlir.

– Nuşcan, doktor!
– Ləzzət verər mal şoru da,
gecə, xoruz banında
isti yuxa da.

Belə ləzzətli dürmək
görməyib heç
Mahmud yüzbaşı da,
Umud koxa da.
Gülüş səpələnir dörd yana;
parça-parça,
qırıq-qırıq.

– Hanı həkim, hanı?
Bakıdan gələn həkim?
Kəlağayısı başından
sürüşmiş,
yaşmağı çənəsindən düşmüş
bir qadının səsi,
yarır izdihamı sazaq kimi.
Hanı həkim? Hanı həkim?

Aralanır adamlar
heyröt içində.
Qadın yixılır ayağına
Nərimanın.
– Qurbanın olum, həkim!
Balam əldən gedir!
Nəriman tez qaldırır onu.
– Sakit ol, bacı!
– Amanın bir gündür,
qədəminə canım qurban.
Balam... Balam...
İnləyir qadın.
– Gedək, göstər evinizin
yolunu
Ayrılır izdihamdan neçə nəfər.
Qabaqda qadın,
arxasında Nəriman!
Gedir qadın
tikə-parça
qara örtük kimi sərilib yerə
cərgə çinarların kölgəsi.
Gedir həkim,
ay çiçəkləyib yarpaqlar arasında.
Gedir qadın,
xəfif yeldən xışıldayan
budaqların
qara xəbər piçiltisində.
Gedir həkim
şəbpərə fənərin
korgöz işittisində.
Gedir həkim
Fikri xəstənin yanındadır
özündən qabaq.
Görəsən, nə yeyib?
Görəsən, nə içib uşaq?
Adamlar sakit, səssiz gəlir arxadan.
Küçə uzanır, gedir;
iki yanı qarğı,

böyürtkən kolu
qoşa arxacan.
Sonra əyri-dolay ağa cığır.
Gah enir çala-çuxura,
gah dikdirə, köbərə çıxır.

...Çubuq darvaza
qışqırır qulun kimi.
...Daxmada çıraq;
Hisi qara iplik kimi
sallanıb havadan.
Yataqda oğlan uşağı:
çırpinır başı kəsilmiş
quş kimi.
Nəriman nəbzini tutur
xəstənin.
Elə bil, göz üstə qoyur
barmağını.
– Nə yeyib?
Nə içib?
Necədir qarnı?
Yarıqaranlıq daxmada
açılır avamlıq illərliyi
varaq-varaq.
Danışır qadın
gözlərini silə-silə,
tez-tez udqunaraq:
– Yüyürüb tərləmişdi.
Gəldi evə.
Bax o tayqulp dolusu,
iki dəfə, yaxşı, sərin
su içdi.
Axşam kefsiz dəydi gözümə.
Allahdan gizlin deyil,
səndən necə gizlədim.
Qonşumuz Əli əfəndi
on yumurta, bir fərə alıb
dua yazdı.

Bəlkə narazı qaldı.
Bəlkə nəzirim azdı.
Ancaq üzə vurmadı;
allah köməyi olsun!
“Duanı sal suya! – dedi, –
Bir paslı mismar da at!
Yeddi çımdık qara torpaq,
bir də balalı toyuğun yeddi
damcı qanı.
Ver içsin!
Bir gündə sağaldar
oğlanı”, – dedi.
Nə demişdi elədim.
Üç gündür indi,
yanır balam təndir kimi.
Aynası açılmadı,
qızdırması düşmədi. –
Danışır qadın
sözləri – göz yaşı,
ağrı, iztirab!
Həkim qoyur qulağını
xəstənin sinəsinə.
Qulaq asır.
Sonra yavaşdan deyir:
iltihab!
Dodaqlarında quruyur
iki kəlmə:
Gecdir! Hayif!
Ana qəlbi ilə duyur,
eşitməsə də bu sözləri.
Zillənir həkimə
qəm dəryası – gözləri;
gah közərib, gah qaralan,
taqətsiz xəstə kimi nəfəs alan,
çırığın işığında.
Nəriman səssiz durub,
isti, soyuq duyğuların qarışığında.
Açıılır, açılır
çözülür, çözülür fikir!

Gözlərində canlanır neçə “Pir!”
Azadlığı dustaq,
taleyi yad əllərdə oyuncaq,
dili ali məclislərdə yasaq,
səadəti qaçaq,
bir millətin yaraları.
Yarpaq-yarpaq çevrilir
ömrün varaqları;
dünənin sazaqları,
bu günün pöhrə baharı.
İnidir qəlbini
Xəyalından keçən neçə mənzərə.
... Şəfəqlər süpürür göyü,
yol açır, üfüqdə
badam çiçəyi kimi çırtlayan səhərə.
Əriyir yavaş-yavaş daxmanın
qaranlığını;
Hələ əriməmiş ana qəlbinin
nigaranlığını.
Bu zaman...
Bir qışqırıq titrədir
daxmanı:
– Ay ellər, haray, ellər!
Balam hanı?
Balam hanı? –
Əlləri göydə,
dizləri torpaqda
fəryad çəkir ana.
Adamlar yiğilib eyvana.
Üzlərdə bir heyrət,
bir vahimə.
Canının hövlündən
bayati deyir ana:
“Alçalar, ay alçalar!
Al çalar, yaşıł çalar.
Dərdimi yükləsələr,
Qarlı dağlar alçalar.
Kim isə davam gətirməyir,

hönkürüb çıxır aradan.
Bu dünyada nə qədər
bir-birinə bənzəməyən
ölüm, itim olur.
Yalnız anasız
yetim qalmır balalar,
balasını itirəndə
analar da yetim olur.
Həyətdə adam yiğilib xeyli.
Bir müddət nə danışan var,
nə yerindən tərpənən.
Bir ah gəzir havada.
– Yaziq oldu!
Yaziq Qızbəs arvada! –
Nəriman deyir:
“Budur avamlığın bəhrəsi!”
Nə qədər dəyişmişdir,
nə qədər kədərlidir indi
onun səsi.

...İllər keçib getdi,
yeni həyat
binəsini bərkitdi.
İndi bu yerlərə gələnlər,
ayaq saxlayın!
Diqqətlə baxın,
nələr, nələr yaranır
Bozdağın ətəyində,
yaxasında qoşa arxin.
Bir zaman burda
“Heyva piri” vardı.
Neçə-neçə dərdli adam,
neçə nisgilli insan,
cındırını bu ağaçın
budağına bağlayardı.
Ancaq arzular, ümidiłər,
səadət, işıqlı gün
göyərməzdi, göyərmədi –

“Pir heyvanın” çürük kötüyündən.
İndi neçə aylar keçib,
illər keçib o gündən.
İndi burda bir bina var,
axşamdan səhərə qədər
pəncərələri günəşlə bəzəkli.
Həyətində qış, bahar
göy pöhrəsi üzə gülür.
Bu binaya xəstəxana deyirlər.
Orda neçə insan şəfa tapacaq.
Bəlkə də Nəriman
uzaq-uzaq illərin
arxasından
görmüşdü bu günü.
Bilirdi ki, açılacaq
nadanlığın, ehtiyacın,
avamlığın düyünü.
Nə “heyva pirindən” əsər var,
nə onun “möcüzəsindən”.
Bir anlıq bu günə gəldik
o günlərin gecəsindən.

...Toplaşanlarla
Nəriman da ah çekir.
Yol açılır söhbətə yavaş-yavaş.
Sual verir, cavab alır.
Ümid verir, dərdə qalır
doktor Nəriman yoldaş.
Hərə öz nisgilindən deyir,
Hərə bir məsləhət soruşur.
Gözler intizarlı.
Söhbət gedir bir xeyli.
Kimi sevincli, həvəсли,
kiminin dili gileyli.
Söhbət torpaqdan gedir.
xışdan, kotandan gedir.
Kimi qosqu heyvanı istəyir,
kimi su.

Kimi cavablara ağız büzür,
kimi fərəhlənir könül dolusu.
– İndi hər şey öz əlinizdədir,
Dünyanın gözü bizdədir, –
deyir Nəriman.

Neçələri də gözləyirlər;
görək necə dünya quracaq
aclar, lütlər;
yeni qaydalar qoymaq istəyən
qara kütłə.

Bir ümidi dərdir düşmənlər:
“Çox çəkməz,
yenə çağırırlar bizi
hakimiyyət həvəsinə
düşənlər”.

Sonra Lenindən, Oktyabrdan,
Bakıdan danışır
doktor uzun-uzun.

Canlandırır yeni-yeni lövhələrini
geniş yola çıxmış yurdumuzun.
Söhbət uzanır uzandıqca.

Kölgələr qısalır.
Nəriman nişan verir
daxmani:
– Köhnə dünya, – deyir, –
bizdən qisas alır.

Yarpaqların bahar qoxusu
sallanıb havadan.
Nəriman vidalaşır;
əvvəlcə rüsxət alıb dərdli anadan.
O gedir,
neçə könüldə ümidli,
xoş sözü qalır.
O gedir,
ürəklərdə nə qədər
alışdırıldığı
arzu, inam közü qalır.

– Sağ ol, sağ ol!
– Xoş gəldin!
– Salamat qalın!
Səslər səpələnir hər yana
parça-parça, qırıq-qırıq.

...Qatarın təkərləri
səslənir:
tiq-tırıq, tiq-tırıq.
Kupedə Nəriman;
gözləri qapalı.
Başı altında əli.
Nə qədər iş var görməli.
Deməli nə qədər söz var;
həqiqət olana qədər,
illərin əzabından keçib gələn,
o böyük gələcək, böyük arzular.

Bakı, aprel-dekabr, 1965

HİLAL

Yenə yollar qaraldı, ay dağ dalında batdı.
Bayquşların nəvası körpələri oyatdı.
Bir tərəfdə qaralan xarabanın kölgəsi
əridi getdi artıq; kəsildi insan səsi.
Şəhərin küçəsində nə gələn var, nə gedən.
Barmağının ucunda düşüb yerə səkidən
yanaşdı çarhovuza ana...
Hər yer qapqara.
Suya daş kimi batmış dünya qaranlıqlara.
“Yenə, görəsən, allah, nələr gəldi başına?
Özün qıyma, yaradan, onun cavan yaşına.
Hifz elə, qorū onu gələn hər bir xatadan!
Bilirəm, mehribansan sən anadan, atadan...”
deyə zarıyrı qadın.
Əli qoynunda gəzir.
Min bir qurban vəd edir ürəyində, min nəzir.
Qaranlığın qoynuna həzin bir səs yayılır.
Ruhun xəzan bağında qəm bülbüllü ayılır:

Əzizim, küreyində
Qara daş kürəyində.
Dayandı qəm karvani
Ananın ürəyində.

Əzizinəm, bulannam.
Dərya kimi bulannam.
Sağ gözüm sənə qurban,
Sol gözümlə dolannam...

“Toxunmasın yel belə balamın bir telinə.
O ki qəhmər çıxmışdır zülüm çəkən elinə.

Çıraqsız qalan evlər, aclar, dullar eşqinə,
Azadlıqçın can verən mərd oğullar eşqinə,

gözü yaşlı körpələr, ağ birçəkli analar,
ayaqları zəncirli sürülən qatar-qatar
məhbusların adına, mənə bağışla onu!
Tapşırma qəm qurduna yenə ana könlünü!..”

Titroyirdi qadının soyumuş dodaqları.
O, dua eləyirdi əl qaldırıb yuxarı.
Çarhovuzun başında, gecənin bu çağında,
bu səssizlik içində zülmətin qucağında
suya düşən göz yaşı sükutu pozur ancaq.
Ana yalqız dayanıb, qəmdən ürəyi dağ-dağ.

Oxucum, çölə çıxsaq biz səninlə bu zaman,
görəcəyik yatmayıb yerdən göyə uzanan
çinarların budağı.
Yel əsir yavaş-yavaş.
Bir tənə yumruğudur ığid gözündə hər daş.
Küçələrin sahili duman örtmiş ay kimi.
Sahillərin arası lal axan bir çay kimi.

Bu yer Xaqanılərin, Behzadların şəhəri –
Azərbaycan tacının qiymətli bir gövhəri.
Dərin bir yara kimi göynəyir iç-in-icin.
Batmış zülmət gölünə qanlıqanad göyərçin.
Gecə qara, göy qara.
Nə ulduz var, nə də ay.
Qapqara bir duvaqla örtülmüşdür göy saray.
Yolların ağ şəridi itmiş zülmət içində.
Min bir casus gözü var hər evin kərpicində.
Dar küçələrdə evlər hər biri qara zindan.
Sanki tabut asılmış hündür dar ağaçından.

Bəs o kimdir?
O, kimdir,
çıxdı şəhərdən çölə?
Batdı bir an içində zülmət dolu bir gölə.
Oxucum, gəl, sən də gəl, xəyalın qanadında,
Fikrin gözə görünməz o sürətli atında

Gedək, görək kimdir o, hara getdi, nə oldu.
Bəlkə qaranlıqların qucağında yoruldu.
Həsrət çəkirkən ona uzaqda yar-yoldası,
Qərib bir yolcu kimi yastıq eləyib daşı
Yol kənarında yatdı, bəlkə itirdi yolu.
Bu qaranlıq gecədə nə bilsin sağı, solu?

Buludun pərdəsi siyrildi bir az.
Göydə karvanqırın gümüşlü qotaz,
çiçəkli bağ kimi göründü, odur.
Burda yalqız deyil bizim yolcu.
Dur!
Onlar bir dəstədir, o yan-bu yandan
gəlib toplaşdırılar, ancaq bu zaman,
gecənin bu vaxtı bu nə dəstədir?
Onların söhbəti nə ahəstədir!
Bu yer qəbristandır, hər tərəfdə, bax,
qara başdaşları görünür ancaq.
Bir günbəz yanında toplaşdı onlar.
Hansı qəribindir bu köhnə məzar?
Kiçik bir şam yanır, günbəz içində
Onun oyuq-oyuq hər kərpicində
uzun əsrlərin hekayəti var,
min yaralı könlün şikayəti var.
Səqfi bir az çökmiş, divarı yaşıdır,
ortasında duran bir qara daşdır.
Nəfəsdən titrəyir şamın şöləsi.

Divarda kölgələr yellənir, əsir.
Burda beş yoldaş var.
Beş qurd ürəkli
beş tərlən baxışlı, aslan biləkli.
– Hamı burdadır mı? – səslənir biri.
Tavanda birləşir baş kölgələri.
İçəri son girən bizim yolçudur.
Odur sual verən.
Bir qədər susur.
Sonra göstərərək məzar daşını;

Ağır düşüncədən çatır qaşını.
Deyir: “Burda yatan böyük Xaqani
ana tək sevərdi Azərbaycanı.
Bu müqəddəs qəbrə and içmişik biz;
azad olmayıncı doğma elimiz
siyirlən qılınçı qoymarıq qına!
Vətən şahid olsun oğul andına...”
Danışq az çekir, verilir qərar;
yerlərə dağılsın sabah başçılar.
Üçüncü gün səhər başlaşın üşyan,
Qalxsın ürəyində mətanət duyan!
Kimin qüvvət varsa bu gün qolunda,
azadlıq yolunda, vətən yolunda
xalqın düşmənilə döyüşə gəlsin.
Vətən azad olsun, ellər dincəlsin!
Yenə göy üzündə buludlar axır.
Savalan tərəfdə ildirim çaxır.
Bulud karvanını belədən-belə
qovlayan rüzgarın ağlar səsilə
qarışmışdır bayqus ulaşmaları.
Aman, kimdir onlar qəbristan sarı
irəliləyib gəlir,
sürünüb keçir.
Bu zil qaranlığa bürünüb keçir?
– Durun!
– Kimdir?
– Dayan?
– Söndürün şamı!
Sümüyəmi dəydi bıçaq, daşamı!
Qırıldı ortadan.
Nə yazıq, ancaq
tərlanımdan biri zarıldayaraq,
dedi: – Nəmərd oğlu, namusun varmı!
Kişi də arxadan bıçaq vurarmı! –
Get-gedə kölgənin çoxaldı sayı.
Qızaranda göyün zümrüt sarayı
düşmənlər kəsmişdi bəndi-bərəni.
On nəfər araya aldı hərəni.

Yanlarına çəkib zəncirdən hasar,
onları zindana yola saldılar.
Oxucum, yaxın gəl, bir diqqətlə bax!
Qollarında zəncir qıçırdayaraq
o qabaqda gedən kimdir, sorsana...
Çarhovuz başında gözləyir ana.

Qanlı köynək kimi üfüq qızarır.
Şəfəq parça-parça boşluğu yarır.
Ananın gözləri uzaqlardadır.
O, günəşdən sorur: – Hilal hardadır?

Oxucuma demədim Hilal kimdir, nəçidir.
Söhbət açıb saymadım onun işini bir-bir.
Ancaq bu qədər deyim: doğulmuşdu Təbrizdə.
O torpaqda bir zaman gəzдинiz, bəlkə siz də.
Ancaq Hilalın ömrü məşəqqətli bir yoldu.
Yoxsulluğun qışında onun baharı soldu.

Hələ uşaq yaşından gördü zülmün dadını.
Dinlədi hər tərəfdən ellərin fəryadını.
Ürəyi kin bağladı saraylara, şahlara,
adlı kaşanələrə, zəngin barigahlara.
Öz əlilə qazanıb çörəyini, duzunu,
sərt daşdan çıxarırdı o gündəlik ruzunu.
Ayaqyalın, başaçıq, çalışıb oxuyurdu.
Uşaqlıqdan deyirdi: “Qurtarmaqçın bu yurdú,
mən gərək bir şam kimi, öz qəlbimi yandırırm.
Onun alovlarılık xalqımı oyandırırm?”
İllər sovuşdu keçdi, müəllim oldu Hilal,
Gəldi həqiqət oldu, uzaq şirin bir xəyal.
Anasının layLASI çıxmadi xatırından.
Dilində əzbər oldu azadlıq, Azərbaycan!
Vali çağırtdıraraq onu bir gün yanına,
Demişdi ki: “Yaraşmaz heç adıma-sanına.
Sən müəllim babasan, hökumətlə nə işin!
Xatalı bir yoldadır sənin irəliləyişin.
Ağlını yiğ başına, qoşulma hər yetənə.

Rəxnə salmaq istəyir onlar sakit vətənə.
Əsl həqiqət isə, tamam başqa sayaqdı”.
Vali yaxşı bilirdi, çox çətin olacaqdı
Xalqın hörmət etdiyi müəllimi tutaraq,
əldə sübut yox ikən, zindan küncünə atmaq.
Hilal demişdi:
“Düzdür, mən müəllim babayam...
Vali əfv etsin məni, bəlkə bir az qabayam...
Ancaq həqiqət budur: mənim sadədir peşəm.
Mən məktəblər yerində zindan tikdirməmişəm.
Çıxarıb boğazından kəndlinin son tikəni,
yadlara satmamışam mən böyük bir ölkəni?”
Valinin gözü qızdı, köpükləndi dodağı,
düşdü vəhşi üzündən nəzakətin duvağı.
“Xəcalətdən çıxaram, – bağırdı, – bir gün mən də!
Bil ki, çox yaman olur analar mələyəndə!”

Sərin sabah küləyi boşluğa yayılırdı.
Quşlar yuvalarında çırpinib ayılırdı.
Zindanın qapıları açıldı bir anlığa.
Ananın Hilalını saldılar qaranlığa.
Həzin boşluqlara yayılır bu səs.
Ağlayan bir könül, qırıq bir nəfəs:

Savalanın başı qar.
Sinəsi buz bulaqlar.
Qiyma, ay namərd fələk,
Balamın nə yaşı var!

Dumana bax, dumana.
Çöllər dönüb ümmana.
Yaman xal düşdü yenə
Könlümdəki gümana.

Ay ellər, haray ellər!
Əsməyin, qara yellər!
Qönçə gülü qopardıb
Atdınız hara, yellər?!

Gözlər könlün aynası, gözlər bədən şahıdır.
Duman gəlsə gözlərə, yanan qəlbin ahıdır.
Ananın gözlərində vardı dərin bir məlal,
Titrəyən dodağında bir söz gəzirdi:
Hilal!

Günlər nə ağır keçir, gecələr nə uzundur.
O sönüb gedən ulduz hansı uğursuzundur? –
deyə düşünür ana, xəyalı, qəlbə qırıq.
Boğazını yandırır bir amansız hıçkırıq.
İki gündür dolaşır zindannın dörd yanını.
Hər gördüyündən sorur: – Mənim tərlənim hanı?
Hər yerdə bir cavabdır:
“Bilmirik, get, qarı, get!
Oğlun günahkardırsa, məsciddə ibadət et”.
Ana düşünür, durur:
Mən azmi yalvarmışam
o göylərə qaldırıb əllərimi hər axşam?
Azmi dedim: – Yaradan, onu qoru, amandır.
Yaşayış qorxuludur, zaman qorxunc zamandır.
“Sus, arvad, baş aparma!” səslənir keşikçilər.
Bütün günü dayandın, bəsdir, itil get, yetər!

Yenə ana evdədir, az qalmışdır səhərə.
Üfüqdə dan ulduzu bənzəyir bir gövhərə.
Ananın saçlarında gəzir səhər nəsimi.
O yanır öz oğluna, yanır bir ana kimi.
Sübəhün müjdəcıləri – ilk şəfəqlər oyanır.
Üfüqlər göy, qırmızı bir xoş rəngə boyanır.
Tİq-tıq, – döyüür qapı;
Ana diksinir durur.
Qapıdan girəcəkdir indi Hilalı, budur!
Ana əsən əlilə qapını açan zaman,
qarşısında dayandı ilan gözlü bir insan.
“De, Hilalin anası sənsənmi – Ülkər qarı?”
“Mənəm!” deyr ananın titrəyən dodaqları.
“Vali göndərdi məni, görmək istəsən əgər
Oğlunu, di yubanma, tez gəl, ona bu səhər

anasiyla görüşə rüsxət vermişdir vali".
Ana titrək dodağı şükranlı və dualı
tez atılır küçəyə, yolları qaçır, gedir.
Alatoran içindən bir cığır açır, gedir.

Üfüqdə qızartılar indi artır get-gedə.
Ağacların kölgəsi uzanır daş səkidə.
Quşlar qalxır yuvadan, boşluğa açır qanad.
Qızıl atlaz buludlar yiğilir göydə qat-qat.
Ana çıxır döngədən, gelir zindana sarı
Qaralır gözü birdən, bükülür ayaqları.
Nədir bu meydandakı o müdhiş qara kabus?
Qan yerinə ananın üzəyinə dolur buz.
Arxada qanlı üfűq, meydanda dar ağacı.
Mütləqiyət hökmünün o qanlı bar ağacı!
Bu, bir qorxunc həqiqət, yoxsa bir xəyalıdır!
O qanlı qənarədən asılan Hilalmıdır?
Bağının alovunda quruyur göz yaşları.
Ananın sərt üzündə çatılır ağ qaşları.
Elə bil ayaqları bərk mixlanır torpağı.
Qupquru gözlərini zilləyir o uzağa.
Göyü qanlı bulud bürüyür tamam.
Meydanda get-gedə artır izdiham.
Gör zülmət bayquşu nələr yaradır!
Ellərin yarası dərin yaradır.
Bir qoca dayanıb divar dalında.
Çilənir göz yaşı ağ saqqalında.
Bükmüş yumruğunu o yanda biri.
Kin, alov yağıdırır cavan gözləri.

Topa-topa durmuş insan kütləsi.
Gəzir qulaqlarda intiqam səsi.
Ananın dövrəsi bürünməş tamam.
Atmış ortalığa onu izdiham.
Bu zaman bağırıb üzü kütləyə:
– Çəkilin!
Yol verin, yol verin! – deyə
yüyürdü bir nəfər anaya sarı.

Dedi: “Oğlu ölmüş, ay yazıq qarı;
Vali buyurdu ki, qəm yeməsin çox.
Qədər yazdığını, bilir çarə yox.
Əgər itirdisə oğlu Hilalı,
qoy salsın başına bu qara şali”.
Hamı donub qalır heyrət içində,
intizar içində, dəhşət içində.
Bir daş-qaya kimi dayanmış ana
Baxır, uzun-uzun rəzil insana.
Deyir:
“Apar geri, aldanır vali.
Elə qurban verdim oğlum Hilalı.
O çalışdı, atsın bir gün üstündən
qara örtüyünü bu yazıq vətən.
Təziyə saxlamaz mən tək analar.
Mənim hələ saysız oğullarım var!
Onun ulduz qədər dostları sağdır.
Qəlbimin yarası saqlacaqdır.
Yaxındır onunla vüsalım mənim.
Bir gün bədr olacaq Hilalım mənim”.

Ana yumdu gözlərini,
onu xəyal apardı, bax.
O qaranlıq dünyalara
nur töküldü qucaq-qucaq.
Üfüqlərdə bayraq kimi
baş qaldırdı qızıl səhər.
Hilal gəldi, qara gözlü,
alnı açıq, üzü gülər.
Əlindəki bayraq axır
dalğa-dalğa alov kimi.
Öpür o mərd simasını
bu səhərin xoş nəsimi.

Hilal gəldi, arxasınca
ulduz qədər yeni insan.
Hər tərəfdən səs ucaldı:
– Yaşa, azad Azərbaycan!

Bakı, 1943

QIZILGÜL OLMAYAYDI

Gecə qapım döyüldü.
Görəsən, kimdir gələn!
– Kimsən?
– Mən!
Açdım qapını.
Baxdım.
Baxdım.
Yox, tanımadım.
Vahimədən qorxan körpə kimi
çəkildim addım-addım
Bəlkə də işiq azdı.
İllərin o tayından
gələn yorğun yolçunu
belə adı işiqda
tanımaq da olmazdı.

Başını qaldıranda,
gözlərim bircə anlıq
gözlərinə sataşdı.
Elə bil, kimsə birdən
köhnə, tanış kitabın
səhifəsini açdı.

Yenə qapandı kitab,
İndi qoçaqsan, buyur,
min bir varaq içindən
o bir səhifəni tap!
– Salam!
– Salam, buyurun!
Əynində nimdaş palto,
başında bir nimdaş şal,
nə ipəkdi, nə də yun.
Saçları ağ –
illərlə bağlı qalıb,

şəfəqini itirmiş
adicə gümüş kimi.
Gözlər – cüt qara ulduz;
quyuya düşmüş kimi.

Məlumdur ki, ağ saçlar
insanları ayıran
əlamət, nişan deyil.
Nə ipək, nə yun olan
qara bir şal, həmçinin.
Dalğaların köpüyü,
gecələrin örtüyü
bir əlamət olarmı
yollarında gəmiçinin?!

– İzin verin, mən asım.
– Yox, yox!
Özüm asaram.
Özü asdı paltonu.
Sonra da aram-aram
otağa göz gəzdirdi.
Birdən üzümə baxdı.
Dodaqları titrədi.
Elə bil,
oyunçağı qırılmış
uşaq kimi
hiçqırıb
için-için,
indi ağlayacaqdı.
Bir az keçdi, toxladı.
Xəfif, kövrək təbəssüm
qondu dodaqlarına.
Bu zaman xatiratın
dolaşıq yollarında
bir fanar yandı-söndü.
Bir anlığa nə isə,
bu aydınlıq içindən
mənə tanış göründü

mənə əziz göründü.
Mümkündürmü bir ağır
qəbir daşı altından
insanı qaldıralar,
bu günə getirələr?
Uzaq Nisyan çayının
soyuq dalgalarından
çıxdı,
gəldi,
dayandı
qarşısında xatirələr.
İllər qanrıldı geri.
Xatirələr illərin
ardından aşdı gəldi.
Yaddaşımın yolunu
gəzib dolaşdı gəldi...

... Qara saçlar,
həzin, qəmli baxışlar,
bir də...
o saçların kölgəsində titrəyən
səni oxşayan,
sənə sevgi dastanı deyən əllər.
Onun əlləri.
Bir uşaq kimi kövrək
o bədbəxtin əlləri...
– Tanıdınızmı? – dedin.
– Tanıdım...
Bu, sən idin!
Onun, onun Dilbəri...

Baxdım sənə,
bilmirəm, bir saat,
ya da bir an.
Heyəcanla,
heyran-heyran.
Elə bil ki,
bu qarşısında canlanan

insan deyil, surətdi.
Çəkilmiş bir surətdi
qara bir dairədə.
Səsimizi eşitdi
tez gəldi şairə də.
Görəndə səni, birdən
yerində dondu qaldı.
Sonra da qollarını
sınıq bir budaq kimi
sənin boynuna saldı.
Üzünü tutdu yana.
Bütün vücudu əsdi.
Sən də qoşuldun ona.
Elə bil göz yaşları
sözün yolunu kəsdi.
Töküldü damla-damla...
Dərd nələr, nələr etmir
adamlı!..
handan-hana
elə bil
nitqi özünə gəldi.
Xeyli baxdı gözünə.
– Xoş gördük, Dilbər! – dedi.
Axı o da,
o sərt boranda, qarda,
yollarına əbədi
hicran kölgəsi düşmüş
o kədərli, qorxulu,
ümidli uzaqlarda
bizimlə həmsevinəcdi,
həmkədər,
həmsöhbətdi...
– Gəl, əzizim, – dedi, – gəl!
Ömrün vəfəsi budur!
Gəl! Otur!
Çökdü aralığa
dərin bir sükut.
Aciz bir düşmən kimi

mərhəmətsiz, amansız
bir sükut.

Nəhayətsiz, zamansız
bir sükut.

Ax!..

Bu sükutun dili yansın!

Yandırır bir köz kimi.

Yandırır

bir nadan ağızından çıxan
söz kimi!

Əlimi oda tutub mən
saxlaya bilərəm
bir neçə an.

Çəkmərəm əlimi qızmar alovdan.

Dişlərimi qıçayaram.

Nə qədər göynəsə yaram,
nə qədər bərk ağrısə, yenə
bir-iki saniyə
qışib nəfəsimi,

çixarmaram səsimi.

Lakin belə sükuta

nə tabım var,

nə tavanım,

nə qərarım!

Elə bil ki, dil-dil ötür

hər hüceyrəmdə

göz-göz açılmış yaralarım.

Bir söz de!

Heç olmasa

məni məzəmmət elə!

Danla!

Qurtar nigaranlıqdan.

Mərhəmət elə.

Gözlərində nifrət görüm.

Sözlərində hiddət görüm.

Dayanma belə məlul,

ümidsiz yollara

göz dikən kimi.
Qəzəbinə yiğ, yumrula,
bük ən acı, ən amansız sözlərə,
At üstümə
bir daş kimi,
Sanc bağırma,
tikan kimi!
Bir şillə kimi vur!
At üstümə qom-qom,
dəstə-dəstə.
Ancaq bu sükutu, kəs!
De!..
Susur otaq –
Susur hava.
Susur divar,
Susur tavan.
Susursan sən də!..
Dərdini mən bilirom,
dilinlə deməsən də.
İztirabı təbəssümünə büküb,
bu uzun illər boyu
sən də gözləmisən...
Bəlkə qorxursan, sözlər
dilini kül eləyər,
bütün olub-keçəni
xatırlasan, söyləsən...
Bircə kəlmə xəbər al!
Bircə din!
Yoxsa nadir hədiyyən
bu yanıqlı sükutdur?
Budur qəmli yollardan
keçirib gətirdiyin?
Yoxsa da dönə-dönə
göy-qara qançır olmuş
o dodaqlarınla sən
illərin ağrısını,
bu daş kimi sükutun
dalında gizlətmisən?!

Göz yaşına
həsrət qalandan bəri
o gileyli gözlərin,
fəryad alovlarında
yanıb külə dönmüşdür
arzuların,
ümidlərin,
sözlərin!..
Nə olar
birçə sorsan?..
Yox.
Susursan...

Onda mənə qulaq as!
Qınama, gəl, söhbətim
dağınıq... olsa bir az.
Bakıya yeni gəlmışdım.
Yenicə işə düzəlmışdım.
Başında kənd havası,
bir də hər riyadan uzaq
gənclik sevdası.
Həm sadəlövh idim,
həm yekəxana.
Şübhə ilə baxırdım
hər qısa tuman qızı,
saçı uzun oğlana.

Biz onunla tanış olduq
bir yaz səhəri
“Gənc işçi”də.
Tez məhrəm oldu
biri-birinə
könlümüzün gözü də,
qəlbimizin içi də.

Mən təshih edirdim, –
rəngim təlx olar, deyə,
aylarla çay içməyən,

kor əlifi beydən seçməyən,
dəymədüşər makinəçi xanımın
korladığı varaqları.
Çöldə mülayim günəş,
ağaclarla çiçək-ciçək,
yarpaq-yarpaq
paylayırdı baharı.
Masamın yanına gəldi,
Əlini uzatdı:
– Mikayıl Müşfiq.
Sonra əlavə etdi:
– Qoçaqsan
qafiyə tapsan!
Dedim: – Ağır olar bu yük!
– Afərin, afərin! – deyə,
uğundu getdi
bu qəribə, gözlənilməz qafiyəyə.
Sonra yoldaşlarına qoşuldu getdi.
Dostluğumuz
belə başladı.
Sonra da illər boyu
bu dostluğu
şerin səsi,
şerin nəfəsi,
şerin duzu bərkitdi.
Ayrılmadıq
bahar oldu, qış oldu,
gün oldu, yağış oldu.

O gün,
tanış olanda biz,
orda
bir taleyi kür
şair də vardi.
Tez qızar, tez soyuyardı.
İndi yoxdur o da.
Fırtınalı illər onu
yaralı ov kimi

qabağına qatdı.
Ömrünü parça-parça,
tikə-tikə qopartdı.
Vətən xaini dedilər adına.
Min bir ləkə yaxdılard
özünə,
əcdadına.
O, cavan ömrünü
qurban verdi
Vətən yolunda;
güllü bir bahar axşamı.
Kaş onun tək
Vətənə
sadiq olaydı hamı!
Onu uddu cəbhədə
odlar-alovlar.
Bəli, həyatın belə
qəmli hekayəti var.
Dostlar, tanışlar az deyildi.
Yaxşısı da vardı,
pisi də.
Ağır olur yaxşı dostun
ayrılığı da, itkisi də.

Dostlarımızdan biri də
məzəli bir oğlandı.
İddiasız-ədasız.
Üzü güləş,
qəlbə təmiz.
Özü də bir bala xəsis.
Bir bala deyirəm, çünkü,
ondan xəsisləri görmüşəm.
Bir təhkijə kəlamını
səxavətlə paylayardı:
qəmin kəm!
Bəli, belə bir dostumuz vardı.
Sevinəndə sevindi bizimlə.
Yananda yandı.

Sözü duzlu, şirin.
Ancaq tez atdı,
daşını şerin.
Gözə tez-tez dəymədi adı.
Bəlkə elə bu da onu
o bəlalı illərin
tufanından saxladı.
Daldalandı
sakit məhəlləsində nəsrin.
İlləri başa vurdu
yel vurub yengələr oynayan
bir daxmada,
üstündə köhnə bir həsirin.

Biri də vardı;
Qaşqabaqlı.
Aləm haqsız,
bir o haqlı.
Yetənə yetər,
yetməyənə bir daş atardı.
Düşmən bildiyinə giri gəldikcə,
dosta bir az yavaş atardı.
Amma atardı.
Həm dramnəvis,
həm romançı,
həm tənqidçi.
Dili də, –
demə, görmədim,
lap elə dilim kimi;
şəkerli bir badam içi.
Şerimizə
ürəkdən yanırı.
Haqq desə də, deməsə də,
dediyinə ürəkdən inanırı.

Biri də vardı,
danişanda
dili-dodağı təpərdi.

Nə düşmanlığı bir şeydi,
nə dostluğu mötəberdi.
Həm şeri dillərdə gəzirdi,
həm adı.
Bir sırrı, bir xəbəri
ömründə beş dəqiqə
sinədə saxlamadı.

Biri də vardı,
xudanəkərdə
yadımdan çıxa,
üstündən sükutla keçəm.
Onda gərək, baş götürüb
bu məmləkətdən köçəm! –
Doğrusunu desə, yaxşıdır adam:
yer üzündə bircə ondan qorxuram!
Nə gücünə görə,
nə biliyinə.
Çor desə də,
can desə də
sancılır iynə-iynə.
Gah yanından bismillah de,
asta keç!
Gah da olur xoşqılıq.
Hər səhbətə qatardı özünü,
hər mətləbə pərçim
edərdi şit sözünü.

Biri də şair ürəkli
bədbəxt adam.
Ədalətsizlik olar
onu yada salmasam.
Bəli, şair idi.
Nəğmələri gah coşgun olurdu,
gah həzin.
Arıdılmamış budağıydı şerimizin.
Şeri, deyirlər, bir az qəribə,
bir az kələ-kötürdü.

Yüz adama zor olan
tənələrin yükünü
tək boynuna götürdü.
Şöləsi öz dibinə
işiq salmayan şam.
Dilinə soyuq söz gəlməyən,
ayağına balta vurmasa,
dincəlməyən,
bədbəxt adam.
Gah dolaşdı.
Gah dalaşdı.
Nigaran yaşadı.
Gah dilini yandırdı sözü.
Gah gözləri yaşardı.
Hadiyə “Qaadi” dedi.
Şeytana – çort.
Zamanın təkərindən yapışan
Sançosuz,
Rossiantsız
Don Kixot.
Üstünə çirkab atdı
neçə cinsi naməlum,
neçə ləpəsi çürük tum.

Dostlarımız çox idi.
Köhnəsi də,
yenisi də vardi.
Onlar şeri-sənəti
sevən adamları...
Yalandır, yox, yalandır!
Dostluq nə üç almadır,
nə də qəbzəsindən
iki əl yapmış iti xəncər.
Dostluq qırılmaz olur, –
böyük məqsəd uğrunda,
canlı ürək teliylə
bağlanmışdırsa əgər!

Dostluq var ki,
tufanlar, fırtınalar
onu yıxa bilmir.
Dostluq var ki,
zamanın sınağından çıxa bilmir.
Dostluq müxtəlif olur
düşmənlik kimi.
Dost var, – ayrılmaz səndən
sümükdən ilik kimi.
Dost var, adı dost,
özü payız küləyi.
Bahar buludu kimi
tez coşur, tez soyuyur
hər arzusu, diləyi.
Dostluq sanki bir ocaqdır.
Gur olsa odu-alovu,
onu daha da kükrədər
qəflətən qalxan külək.
Gözünü kül örtmüssə,
alovu tüstüyə qarışıqdırsa,
xəfif bir yeldən sönəcək.
Küsənənlər də oldu
insan məhəbbətinə.
Azmı kölgə saldılar
insan ünsiyətinə,
insan sədaqətinə!
Hansı dövrdə
mərdiməzar olmayıb?
Hansı ölkədə yoxdur?
Nə yaxşı ki,
xeyirsevər insanlar
daha çoxdur!
Xatırladım keçmiş;
dostu,
yarımdostu,
çərəkdostu.
Kimi ürək dostu oldu,
kimi çörək dostu.

O günlər indi
keçmişdə qalib;
yoxuş ətəyində qalan
daş kimi,
kəsək kimi.
Tarixdə varmı bir zirvə
insanlığın qalxdığı
bugünkü yüksək kimi!
Vaxt oldu ki,
araya girdi qor-qoduqlar.
Sənəti yumruqla,
ilhamı zirzəmилə qorxutdular.
Bir də gördün,
əldə möhürlü mandat,
gəldi ədəbiyyat dərgələri.
Bağırdılar:
– Hey, fa-ra-ğat!
Kim sıraya düzülmədi,
kim yarınmağın
kirli dilini bilmədi,
min bir bəla çekdi başı.
Neçə mərd oğulların
adı silindi
dirilər sadalağından.
Yetmiş günah asdilar
hər ayağından.
Olsun ki, indi də
bu sözlərə
rəng vermək istəyən tapılar.
Kəsib mətləbin
qabağını, dalını. –
qara qələmə verərlər
nəcib insan arzusunu,
yaxşı insan xəyalını...
Sərhədlərimizdən o tayda,
qara arzularını,
qanlı ümidlərini,
bir sovxa kimi

töküb ortaya
ah-vay edən ağalar!
Bizi aldatmaz
o zatı şübhəli göz yaşları,
o bəstəsi saxta
mərsiyələr, ağrılar.
Sevinə-sevinə
quyruq qoymayın
şairin hər fikrinə,
hər sözünə!..
“Aha...
yazıq gileylənir
dövranından, günündən.
Yazır iztirablı illərdən,
ölüməndən, sürgündən.
Hi... Hi...
Ədəbiyyat darğaları!
Kar olaydıq, eşitməyəydik barı!”
Yox! Yox!
Biz deyəndə “darğalar”,
ağzınızı marçıldatmayın, ağalar.
Qaşlarınıçı çatıb,
sözü sözə qatıb,
təlaş etməyin.
Yan-yörənizə göz yumub,
baş alıb uzağa getməyin!..
Bu darğalar,
bu rütbə yolunda yorğalar,
mey-məzə dostundan,
bir də rəsmi postundan
başqa
kimsəni təmsil etməyən,
həyata, insana,
sənətə
qara gözlükə baxan,
qajın gəzini pozub,
öz bostanına
oğurluq su buraxan,

dələduzlardı.
Məsləksiz, amalsız
yurdsuzlardı.
Biz “darğalar” deyəndə,
dili vətən – xalq deməkdən
qabar çalan,
güclüyə yarınmağa çalışıb,
gücsüzü şahmar kimi çalan,
özündən yuxarıya
qat-qat alçalan,
vicdanı da qəlbini kimi
piy bağlamış,
vəliyi-nemətinin
hər sözünə əl çalan
yaramazları deyirik;
yaxşı insanlar arasına
bic toxum kimi düşmüş
tək-tük'ləri,
düyünlü kötük'ləri,
az-mazları deyirik...
Bizi sənət cəbhəsinə
xalqın özü göndərdi.
Biz bilirik,
darğalar, dələduzlar
gəldi-gedərdi.
Bəli, bələləri
aramızda tək-təkdi.
Ancaq tikan az olsa da,
bağ-bağçada
kimə, nəyə gərəkdir!
Hayif,
hayif ki,
kəsilməyib kökü hələ
cüzamin,
zükamin,
xərçəngin,
uzun azarin!
Kəsilməyib kökü hələ

riyakarın,
rüşvətxorun,
mənsəbpərəstin,
mərdiməzarın!..

Neyləyəsən ki,
“İnsan” adlanır
bəşərin yaxşısı da, pisi də,
rütubətli məclislərin
şəbədəçi iblisi də!..

Mətləbdən uzaq düşdük deyəsən,
bir az.
Qulaq as, bacım!
Qulaq as!
Qəmli səhbət gileysiz olmaz.
Sinədə qövr edəndə qubar,
dolu olanda ürək,
deyib boşaldasan gərək!..

Tanışlığımız
bir yaz səhəri oldu.
Dedik, ömrümüz
nurlu səhər olacaq...
Nə bilək!?
Nə bilək ki,
baş alıb gedən illərdə
elə günlər gələcək,
yediyimiz-içdiyimiz
ağu-zəhər olacaq...
Bir yaz günü
tanış olduq onunla.
Sonra da ayrılmadıq;
payız oldu,
qış oldu.
Çörək kəsdik, –
duz yedik.
Şer oxuduq,

Şer dedik.
Cibimiz puldan azad,
könlümüz qemdən.
Mən onun axıcı şerindən
həzz alardım,
o, mənim
xalları bərkiməmiş nəğməmdən.
Nə həyatın qızmar günəşindən
qaçıb kölgə axtarardıq.
Nə cəlb etdi bizi
sakit, tüfeyli həyatı
yosunun.
Biz sırə nəfəriydik
məfkurə ordusunun.
Püxtə deyildik hələ
sənətkarlıqda, bilikdə;
İlhamımız həyatda,
güçümüz birlikdə...
O, hamıdan sadəydi,
hamıdan açıqürək.
Uşaq kimi inanan,
yetim kimi kövrək.
Dilindəydi çox zaman
acığı, qəzəbi.
Həm bədəndən zəif idi,
həm də xeyli əsəbi.
Gah görürdün,
kəskin, odlu sözüylə
rəqibini dağladı,
Gah görürdün,
bircə sözdən
qısılıb bir bucağa,
xısın-xısın ağladı.
Hərdən qızıb,
bircə tikana görə
bütün bağlı söyərdi.
Hərdən saxta
bir gülüşə inanar,

bədxahını öyərdi.
Dosta sadiq,
ülfəti yumşaq idi.
Nə deyim,
necə deyim,
yaşlı bir uşaq idi...

Tez-tez şer oxumağa,
görüşlərə gedərdik:
zavoda, ya məktəbə,
qəsəbəyə, ya kəndə.
Salon susub durardı,
alovlu misraları
o, məclisə tökəndə:
“Oxu, tar, oxu, tar!
Səni kim unudar!”
İndi bu sözləri
ona desək yeri var.
“Səni kim unudar!”
Gözlərini yumardı,
(belə şakəri vardı)
Oxuyardı əzbərdən,
bir kəlməsini çəşmədan,
heyran qalırdı adam:
“Fikrim, hissim, xəyalım
o qədər yüksəldi ki,
mənə elə gəldi ki,
bizlərdən əvvəl nə göy,
nə yer, nə torpaq olmuş,
nə ağac dallarında
bir yaşıl yarpaq olmuş!”
Ahəng axıcı.
Sözlər aydın.
Bəlkə o belə şair olmazdı,
bu xalq,
bu torpaq
o yaşıl yarpaq,
o aydın səhər,

bir də sən,
Dilbər,
bir də sən olmasaydın!
Sevirdi onu
məktəbli də, kəndli də, fəhlə də.
Bu gün olmuş kimi
gözümün qabağındadır hələ də
bir şer gecəsi.
O, şer oxuyandan sonra
bir qoca neftçi səhnəyə qalxdı.
Yanaşdı ona.
Gözlərinə xeyli baxdı.
Sonra basdı bağrına onu.
Dedi: – Sağ ol, bala!
Əlinin dalıyla sildi
sevincdən yaşaran gözlərini
Təkrar etdi onun sözlərini:
“Oxu, tar, oxu, tar!
Səni kim unudar?”

Ömrün varaqları
bir rəngdə qalmadı.
Nəğmələr bir dəmdə,
bir ahəngdə qalmadı.
Sevincimiz də oldu,
kədərimiz də,
insan idik biz də!
Yadımadır,
pəncərəsi döşəmədən
bircə qarış yuxarı
bir otaq.
Əl vuranda qulun kimi
qışqırıldı qapıları.
Divarları çopur-çopurdu.
küçədə yüyürsələr
suvağı parça-parça qopurdu.
Qapısı qara cəftəli.
Oturardıq otaqda.

O, dəli.
Mən dəli.
Bəzən ta sübhə kimi
Şer oxuyardıq,
məzəli, məzəli.
O, dəli,
Mən dəli.
Ruzumuz yaxşı gündə
bir parça dağlı çörəyi,
bir tikə
Xaşbulaq ətirli
Gəncə pendiri.
Çəkməmizdə bağ yerinə
adi zivə kəndiri.
Günümüzü bir manat ödəyirdi.
Ən vitaminlı qidamız
şer idi.
Mən deyirdim,
o deyirdi.
Füzuli, Nədim, Puşkin,
Bayron, Sabir, Natəvan...
Başımızın üstündə
qapaz kimi
sallanmış tavan.
Çay kəmşirin.
Çörək yavan.
Kağızlar qom-qom,
top-top.
Gözlərimiz zilli varaqlara.
Miz üstündə:
Lermontov.
Demon – Tamara.
Bir də “Ruhulla”.
Qrex – günah.
Qreşniy – günahkar.
Sonm – gürüh.
Dux – ruh.
Dil açıb

türkçə danişdıqca iblis,
uşaq kimi əl çalır,
atılıb-düşürdük biz...

Necə sevinmeyəydi
arzumuz, ümidişim doğrulursa!
Günlərimiz belə keçirdi.
Mən çaya aludə,
o, papiroza.
Bir çətin sətir hazır olan kimi
üzümə baxardı.
Baxardı sevincək,
– Yorulduq, neyləyək!
Mən mətləbi duyardım.
– Yaxşı, birini çək!
Axı sən
söz vermişdin
çəkməyəsən!
– Qət etmişəm, sabahdan
atıram tamam.
– Bəs sabah niyə?
Bu gün olmazmı? – deyə
soruşardım.
O, gülərək:
– Sabah, sabah! – deyərdi.
Hər gün
sabahı vəd eləyərdi.
Papiroz çəkenlər bilir,
bu, özünü aldatma
bir böyük təsəllidir.
Tüstü qalxardı tavana
burula-burula.
Varaqlar qaralardı yenə.
Hansı şair əlidir
şer yazmaqdan yorula!..

Günlərimiz bir vamda keçmədi.
Yaxşısı da oldu,

pisi də.
Könlün qazancı da oldu,
ömrün itkisi də.
Mübahisəmiz də oldu,
münaqışəmiz də.
Canlı insan idik biz də.
Ömrün çətin yollarında
tərəddüsüz bölüşdük
sevinci, ehtiyacı.
Anama “ana” dedi,
bacılarımı bacı.
Dostları çox idi,
bütün yaxşı insanlar kimi.
Ürəyi sadə idi, zəngin idi;
bahar kimi.
Tək – nadir deyildi.
Şairlərdən biri,
vətəndaşlardan biri,
yaxşı adamlardan
biri idi.
Hər şeydən artıq
şerin əsiri idi.
Yuxuda şer yazardı
(özü deyərdi bunu
şerə qul olduğunu!)
Oturanda, gəzəndə
könlü dolu olurdu,
dodağı – şerli.
Bir yoldaş, bir dost idi
etibarlı, xeyirli.

Mail olur
ünsiyyət ehtiyacına adamlar,
araya soxulmasa
cana-cuna adamlar.

Bir axşamüstü
vədələşdi, ayrıldıq

– Sabah görüşərik, – deyə.
“Sabah” gəldi.
O gəlmədi.
Xilaf çıxdımı vədəyə?
Fincandakı çaydan
burula-burula qalxan
buxar kəsildi.
O gəlmədi:
Anam gözlərini
neçə yol
əlinin dalı ilə sildi.
O gəlmədi.
Pəncərədən düşən işıq
divardan endi döşəməyə.
O gəlmədi.
Sinəmdə ürək
başladı üzüməyə.
O gəlmədi.
Fikirlərim pırtlaşdı,
oldu düyün-düyün.
O gəlmədi.
Gözlərim qapıda qaldı,
gözlədim bütün gün.
O gəlmədi.
Şüşəbənddən düşən
qürub işığı
yavaş-yavaş
döşəmədən qalxdı divara.
Dişlərimi qıcıyb, dözdüm
Köz kimi yandıran
ağrılara.
Uzaq buludlarda
söndü boğuq qızartılar
O gəlmədi.
Qaranlıqda qərq oldu
qəlbimdəki
ümid,
giley,

intizar.
O gəlmədi.
Evinizə getmədim.
Buna nə ehtiyac vardı?
Gecə yola çıxanları
gündüz kim axtarardı?
O gəlmədi!
Demək, gələ bilmədi.
Bunu anlamaq çətin deyildi.
Neçə-neçə ananın
bir gecədə
düz qaməti əyildi.
Gedənlərin neçəsi
axşam evində yatıb,
gecə getdi.
Gedənlər bilir, gedən
gedəndə necə getdi.
Bircə anda
“yoldaş”dan dönüb,
“vətəndaş” oldular.
Cavanlar vardı ki,
qaynar suya düşmüş
çiçek kimi soldular.
Qocalardan nə deyim.
Əydilər əyim-əyim.
Kimisi getdi,
bir də geri dönmədi,
qara bir maşına minib.
Kimisi xoşbəxt oldu
əqlini itirib.

Nə deyim!
Onsuz deyil.
Getməlilər də vardı.
“Yaşasın, yaşasın!” – deyən,
bizi qurd kimi içəridən yeyən,
gecə-gündüz qan içən
zəlilər də vardı.

Xalqın sarsılmaz əli
neçə-neçə beləsini
vətənin sinəsindən qopardı.
Ancaq qurunun odu
neçə yaşı yandırdı.
Neçə barlı ağacı
sərt tufanlar apardı.
Günlər keçdi
ağır-agır,
təşviş – nigarانlıq dolu.
Bir qıl körpüydü, sanki
ömrün yolu.
Anadan yeni olmuş kimi
çırpinirdi ürək,
gecə qapı döyülsə.
Anadan yeni olmuş kimi
sakitləşirdi adam,
döyülen qapı onunku deyilsə.
Lakin isti ocaq başında
mum kimi əriyirdi
təsəlli dəqiqələri.
Qara fikirlər
qara milçək kimi,
gedir, gedir,
yenə dönürdü geri.
Bəzən ümid paslı açar olub
düşmürdü yuvasına.
Aça bilmirdi qapıları
gələcəyin arzular dünyasına.
Bu nigarانlıq içində
səslənirdi İNAM:
“Möhkəm dayan, insan!
Mən sənin etibarlı dostunam!
Döyülen qapılar
sənin deyilsə də,
bir gün
sənin qapın döyülsə də,
itirmə Etibarı, İnamı!

Nəyə qurban verəcəksən
ümidini, arzunu?
Könül həsrətinəmi?
Ürək ağrısınamı?
Hansı böyük məqsədi
çətin günlər
dönə-dönə sinamır?
Möhkəm saxla Sədaqəti, İnamı!..”

Günlər keçdi ağlı-qaralı,
düzülüb illərin
gözə görünməz sapına.
Yaşadıq, yaratdıq,
vətənə məhəbbətimiz,
haqqı inamımız gücünə.
Arxalandıq ümidiimizə,
qəlbimizin tabına
Səndən nə gizlədim.
O ağır gündən sonra
doğrudur, dostluğumuzu danmadım.
Ancaq həm inandım,
həm inanmadım.
Uzun zaman
qara şübhələr
məni incitdi yaman.
Lakin məntiqi nəticə birdi:
apardılar,
yəqin müqəssirdi.
Bu nəticəyə gələndə mən,
bir səs qalxırdı sinəmdən.
“Bəs qüsuru nədir!?”
“Bəs cinayəti nədir?!”
Bu cavabsız suallar
indi də, əziz bacım,
duz basılmış yara kimi
ürəyimi göynədir.

Düşünürdüm mən də
minlərlə başqası kimi.

Müqəssirdir əgər,
cəzasını çəkər.
Bu nəticəyə geləndə mən
Bir səs qalxırdı sinəmdən.
“Çəksin! Fəqət,
müqəssirdir əgər,
neçin xalq qabağında qurulmur
məhkəməsi?!
Neçin
yeddi divar altında saxlanır
“ədalət” hökmü,
“həqiqət” səsi?”

Min sübut gətir,
min dəlil;
əqli kəsməyənə
ürək inanan deyil.
Xalqın gözündən iraq.
Nə ədalət?!
Nə haqq?!
Gündüz belə düşün.
Belə düşün gecələr.
Yormazmı beynini,
qırızmazı iradəni
fikirlər, düşüncələr?!
Doğrudur,
ona namərd şilləsi kimi vurulan
imzalar içində
mənim imzam olmadı.
Heç kəs məndən iltizam almadı.
Lakin necə sakit deyim ki,
səsim gəldikcə bağımadım.
Xalqı ədalətsiz bir hökmü pozmağa
çağırmadım...
İndi sakit deyirəm bu sözü.
Heç bilmirəm düzü,
bağırmış olardımı?
Çığırmaq olardımı?

Bir zaman ki
Mircəllad cəlladin əlini sıxıb,
ədalətə qənim çıxıb
qanunları yumruğunda sıxıb
dövran süründü.

Bir zaman ki
cinayətin qanlı ləpirlərini
cinayət süpürürdü –
Bağırmış olardımı
elə bir gündə?

Bir gündə ki
Xorenlər iş başındaydı,
Ruhullalar zirzəmidə, can üstündə!

Bir zaman ki
yuxarıda,
pəncərələri qalın pərdəli otaqlarda
damaqda “Zolotoye runo”
tübünlü qəlyan,
qabaqda limonlu çay,
bir də imza gözləyən
“Ölüm qərarı” yazılı varaq,
deyib-gülürdü Səlim Petroviçlər,
Topuridzelər, Markaryanlar,
kefləri kök,
Damaqları çağ...

Aşağıda, zirzəmidə
Cuvarlı dustaq,
Anaşkin dustaq,
Seyid Hüseyn dustaq,
Cavad dustaq.

Bir zaman ki
zirzəmidə boğulurdu
kürəklərə qançır zolaq salan
qırmancların,
gecə-gündüz qurşağa qədər
suda qalan acların
səsi.
“İş otağında”

zökəmdən qorunmaq üçün
yeddi löyün həb atırdı
lənətlilik
Yemilyanın nəvəsi.
Bir zaman ki
tanrısı “Gözəllik və sevgi” Cavid
olmuşdu “xalq düşməni!”.
Vəzifeli Borşovlar
doldururdu, boşaldırdı
tez-tez dustaqxananı.

Doğrudur,
Müşfiqi apardılar, – deyib
kitablarını
ev-ev qaçırmadım.
Şəklini, məktubunu cırmadım.
Ancaq götürdüm onları
ilk baxışda
gözə görünə bilən
qəfəsəsindən kitabxanamın.
Gizlətdim,
göz yaşından
möhürü çaylaq daşı kimi hamarlanmış
köhnə canamazında anamın.
Bilirəm,
qəhrəmanlar var indi,
irişə-irişə
qlıp qoyurlar hər işə.
Tərcümeyi-hallarından
“artıq” yerləri kəsib indi,
çalışırlar yada salan olmasın
ki, bir zaman
hər nemət onlara nəsib idi.
İddiaları yekə.
Ürəkləri kiçik.
Onların hər növünü,
hər şəklini görmüşük.
Qulaqlara qurğuşun!

Deyəsən, baş aldı getdi
bəlağət quşum.
Eləsi də var ki,
bu işlərdə nə irəli,
nə də geri oldu.
Sükut onunçün
bir sığınaq yeri oldu.
Ürəyi – aortalı,
astılalı, distulalı
adi ürəkdir.
Burnuna sızaq çıxsa,
ufuldayır, zarıyır.
Uşaq kimi kövrəkdir.
Günəşdən, havadan
bol-bol faydalanan,
ayda iki yol
cədvələ qol çəkib
maaşını alan,
dinməz-söyləməz
Onlar necə bəs?!
Mən bilirəm, onların adı
xalqın ümumi siyahısında
olsa da,
onlar,
buqələmunlar
xalq deyildi.
Dedikləri həqiqət,
tutduqları haqq deyildi...

Bəli, onlar da insan adı daşıyır.
Onlar da insan növüdür.
İndi qulaqlara hərdən gəlir
onların da nəsihəti, öyüdü;
Olduya-öldüyə
çarə tapılmaz!

Beləsi bir deyil, iki deyil,
axtarsan, milyonlar içində

mini, yüzü var.
Onların nə abır-həyası,
nə utanın üzü var.
Bəli, belələri də var.
Var.
Çox olmasa da.
Milçək ürək bulandırar,
görünsə büssür sulu kasada...
Gözəl insanlar,
yaxşı insanlar arasında
bu tiplər,
sünbülləri dalğalanan tarlada
qanqal kimi bitiblər.
Öz adımdan demirəm
bunları mən.
İnanıram, “haqdır” deyər
hər namuslu eşidən.
Mən adı vətəndaşıyam
bu yerin.
Cibimdə müddətsiz pasportu var
SSRİ-nin. –
Şairəm, adım var özümə görə
kənddə, şəhər içində
Səsim var, min bir dodaqda gəzən
nəğmələr içində.
Vaxt olub ki,
bütün günü ac-susuz,
gecə sübhə kimi yuxusuz,
nigaran qəlbimlə
baş-başa qalıb,
səsimi içimə salıb,
xısın-xısın ağlamışam.
Görənə “naxoşam,
zükam olmuşam”
deyib,
gizlətmışəm dərdimi.
O zaman,
gedənlərin arxasında sızlayan

öz sərrini bürüzə verə bilərdimi?!
Bəli, günlərimiz belə keçdi.
Riyakar üzrxahlıq
nəyə yarar!
O günlərdən ürəyimdə
düyün desən düyün,
yara desən,
neçə-neçə yara var!
Bəli, bu nə bəraətdir,
nə ittiham.
Ögey analı uşaq kimi
qısilıb bir küncə
susdu ilham.
Gözlərimin qabağında
vətənimin tərəqqisi,
xariqələr yaradan xalqın
müqəddərəti.
Baxıb-baxıb,
anlamaq istəyirdim
bu mürəkkəb, bu vahiməli,
bu təzadlı həyatı.

Bir mən niyə?
O, sən, onlar.
Ölkənin hər yükünü
dərdini, məşəqqətini
çıynində aparan milyonlar.
Bağlı qaldıq
dünyanın, etibarın
gözə görünməyən zəncirində.
Qarışdırıldıq rəngini
aşkarın da, sərrin də.
Zənn etmə ki, mən
özümü düşünürdüm.
Yox, mən
səhrada tək qalib bağırıan,
haray çəkib çağırıan
bir itkin kimi

haraysız qalacaq
sözümü düşünürdüm...
Evim-eşiyim,
isti bucağım,
ətrafında balalarım toplaşan
süfrəm, otağım
əzizdi mənə.
Ancaq, mən
bir meşşan səadətini,
bir qul sədaqətini,
bir harının yağılı, yumşaq həyatını
düşünmürdüm...
Yox!
Namusla qazanılmış
bir parça çörək
məni ömrün son qapısına qədər
apara biləcək ləkəsiz bir ürək,
şaxtalar səltənətində
qabığı qəlpə-qəlpə daş kimi
ətə girən ağaclarдан
yağır olmayan bir kürək, –
sağ ikən,
gözüm baxa-baxa,
damarında isti qan axa-axa,
açarı təsadüfun əlinə verilmiş
bir gedər-gəlməzə gömülməmək,
bəli, bir parça namuslu çörək,
və diri-dirı
sürgünlərdə itməmək...
bunları düşünürdüm,
Gözlərində qorxu-nigarانlıq gəzəن,
titrək dodaqlarındakı hər sual
qəlbə əzen
övladlarımı düşünürdüm.
Mən hər əziyyətə dözə bilərdim:
ayaqyalın,
qızıl köz üstündə
gəzə bilərdim,

lakin günahsız övladlarımı
“düşmən balası” deməsinlər, –
həm də “xalq düşməni”.

Axi biz
özümüzdən artıq sevirdik
bu xalqı, bu Vətəni...
Hər əzaba dözə bilərdim,
amma,
ölümün o tayında
mübhəm bir dünya kimi
gedər-gəlməz vardı.
Sirri, özü bilinməz yollar vardı.

Bu, təsəvvürə siğmayan
Bir dəhşət idi.

Bir əfsanə deyildi.
Qorxunc həqiqət idi...

Axi biz
özümüzdən artıq sevirdik
Bu xalqı, bu vətəni!
Dilim yansın,
belə deyilsə, əgər!
Necə rəva bileydim ki,
övladıma ömür boyu
düşmən balası desinlər?
Yurdumuzun bəzəyi – insanları,
hər gün insan əlilə yaranan
əfsanələri, dastanları,
çıçəkləri, baharı,
göy dumanlı dağları
bir də görməmək vahiməsi
asılmışdı başımın üstündən
siyrilmiş bir qılinc kimi.

Diri qalmaq,
əbədi susmaq qorxusu
bağlamışdı dilimi.

Axi mənim
nə qədər könül sözüm vardı,
xalqa deyəsi.

Axı qəlbimdə bəslənirdi
gözəl günlər qayəsi.
Sinəmdə sanki bir daş vardı,
ayıqlıqda, yuxuda.
Bir daş kimi əzirdi
ürəyimi, sinəmi –
bir canlı insan kimi
adi, sadə qorxu da...
Lakin qoy
dövranın adına yazmasınlar
bu acı, bu təzadlı həqiqəti.
Axı biz
dözüb hər möhnətə,
hər dərdə,
o çətin illərdə,
o ağır günlərdə
yenə də yaradırdıq, qururduq.
Yurdumuzu
göz bəbəyi kimi qoruyurduq.
Neft çıxardırdıq.
Çiçək əkirdik.
Məktəb tikir,
şəkil çəkirdik.
Şer yazırdıq.
Biz ki hər zəhmətə,
hər fədakarlığa hazırlıq.
Bəs kimdi quran, yaradan,
ədalətə, həqiqətə,
insan səadətinə
qənim çıxmışdışa dövran?

Yox, günlərimiz ağır,
işimiz çətindi.
Yolumuzun əyrisini, düzünü
gərək aydın görək indi.
Heyhat, olan oldu!
Qurduq, yaratdıq.
Aşırımlardan aşdıq.

Tarixdə ölməz, yeni səhifələr açdıq.
Lakin qurbanlarımız da oldu,
həm də az olmadı.
Ömrümüzün yolları
həmişə xoş, ətirli, çiçəkli
yaz olmadı.

Onlar getdi.
Adları uzun müddət
həyatın tufanlarında,
qum üstündə ləpir kimi itdi...
Bəli, onlar getdi.
Nahaq getdi!
Bəs günah kimdədir?
Fikrimi gözlərimdən oxumuş kimi,
dedin:
– Mən gözümlə odalar üflədim!
Nakam məhəbbətimin ağrısı
hələ də ürəyimdədir.
Bəs qırılan ümidin,
bəs intizar gözlərin,
zülmətli gündüzlərin
günahı kimdədir?
Qardaş!
Sən de, kimdədir?
Sözlərin həqiqət idi,
acı olsa da nə qədər.
Sənin kimi neçələri var
məhəbbəti sıniq,
səadəti dərbədər
Sən nə hekayət,
nə söhbət,
nə rəvayət idin.
Sən, bütün iztirabı,
dərdi, qəmi ilə
qarşısında dayanmış
canlı həqiqət idin.

Cavabı məndən gözləmirdin,
sualı mənə versən də.
Neçə nakam arzunun
gileyi vardı səndə,
Xəyal apardı məni:
... Tikanlı gecələr,
xəfəli günlər...
Bir yanda sevinc, nəğmə,
Bir yanda hicqırıqlar, sürgünlər.
Mənə elə gəldi ki, sən
əllərin titrəyə-titrəyə
bir dəftər çıxardin qoynundan.
Dedin:
– Ondan qalan yadigar
bu dəftərdir,
bu varaqlar.
Mənə elə gəldi ki,
bu səs uzaq günlərdən gəlir,
həm tanış, həm yad.
həm məhəbbət dolu,
həm fəryad...
Qulaqlarında sənin səsindən
çırpinib ayrılan bir səs:
onun səsi,
gözlərimdə yaralı sözlərin
pərişan mənzərəsi.
Gözlərimdə canlandı
adicə, göy cildli –
mil-mil dəftər.
Səhifələr,
sətirlər,
dərdlər, dərdlər, dərdlər...
Bir cüt qara, uzun hörük.
Bir badam-buta kalağay,
iki qara göz –
birinci varaq,
ikinci təmiz ağ,
Üçüncü varaqda

“Bakı” şeri.
Xəzərin aylı gecəsi –
balıq pulu:
Gilavarı mülayim,
xəzrisi dəli-dolu
Xəzərim!
Firuze gözlü Xəzərim.
Ləpələri gileyli.
Sahil qumu sözlü Xəzərim!
Bakı, könlümün quşu!
Nə gözəldir sinəndə
əsrlərin yan-yana duruşu!
Geniş pəncərəli
hündür binalar.
Sınıq məscid.
Qala-divar.
Pəncərələrə boyلانan
körpə budaqlar.
Nadir Qız Qalası, –
Bu günün nəfəsi.
İnsan səsi,
maşın səsi.
Gecələr küçələrində sanki
Dincəlir işiq karvanları.
Bakı, fəxrim, etibarım!
Babamın ümid çırağı!
Elimin arzular sorağı.
...Yeni varaq.
Sınmış qələm ucunun
kağızda yeri qalıb.
Bir də yarımcıq şerin
dağınıq sətirləri qalıb.

Yaşıl don geyinib
gəlmışdır bahar
Körpə yarpaqlardan
necə ayrılm?!

Pəncərəmə qonur
nəğməli quşlar,
Doğma torpaqlardan
necə ayrılmı?!

Əmr etsə, Əzrail
ölüməndən keçər.
Baxışları yanıq
könlümdən keçər.
Nədəndir sevgilim
məndən gen keçər.
Mən o nazlı yarдан
necə ayrılmı?!

Hələ baharımın
gülü qönçədir.
Hələ bənövşəmin
beli incədir,
Bəs niyə nadanlar
məni incidir?
Mən bu xoş bahardan
necə ayrılmı?!

Yeni səhifədən
Başlayır “Ana” şeri.
“Bu gün şerimi gördüm
“Gənc işçi”də.
Sərlövhəsi yepyekə.
Özü tamam üç sütun.
İlk kəlməsi anadır.
Ana, əzizim, ana!
Səni necə unudum?!
Sabah şerin puluna
bir dəstə gül alaram.
Məzarının üstünə gedib
bütün günü orda qalaram.
Göydə günəş batınca,
ulduzlar görününce,

ay sarı yaylığını dalgalara atınca
günəş şəfəqləri
bir üfüqdə yox olub,
o birindən dönünce.
Qəbrini dönə-dönə öpüb-öpüb ağlaram.
Ağlamaqdan kim doyub?!
Kim deyer,
göz yaşından sağalıb mənim yaram.
Xəyalım gəzdi, gəzdi,
uzun yollar dolaşdı.
Köhnə məhəlləmizə
düşəndə yönüm, ana,
birdən gözüm qaraldı,
başımdan tüstü çıxdı.
Yuxuma da gəlmirsən
başına dönüm, ana.
Könlüm yaman istəyir
səni bu gün nədəndir?
Arı pətəyi kimi
qəlbim zədən-zədəndir.
Sənsiz çox yaman keçir
rüzgarım, günüm, ana!
Bircə gün gəl yuxuma,
başına dönüm, ana!

Şaxta yaman güc gəlir,
barmaqlarım üzüyür.
Həsrətdəndir, qəmdəndir
sinəm belə töyüyür?!
Sevincimi apardın,
gözlədim, gələr, – dedim.
Bir gün bitər bu qüssə,
bu acı kədər, – dedim.
Bəs insafın yoxdumu,
tək qoyub getdin məni?
Dilim-ağzım qurusun,
bir görün nələr – dedim.
Sənsiz çox ağır keçir,

rüzgarım, günüm, ana!
Bircə yuxuma gəl gir,
başına dönüm, ana!
Gözlərin yadıma gəlmir
qarayıdı, ya qonurdu.
Dərdin körpə qəlbimi
yaxdı, yaxdı, qovurdu.
Saçların yadımda deyil;
uzundu, ya qısaydı.
Bircə gün,
tek bircə an,
səni görmək sevinci
mənə nəsib olsaydı.
Könlüm məhəbbət acı,
Qəlbim mehribanlığa həsrətdir.
Anasız yaşamaq ağır dərddir,
böyük dərddir!
Niyə səni yadıma sala bilmirəm?
Niyə xəyalınla
baş-başa qala bilmirəm?!
Nə qədər toplasam diqqətimi,
bir qaranlıq ev,
bir kölgəli axşam,
bir də göz yaşları gəlir yadıma.
Nə şəfqətdən doydum,
nə ana südündən.
Uşaqlıq sevinci
bir ağ bulud kimi
gəzib keçdi başımın üstündən.
Uzaq,
həsrətli, qəşəng,
dağınıq,
köçəri,
seyrək...
Qüdrətim olsayıdı gətirib səni
gəzdirərdim doyunca, ana.
Saçların, gözlərin, sözlərin
necə yaraşırı Azərbaycana!

Axı, o da anamdır mənim;
əziz, sevincli, dərdli,
böyük, qədim Vətənim...”

Sonrakı varaqlar
qeydlərdir, uzun-qısa.
“Dünən bir nadan
mənə xeyli dərs verdi lirikadan.
Sözünün başı da mən idi,
ortası da, axırı da.
Allah çox görsün belələrinə
axuru da”.

“Dilbər Gəncəyə gedib.
Niyə gedib axı, niyə gedib?
Mən ki onsuz
bir gün qala bilmirəm.
Gözümdə qəm,
Dilbər, sənsiz dura bilmirəm”.

“Dostlar harda qaldı!
Saat səkkizi keçib.
Mən səbirsiz olmuşam,
Yoxsa dostlar dəyişib...”
“Qurtardı üç qutu papiroslar
Kül oldu papiroslar
Hani dostlar?!”
“Tənhalıq nə yamandır!
Qızılğül olmayıyadı.
Ey kaş ki, olmayıyadı.
Saralıb solmayıyadı!
Nə olar, solmayıyadı!
Bir ayrılıq, bir ölüm,
bir də yaralı könlüm,
heç biri olmayıyadı...”

Xəyali dəftəri bükdüm.
Beş qat artdı möhnət yüküm.

Hanı varaqlar?
Sətirlər hanı?
Çəkildi gözlərimdən
xəyal aləminin
əlvan dumani.
Yenə gözlərin suallıdır.
Baxışların qəlbimi ağrıdır,
Dilbər, qəlbimi ağrıdır,
Sualın ağırdır.
Öz-özümə düşündüm.
Yazmışdım bir zaman:
“Mübarizə bu gün də var,
yarın da.
Mən də
onun ən ön sıralarında!”
Nə oldu bəs?
Yoxsa söndü həvəs!
Yoxsa sözümə xəyanət etdim?!
Yoxsa sakit bir bucağa
Çəkildim, dincəlməyə getdim?!
Bəs hanı ədalət?!

Hanı intiqam?!
“Mən... mən...” – deyirəm.
Mən kimdən artıgam?!
Yox, qaldırmadıq səsimizi.
Çünki düşmən aldatdı bizi.
Aldatdı, yaman aldatdı!
Dost cildinə girdi,
dost göründü.
Gör necə yana-yana danışırıq
o günlərdən indi!
Biz inanmışdıq ki,
inqilab üçün belə gərəkdir.
Kim yolumuza əngəl olsa,
adı yer üzündən silinəcəkdir.
Ədalət özü budur,
belə gərəkdir!
Budur ağır dərdimiz.

Bunlar hamısı
insan səadəti üçün olur, deyə,
dözdük bu faciəyə.
Axı bizlərdən kim
qorumaqçın inqilabı,
qorumaqçın vətənin
torpağını, daşını,
qurban verməzdi canını,
öz doğma qardaşını!
Bəli, onlar getdi.
Bəlkə də bu fəlakət
qəlbimizdə İnamı,
Sədaqəti bərkitdi.
Bəs xəyanətkarlar?
Fəlakətə səbəblər?
Onlar yox imiş məyər?
Bəs onlar almasının cəzasını?!
Qoy naməndlər saxlaşın
naməndlərin yasını...
Sən buna intiqam de!
Mən intiqam demirəm...
Çünki onlar,
sonra quzu görünən
əks fironlar
intiqama da layiq deyillər...
İndi onlar:
“Biz bilmirdik...” – deyirlər.
Lakin xalq bilsin,
qoy dostu-düşməni tanısın bari.
Nifrətlə damğalasın
o əli qanlıları!
Yaralar sağalmasa da,
ağrısı azalar...
Qoy, heç olmasa
bütün bu faciənin
göynəyən acısından
xalqlar bir şey qazansın;

onların təkrarına
bir də olmasın imkan!..

Gecə keçib,
səhər oyanır, Dilbər!
Bu inləyən qəlbimdir,
o yanır, Dilbər!
Qoy bu yanın qəlbimin işığında
axtarım dumanları, çənləri...
İndi gecə keçib
üfüqlər lalə rənginə girir.
Sabahın xoş nəsimi
bir sərinlik gətirir.
Cavablarım tam deyil, bilirəm.
Bu izah intiqam deyil, bilirəm.
Qəlbin böyük ağrısına
şəfa deyil söz məlhəmi.
Min bir ümumi sevinc
dağıdarmı bir həsrətdən,
bir ölümdən doğan qəmi?!
Bax, dan yeri sökülür, bacım!
Dan yeri sökülür.
Yollara-irizlərə
şəfəq tökülür, bacım,
qızıl şəfəq tökülür.
Haqqın yolu nə qədər
iztirablı olsa da,
keçdik bu yolu.
Sıramızda pasport aldı
neçə namuslu Vətən oğlu.
Neçə ev, neçə ocaq
təmizləndi ləkədən.
Ağır günlərin vahiməsi
bir cani kimi qovulur
böyük bir ölkədən.

O da bircə günlüyü
gələ bilsəydi indi,

görərdi ki,
şaxtalar keçdi,
hava isindi.
Görərdi, şeri
necə dillərdə əzbər olub.
Sevdiyi Bakı nə gözəl,
yaşıl donlu şəhər olub!
Bu günün insanlarını görərdi
Öz əlilə vətən bağından
istədiyi çiçəkləri dərərdi.
Ürəyi fərəhlə dolardı,
gözlərində sevinc,
yazardı, yaradardı
sakit və dinc.
Nə dilində giley qalardı,
nə gözlərində kədər.
Oxşayardı könlünü
dillərdə, dodaqlarda gəzən
Mikayıł Müşfiq imzalı
nəğmələr!
İnanıram, bir gün
onun səhər gələcəkli
pioneer oxucuları
çiçəklərlə bəzəyəcək
şairin heykəlini.
...ancaq
elin qəmli gəlini,
qızılıgül olmayıyadı,
saralıb solmayıyadı...

1956-1960

VƏFA

5 pərdə, 10 şəkildə dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Vəfa – 21-22 yaşlarında prokuror, Bahadırın arvadı
Bahadır – Vəfadan bir neçə yaşı böyük, kapitan
İntizar – Vəfanın rəfiqəsi, şairə
Xasay – serjant, Ülkərin oğlu, Bahadırın dostu
İlyas – vərəm xəstəliyinə tutulmuş gənc həkim
Muğan – İntizarın atası, Vəfa və Bahadırın müəllimi, tez qızılıb-tez soyuyan bir qoca
Minnətov – vəkil, həmişə ürəyinin xəstəliyindən şikayətlənir
Vəsfiyə – öri cəbhədə, özü gününü xoş keçirmək istəyən bir qadın
Ülkər – Xasayın anası, sadə qəlbli bir qadın, Vəfanın yanında olur
Əli – leytenant
Mirzə Pomoşnik – Minnətovun dostu
Alman mayoru – hissə komandiri
Alman zabiti – mayorun yanında işləyir
Nasılşik – qoca, vağzal işçisi
Firuzə – sanitər qız
Cəfərqulu – qızıl əsgər
Əlimərdan – qızıl əsgər
Vəzir – doktor, Minnətovun dostu
Zeynəboğlu – idarə xidmətçisi
Qumru – hospital işçisi
Əsir – alman soldatı
Aslan – kiçik leytenant
Qarovalıç – alman
Döyüşçü – qızıl əsgərlər
Telefonçu
Qarovalıç
Nağdalı
Casus – alman xəfiyyəsinin adamı

BİRİNCİ ŞƏKİL

Böyük şəhər dəmiryolu vağzallarından biri. Qatar yenice getmişdi. Gecə, ay işığı hər tərəfi solğun nura boyamışdır. Uzaqlaşan qatarın səsi gelir. Bahadır dəmir dirəyə söykənib durmuşdur. Əlindəki zərfin ağızını bağlayır.

Ə1i (*gəlir*). Kapitan, sən hələ burdasan? O nədir?

B a h a d ı r. Heç... Üçüncü qatar da getdi. O gəlmədi.

Ə1i. Bəlkə məktubunu almayıb?

B a h a d ı r. Yox, Aslan dedi ki, məktubu özünə verdim.

Ə1i. Bəlkə bir şey mane olub, gecikib.

B a h a d ı r (*saata baxır*). Üç saat keçir. Bizim evdən bura beş addım yoldur.

Ə1i. Fikrim bu idi ki, şeyləri aparandan sonra sizə gəlim.

B a h a d ı r. Görürsən, mən hələ burdayam.

Ə1i. Zəng eləmədinmi?

B a h a d ı r. Elədim. Telefonə gələn özü idi. Səsini eşitdim, dəstəyi asdim.

Ə1i. Təəssüf ki, hələ bizdə belə qadınlar var, kapitan. Azdır, ancaq var.

B a h a d ı r. Mən hər şeyə inanardım, ancaq buna yox! (*bir qədər duruxur*). Mən inanırdım ki, o, bivəfa çıxmaz. Hospitalda iki ay qaldım, ondan bir kağız da almadım, öz-özümə təsəlli verirdim ki, yəqin məktubumu almayıb, yerimi bilmir... İndi?..

Ə1i. Sən onu belə sinamaqda haqlı idinmi?

B a h a d ı r. Bəlkə də yox. Ancaq mən şübhələrimi məhəbbətin məhək daşında yoxlamaq istədim.

Ə1i. İndi fikrin nədir?

B a h a d ı r. Komandanlıqdan rica edib yenidən cəbhəyə, öz hissəmə gedəcəyəm.

Ə1i. Bu uzun müddət ayrılıqdan sonra burdan geri qayıtməq? Yox, qərarın amansızdır, Bahadır. Gəl bərabər gedək, bəlkə bir səbəb var...

B a h a d ı r. Burda nə səbəb ola bilər, dostum? Məktub ona çatmışdır, özü də bu saat evdədir. Məktubda yazmışdım ki, vağzaldayam, səni gözləyirəm, gəlmədi.

Ə1i. Yenə də getsək yaxşıdır.

B a h a d ı r. Yox, mən indi bir dəstə düşmən tankının üstünə tək gedərdim, ancaq evə, onun yanına yox!

Ə l i (sarıqlı qolunu göstərir). Bu mane olmasayı, mən də qayıdardım.

B a h a d ı r. İndi mən qəlbimdəki bütün kinim, qəzəbimlə bərabər, bir də yaralı eşqimin qanlı nəşimi cəbhəyə aparıram.

Ə l i. Biz əsgərik, kapitan!

B a h a d ı r. Döyüşə gedən əsgər üçün sevgilisinin sədaqəti ən qüvvətli bir silahdır, leytenant. Sınaqdan mərdanə çıxmış bir məhəbbət hər kəsdən çox əsgər üçün lazımdır. Məhəbbət qalibiyyətə kömək edər, dostum!

Ə l i. Mən on beş gündən sonra hissəyə qayıdacam, həqiqəti öyrənib sənə deyərəm.

B a h a d ı r. Yox, yox... hər şey aydınlaşdır. Cəbhədə aldığım imzasız məktublara əhəmiyyət vermirdim.

Ə l i. O məktublar dost əli ilə yazılmır, kapitan. Dost kağızı imzasız olmaz.

B a h a d ı r. Doğrudur. Ancaq od olmayan yerdən tüstü çıxmaz, deyirlər. Mən də əvvəl inanmirdim, indi şübhə yeri qalmadı. Ayrılıq qüvvətli bir küləkdir ki, zəif alovları söndürür, gur ocaqları daha şidətlə yandırır. Görünür, bizim eşqimizin alovu bu hicran küləyinə dözmədi.

Ə l i. Mən sənə məsləhət görürəm, evə get, bir də yoxla!

B a h a d ı r. Yox, görünür, o, mənim xəstəxanadan yazdığını məktubu almışdır. O zaman mən qolumdan ağır yaralanmışdım. Doğrudan da, elə bilirdim şikəst olacağam. Elə də yazdım. Çünkü biz söz vermişdik, həqiqət nə qədər acı olsa da, bir-birimizdən gizlətməyək. İndi də qəsdən, şikəst qayıtdığımı yazdım. Mən Vəfani qınamırıam. O, gəncdir, hələ bütün ömrü qabaqdadır...

Radio “Səhər” nəğməsini çalır.

Ə l i. Bu sənin oxuduğun nəğmə deyilmi, kapitan?

B a h a d ı r (fikirli). Odur, bizim evin pəncərələri dənizə açılır. Belə aylı gecələrdə mən kaman çalardım. Onunla baş-başa verib bu nəğməni oxuyardıq; bizim gənclik nəğməmizi... Dəniz də üstü gümüş pullu nəhəng bir balıq kimi, pəncərəmizin qabağında yavaş-yavaş nəfəs alardı...

Əl i. Kapitan, keçirdiyin ağır dəqiqələri görürəm. Ancaq mən Vəfanın sənə yazdığını məktubları yadına salıram; o sətirləri yazan adam bivəfa çıxa bilməz! Ümid yaxşıdır.

B a h a d ı r. Ümid qaranlıq gecələrin dərin səmalarına bənzəyir, dostum, diqqətlə baxan, onun hər guşəsində, sönük də olsa, bir ulduz tapır. Ancaq bu ulduz uzaq, soyuq və işıqsız olursa, təsəllidən çox qəlb ağrısı gətirir.

D i k t o r. Vətəndaş sərnişinlər, 72 nömrəli qatar, 4-cü yoldan iki dəqiqədən sonra hərəkət edəcəkdir. Yerlərinizi tutun!

B a h a d ı r. Sağ ol, leytenant, mən getdim. Yenə bir gün gələr, biz bərabər döyüşlər, sonra da qalibiyətlə geri qayıdırıq. Bu məktubu, üstündə yazdığını ünvanda İntizara verərsən!

Əl i. İndicə aparıb verərəm, ancaq biz beləmə əhd eləmişdik, kapitan?

Bahadır – Xasayın bayatısı yadındadırımı, leytenant:

“Mən səndən ayrılmazdım,
Zülmənən aralandım!...”

(Şeylərini götürür, bir addım atır, döñüb ətrafa baxır). B a h a d ı r. Əlvida, dost! Əlvida, Bakı! Sən mənim ilk xoşbəxtliyimin şahidi olmuşdun. İndi də qırılan məhəbbətimin matəmini saxlayırsan. Əlvida, Ana yurdum, əlvida, göy Xəzər. Əlvida, Bakı!... Nə qədər ayrı qalsaq da, sən heç bir zaman vəfasız çıxmazsan (*Qaranlıqda itir*).

Bir az sonra yola düşən qatarın səsi eşidilir. Şlyapalı, gözlərində eynək Minnətov, Mirzə Pomoşniklə gəlir. Əli qatarın yavaş-yavaş əriyib-sənən səsini dinləyir.

Əl i (öz-özünə). Bu da qadın vəfəsi! Ən qızığın döyüslərdə adı dilindən düşməzdi. Hər dəfə “Fəvadan məktub var” deyəndə, qanadlanıb uçardı. Ən çətin dəqiqələrdə onun xəyalı ilə təsəlli tapardı... Buryur, bu da sədaqətin əvəzi!.. (*Papirosunu yerə tullayır*).

M i n n e t o v. Get zəng elə, de ki, məktubu versin, vəssalam! Ayrı heç bir söz...

M.P o m o ş n i k. Yəni lap getdi? Sonra Vəfa gələr görüşərlər ha...

M i n n e t o v. Getdi, arxayın ol, qorxusu yoxdur, sən yubanma.

M.P o m o ş n i k. O da mənim gözüm üstə. Bu saat (*Gedir*).

Minnətov Əliyə yanaşır

M i n n e t o v . Yoldaş, bu gedən hansı qatardır?

Ə l i (etinasız). Adı sərnişin qatarı.

M i n n e t o v . Yox, bağışlayın, mən demək istəyirəm ki, tamam getdi?

Ə l i . Bilmirəm, necə?

M i n n e t o v . Heç, bir nəfər tanış adam gələsidir, onu gözləyirəm.

Ə l i . Qatar burdan getdi (*Papirosunu yandırır*).

Minnətov onun üzünə baxıb tələsik gedir.

M i n n e t o v . Bəli, doğrudur, bağışlayın.

Ə l i (diqqətlə onun dalınca baxır). Bu kimdir? Harda isə onu görəmüsəm (*Nasılışikə*). Ey, yoldaş, bu gedən kimdir?

N a s i l ş i k – Bura gündə on min adam gəlir, mən hardan tanıyım?
Necə, yoxsa şeylərini oğurlayıblar?

Ə l i . Yox, şeylərim budur. Apararsanmı?

N a s i l ş i k . Apararam, hələ ağrını da alaram.

Ə l i . O nə üçün?

N a s i l ş i k . Çünkü sənin kimi dörd oğlum cəbhədədir. Sizi görəndə elə bilirəm onları görürəm.

Ə l i . Kağız gəlirmi?

N a s i l ş i k . Üçündən gəlir, birindən yox. O lap kiçiyi idi. Özü də aeroplan sürəndir. Üç aydır xəbər-ətər yoxdur (*Bağlamani götürür*).

Ə l i . Qəm yemə, qoca, kağız gələr. Mən də altı aydan artıqdır ki, evə kağız yazmamışam. Bir qoca anam var. İndi, bəlkə də məni ölmüş bilir (*Nasılışik şeyləri yerə qoyur*).

N a s i l ş i k . Cox nahaq yerə. Məni bağışla, oğul, məndən kiçik-sən, lap qələt eləmisən. Desən niyə, deyim. Görünür, sən ata deyilsən, əgər ata olsan, belə eləməzsən. Gecələr yorğan-döşəyinə qor tökülsə, səhərə kimi o yan-bu yana çevrilib fikirdən yata bilməzsən, onda belə eləməzsən. Bir barmaq kağız nədir ki?! Gözü yolda qalanları nigaran qoymaq yaxşı deyil, oğul.

Ə l i . Haqlısan, əmi. Biz çox vaxt müharibənin gurultuları içində ata-ana ürəyinin döyüntülərini eşitmırıq.

Qapıya yaxınlaşır, çölə çıxmaq istərkən, yüyürüb gələn Vəfa ilə üzləşir.

Vəfanın əlində böyük bir dəstə çiçək vardır.

V ə f a . Bahadır, əzizim!.. (*Əlinin boynuna atılır*).

Əl i. Vəfa xanım, mən Bahadır deyiləm.

Vəfa (*diksinib geri çəkilir*). Siz... Bəs Bahadır hanı? Siz mənim adımı hardan bilirsınız?

Əl i. Bahadır?

Vəfa. Rica edirəm, hanı? Siz onu tanıyırsınız mı? Necə oldu (*Sualının cavabını gözləmədən, Bahadırı axtarmağa başlayır*).

Əl i. Zəhmət çəkməyin, Bahadır getdi.

Vəfa. Necə? O halda? Yox, ola bilməz!

Əl i. Qatar yola düşdü.

Vəfa. Hara?

Əl i. Yerinə.

Vəfa. Bəs necə? Mən məktubu indicə aldım. Ancaq beş dəqiqə bu çiçəkləri almaq üçün ləngidim.

Əl i (*kinayəli*). Gecikmişsiniz.

Vəfa. Gecikmişəm. Siz onun qatarı mindiyini gördünüz? (*Qaranlığa girir*).

Əl i. Gedək, qoca, insan belədir, tapanda qədrini bilməz, itirəndə yanar (*Nasılşık ilə qapıdan çıxırlar*).

Bir azdan Vəfa geri qayıdır.

Vəfa. Siz onun qatara minib getdiyini gördünüz mü?

Artıq Əli getmişdir. Vəfaya cavab veren yoxdur. Çiçəklər bir-bir onun elindən düşür. Ay qara buludlar altına girir. Uzaqdan parovozun hönkürtüyə oxşayan kəsik-kəsik uğultusu eşidilir. Vəfanın titrek səsi ona qarışır.

Vəfa. Bahadır... Bahadır... Bahadır...

Pərdə

İKİNCİ ŞƏKİL

Orta bir otaq. Gecə. Divarda romantik ruhlu tablolar asılmışdır. Səhnə boşdur.

Qapı döyüür. Ülkər o biri otaqdan çıxıb qapını açır. Əli içəri girir.

Ülkər. Buy, ağrın alım! (*Baxır, duruxur*).

Əl i. Xala, bağışlayın, İntizar burda olurmu?

Ülkər. Sən kimsən, ay bala? İntizarı neynirsən?

Ə1i. Heç, məktub var.

Ü1k ə r. İntizar bu qonşuluqda olur. Burdan, dəhlizdən keç, üçüncü qapı onlarındır.

Ə1i. Sağ ol.

Ü1k ə r. Heç bir demədin kimsən... Otursaydın, ay oğul, görünür, yoldan gəlmisən.

Ə1i. Sağ ol, xala tələsirəm (*Gedir*).

Ü1k ə r. Bəs bu qız harda qaldı. Bahadır necə oldu?

Stolun üstünü düzəldir. Evdə hər şey əziz qonaq gözləndiyini göstərir.

İ1y a s (*içəri girir*). Salam, Ülkər xala, Vəfa gəlmədim? Bahadır hanı?

Ü1k ə r. İki saatdan artıqdır ki, gedib, indiyəcən gərək çoxdan gələydi.

İ1y a s. Mən istədim düz vağzala gedəm, sonra dedim ki, bu vaxta vağzalda qalmazlar.

Ü1k ə r. Harda olsalar, indi gələrlər. Sən otur! Səhərdən bizim qonşu Vəsfivə xanım da dörd-beş dəfə gəlib soruşub. İlyas, oğlum, yoxsa, iraq olsun, bir şey var, məndən gizlədirsiniz?

İ1y a s. Ülkər xala, nə ola bilər ki?.. İntizar mənə zəng eləyəndə, dedi ki, Vəfa gedib vağzala. Yarım saata gələrlər. Görünür, söhbətləri şirin düşüb.

Vəfa yorğun halda içəri girib, qapiya söykənir. Ülkər və İlyas heyrət içində qapiya baxırlar. Vəfa ağır-ağır qapını örtür.

Ü1k ə r. Gəlməyib?

Vəfa. Yox.

Ü1k ə r. Bəs o kağız kimdəndi?

Vəfa. Başqa adamdan imiş, səhv götiriblər.

İ1y a s. Başqa adamdan imiş? (*Yorğun stola oturur*). Ülkər xala, Muğan müəllim evlərindədirmi?

Ü1k ə r. Baxaram. İntizar bayaq buradaydı. Deyirdi hələ işdən gəlməyib. Baxaram (*Yan otağa gedir*).

İ1y a s. Vəfa.

Vəfa. Mən gecikdim. Al, oxu (*Məktubu ona verir*).

İ1y a s (*oxuyur*). Əgər məni şikəst görmək istəməsən, gəlmə. Mən artıq heç bir zaman səni narahat etmərəm.

Vəfa. Tapmadım. Beşcə dəqiqə qabaq qatar getmişdi. Neçə saatdır sərsəri kimi küçələri gəzirəm, yaralı bir adam görəndə ürəyim tez-tez döyüñür, dizlərim titrəyirdi. İndi də elə bilirom, qapını açıb girəcək. Fikrim onu gəzir, gözlərim onu axtarır. Döngələrdən keçdikcə, elə bildirm onun səsini eşidirəm, dönüb geri baxırdım. Ayın solğun işığında qaralan insan kölgələri mənim ürək fəryadıma cavab vermirdilər.

İlyas. Burda nə isə bir sırr var, Vəfa.

Vəfa. Bircə yerini bilsəydim!

İlyas. Zaman elə təbibdir ki, Vəfa, onun sağaltmadığı yara yoxdur. Vaxt keçər, özü məktub yazar, yerini bildirər.

Vəfa. Bu dərd sağalan deyil. Mən imtahandan sınıq çıxdım. Axı mən onun gəldiyini gərək havadan duyaydım, İlyas... (*Vəfa pianonun yanında oturub çalmağa başlayır. İlyas da kamani əlinə alır*). Bu onun nəğməsidir. Yadındadırımlı, dördümüz bir yerdə oxuyardıq.

Birdən otaqda işıq yanır. İntizar içəri girir.

İntizar. Deyəsən, mane oldum, üzr istəyirəm.

İlyas. Gəl, gəl, İntizar, sən də bu həzin nəğməyə qoşul.

İntizar. Şikəst bir nəğmə ilə sahibsiz kamanın tellərini ağlatmaq kimə lazımdır.

Ülkər (*tələsik o biri otaqdan gəlir*). Boy, eviniz yixılmasın, işıq çölə çıxdı ki (*Yüyürüb pəncərələri bağlayır*). İndicə milsəner gələjək ki, miskirovkanı pozdu, gəl gedək divanxanaya. Elə bil, dəvə qulağında yatıbsız, heç davadan-şavadan xavarınız yoxdur, ay abatıxeyirlər.

İlyas. Bu İntizara de, ay Ülkər xala, oturduğumuz yerdə gəlib işığı yandırdı.

İntizar (*mənali*). Mənə elə gəldi ki, oturan Vəfa idi, sən ayaq üstə durmuşdu.

İlyas. Bu sözlərin mənəsi nədir, İntizar?

İntizar. Mənəsi hər şeyi işıqlı görmək istəyim.

İlyas. Könlüm gözləri qaranlıqda daha yaxşı görür, İntizar.

İntizar. Onda könül göyərçindən daha artıq bayquşa oxşayırlar, elədimi?

İlyas. Siz çox mərhəmətsiz hökm verirsiniz. Belə aylı gecədə.

İntizar (*hiddətlənir*). Mərhəmətsiz! İstəmirəm, çalmayın, o kamana əlinizi vurmayıñ, nə aylı gecədə, nə aysız gecədə, eşidirsinizmi, Çalmayıñ, çalmayıñ!

Son kəlmədə onun səsi qırılır. İntizar süretlə qapıdan çıxır.

İlyas. İntizar, İntizar! (*İntizar cavab vermir, İlyas qapıdan geri qayıdır*). Qəribədir, mən onu heç belə görməmişdim.

Vəfa (*Ülkərə*). Sən ona bir şey dedinmi?

Ülkər. Mən heçcə zad deməmişəm. Atasını soruşdum, dedi hələ gəlməyib. Gözləri qızarmışdı. Deyəsən, ağlamışdı. Sonra soruşdu ki, Vəfa qayıtdımı?

Vəfa (*İlyasa*). Görünür, Bahadırın məsələsini duyub. Axı İntizar onu doğma qardaşdan artıq sevirdi.

İlyas. İnsan duyğusu qərib deyilmi, Vəfa? İntizar mənə “qardaş” deyir, qardaş! Sən ki bilirsən.

Ülkər. Lap məttəl qalasıdır. Evlərindən gəldi. Siz çalandı, qapının dalında durub qulaq asındı. Birdən nə oldusa, abatixeyir firldayıb keçdi bu evə. Qızı görmədin, uşağın üstünə necə qışqırdı!

Vəfa öz fikrindən ayrılır.

Vəfa. Uşaq kimdir?

İlyas. Uşaq mənə deyir (*Gülmək istəyir, öskürək tutur*).

Ülkər. Uşaq olmayanda nəsiniz, abatixeyirlər? Əlif-bey öyrənib, elə bilirsən qocalıb getdin?

İlyas. Ay Ülkər xala, qocalıq yaşıla deyil. Elə dərd var ki, adamı beş gündə qocaldır.

Ülkər. Oğul, qoy dağ boyda dərdin olsun, təki namərdlik yükündən azad ol. İgid yaradan qorxmaz!

Vəfa. İlyas, vərəmlə yaşayıb qocalanlar azdırımı?

İlyas. Vəfa, bilirsən ki, dörd ildir mən xəstəyəm. Eh, Ülkər xala, bu xəstəlik ancaq ömrümü deyil, eşqimi də bir xəzan yarpağı kimi saraldır. Mən bu ümidsiz eşqimlə ləl tapmış bir uşağa bənzəyirəm. Ləli hamidən gizlədirəm. O ləl məndədir, ancaq mənim deyil.

Vəfa. O ləl dediyin İntizarın eşqi sənin olacaqdır, İlyas. İndi İntizar heç kəsi sevmir. Əgər bir gün, o bir adama könül versə, əminəm ki, bu adam ancaq sən olacaqsan.

İlyas. Fəlakət də burdadır ki, mənim belə səadətə haqqım yoxdur. Mən vərəmli nəfəsimlə onun ömrünü zəhərləyə bilmərəm.

Vəfa. Sən sağalacaqsan, İlyas.

İlyas. Əvvəllər bu dərdə yenə dözürdüm. İndi, belə bir vaxtda.

Vəfa. İndi nə olub ki? Eh, İlyas, qismət olsun. Bahadır gəlsin, bir də Şəkəm yaylığında buludlu dərələri bərabər gəzək.

Ülkər. Dilinə qurban olum, a qızım. Nə dedin! Heyif deyil o yerlərin sərin suları, göyçək dərləri, ətirli çıçəkləri! Dörd yanına baxanda üreyin açılır. Bahar olanda hər tərəf gəlin kimi bəzənir.

İlyas. Ülkər xala, quruyan bir budağın bahar nəyinə gərək? Mən belə bir gündə vətənə lazım olmadım.

Vəfa. Vətənin taleyi ancaq cəbhədə həll olunmur, İlyas.

İlyas. Doğrudur, ancaq mən illər boyu dibindən su axan bir qaya kimi hər gün vücudumun yavaş-yavaş parçalanıb, tökülüb məhv olduğunu hiss edirəm (*Öskürür*).

Ülkər. Məndən sənə əmanət, canını bu doxturların əlinə salma, ay oğul. Bütün dünyanın cövhərini dolduracaqlar qarnına. Mən onları yaxşı tanıyıram. Bir kərə getmişdim bizim kənd doxdurunun yanına. Bir dərman yazışdır dedi: yeddi gün atarsan. Məndə hövsələ hardadır, ay abatixeyir, yeddi gün dərman atam! Yiğdim-yumurladım, doydum boğazımın yoluna, lupp uddum, getdi. Sən demə, bu şoğəribin yeli varmış, vurdú gözümə, az qala məni kor eləmişdi. Odu-budu, doxturan heç aram yoxdur.

Vəfa. Ülkər xala, sən dərmanın yeddi günlüğünü birdən atmışan, buna doktor neyləsin?

Ülkər. Yox, ağrın alım, elə demə. Bircə bu diş doxturları yaxşıdır. Gözünün qabağındaca dışını çıxarıb verir əlinə: istəsən birini, istəsən ikisini; bərkə düşəndə lap üçünü...

Çöldən səs gəlir, qapı tiqqıldayır.

Vəfa. Kimdir? Gəl.

Vəsfiyə (içəri girir). Xoş gördük. Bahadır qardaş gəlmədi?

Vəfa. Kağız ondan deyilmiş.

Vəsfiyə. Hə. İndicə çəkməcidən gəlirəm, bir bosonoşka zakaz verdim.

Ülkər. Ay Vəsfiyə, bosonoşka nədi, qızım?

Vəsfiyə (etinasız). Belə olur, necə deyim (*əli ilə başa salmaq istəyir*), ayaqyalın...

Ülkər. Boy, abatixeyir, ayaqyalın niyə gəzirsən? Şükür Allaha, tuflilərinə nə gəlib? Yoxunu, gel Vəfadan al, gey.

Vəsfiyə. Tuflilərimə nə gəlib... a... Biri zamş – heç geyməmişəm, biri lodoçka, Minnətov Litvadan gətirmişdi, biri qara lək – ikicə dəfə teatra gedəndə geymişəm, biri...

Vəfa (*onun sözünü kəsir*). Yaxşı, yaxşı, Vəsfiiyyə, sadalamağa başlaşan, üç gün qurtarmaz. De görək, təzə nə xəbər var?

Vəsfiyyə. Bir elə şey yoxdur. Bu gün İbadovun arvadını gördüm. Deyir Qəhrəmanov arvadına bir cüt sırga alıb, iki göz istəyir ki, elə tamaşasına dursun. Səhərdən dörd dəfə getmişəm. Şükufəni evdə tapmamışam ki, sırgalara baxam. Yazıq Aqusya burda olsayı ha, yerin deşiyindən də olsa, mənə ondan yaxşısını tapardı. Vallah, elə yanıram ki, mənim Aqusyamı apardılar. Elə bil daha əsgər aparmağa adam yox idi. Evdə qoymazdı əlimi ağdan qaraya vuram. Hər gün İnturistdə obed eləyirdik. Heyif, heyif...

Ülkər. Ay qızım, adamlığı necə idi?

Vəsfiyyə. Adamlığı? Necə yəni adamlığı? Bəs bayaqdan nə deyirəm? Bütün qardirobum onun aldığı paltarla doludur. Yemək, içmək...

Ülkər. Sözü bütöv, mərd adamdı? El dərdinə qalandımı?

Vəsfiyyə. Əlbəttə ki, el dərdinə qalandı. Həmişə zaqraniçni bir parça oldu, birinci mən geyərdim. Bir yerdə qəşəng bir şey oldu, gərək mənim üçün alına idi. Aqusya, Aqusya...

İlyas. Vəsfiiyyə xanım, görünür, Ağa Hüseynin orduya getməsi sizə yaman təsir eləyib, ariqlamışınız.

Vəsfiyyə (*təşvişlə güzgüsünü çıxarıb baxır*). Ariqlamışam? Neyləyim, vallah dərdimdən az qalib ki, çexotka olam. Gəzib-dolanıram ki, barı yadımdan çıxsin.

Minnətov (*içəri girir*). Salam. Hamınızı bütünlükə xoş gördük. Bayaq Vəsfiiyyə xanıma zəng eləmişdim, dedi Bahadır gəlib... (*Ürəyini tutur*). Şikəst adamin işi budur, pilləleri çıxdım, yenə ürəyim də... Invalid, belə gündə şikəst olmaq fəlakətdi, fəlakət (*Oturur*). Keçər, keçər, narahat olmayın. Bəs özü hanı?

Vəfa. Bahadır gəlməyib. Vəsfiiyyə xanım səhv eləyib.

Minnətov. Səhv eləyib? Bəs dedi ki, siz qarşılıamağa getmisiniz? Deməli, gəlməyib. Mən cəbhədə olanda onu çox görmək istədim... (*Yenə ürəyini tutur*).

İlyas. Yoldaş Minnətov, nə əcəb müalicə etdirmirsiniz?

Minnətov. İndi nə müalicə vaxtıdır, rəhmətlik oğlu! Vətən müharibəsi zamanında xalqın taleyi həll olunur, müalicə? Mənim vicdanım buna necə yol verər?!

Ülkər (*çay gətirir*). Hitlerin evi yixılsın. Din-dinməz oturduğumuz yerdə, ciyəri yanmış, öfkəsi parçalanmış, gör başımıza nə oyun açı.

M i n n e t o v . Xala, rica edirəm, bir az yavaş. Mənim ürəyim xəstədir, bərk danişanda, xarab oluram.

Ülkər. Abatixeyr, bəs sən o top-tüfəng səsinə necə davam gətirmisən?

M i n n e t o v . Elə bədbəxtlik ordadır ki, axıracan Vətən yolunda vuruşa bilmədim. Mən cəbhədə olanda, ah... (*Ürəyini tutur*).

Vəfa.

Hicranın gözləri oyaqdır yenə,
Nə gündüz dincəlir, nə gecə yatır.

Bu, axırıncı məktubunda yazdığı sözləridir. İlyas, görəsən, könül yarasının dərmanı nədir?

Vəsfiyyə. Yaxşı geyinmək, yemək, içmək, təzə-təzə tuflilər, paltarlar almaq, gəzmək, dolanmaq, kef çəkmək, vəssalam!

Ülkər. Yox, elnən gələn qara gün bayramdır, ay qızım. Mərd ol, mərd ürəyi döyümlü olar... Gəz də, dolan da, buna heç kəsin sözü ola bilməz. Ancaq (*üzünü Vəsfityyəyə çevirir*) Vəsfityyə xanim, bizim xalqda bir qayda var: kəndin bu başında bir müsibət üz versə, o başında toyu saxlarlar. İndi bütün camaat ürəyi səksəkədədir. Namusu olan bu davaya gərək kömək eləsin. Hərə bacardığından. İndi kef vaxtı deyil!

M i n n e t o v . Demək, Ülkər xala, davada olmayanların namusu yoxdur?

Ülkər. Yox niyə? Mən elə demirəm. Bir var ki, mümkün olmaya. Bizim bu İlyas kimi, yaziq hey dərd çəkir ki, onu davaya aparmadılar. Bir də var ki, sağ-salamat olasan, özünü vurasan tülkü ölülüyünə, ləti-fəsi sənə gəlməsin, necə deyərlər: "Qoyuna getməz, qapıda yatmaz".

M i n n e t o v (*əlini stola vurur*). Eh, namərd fələk, gör məni nə günə qoydun! (*Ürəyini tutur*).

Vəsfiyyə. Eh, heç bu söz atışmasına yoxam. Mənciyəz gedim. Mənə bir qutu pirojna getirəcəklər. Evdə tapmazlar, əlimdən çıxar. Sağ olun (*Gedir*).

M i n n e t o v . İlyas qədeş, istəyirsən mən sənin işini düzəldim. Səni göndərsinlər cəbhəyə... Xəstəlik!.. Bilirik də, ha... ha... Mənim tanışlarım çoxdur, düzəldərəm!

İlyas. Mən gördüyüüm işləri namusla görməyə öyrənmişəm. İş düzəldən və işini düzəldənlərlə aram olmaz.

M i n n e t o v . Hə... məsələ ciddi şəkil alanda, həsləyirsən, əziz patriot!

İlyas. Mən cəbhədən geri qayıtmamışam.

M i n n e t o v. Nə demək istəyirsən?

İ l y a s. Dediymən artıq heç bir şey.

M i n n e t o v. Məni hırslındırməyin, mənim qəlbim xəstədir.
Cavan oğlan, bunu bilirsiniz. Odur ki, qəsdən məni əsəbiləşdirirsiniz.

Ü l k ə r. Yaxşı, davanız bura qalmayıb, bir kiriyin görək.

M i n n e t o v. Yox, mən şikəstəm. Şikəstə gülməzlər. Mənim yüz canım olsaydı, hər birini bu vətən torpağının bir qarışına qurban verərdim.

İ l y a s. Görünür, siz vətən torpağının boyunu 99 qarış hesab edirsiniz ki, bir canınızın artıq qalacağına əminsiniz.

M i n n e t o v. Cavan oğlan, bu mənim dostumun evidir. Nəhayət, burda prokuror oturub. Mən sizi məhkəməyə çəkərəm. Mən sizin kimi arxada oturmamışam. Mən vətən yolunda öz qanımı tökmüşəm. yaralanmışam. Mən cəbhədən geri qayıtmışamsa, onun üçün əsasım var. Buyurun, komissiyanın qərarı, on dörd azarım var, buyurun...

Ü l k ə r. Boy, evin yixılmasın, bu on dörd azarnan necə ayaq üstə gəzirsin, ay abatixeyir!..

M i n n e t o v. Ay Ülkər xala, ölüm satın deyil ki, alaydım. Neyləyim, bəxtim belədir. Mən cəbhədə olanda, güllə dörd yandan, eh...

Qapıdan səslər gəlir.

M u ğ a n. Bəri gəl, bəri gəl, görüm səni kim ürküdüb, ay dəli ceyran?

İ n t i z a r. Heç kəs, ata, vallah heç kəs. Aylı gecədə özüm bir az gəzmək istədim.

İntizarla Muğan gəlirlər.

M u ğ a n. Hamı burdadır ki! (*Vəfa ilə görüşür*).

V ə f a. Buyur, müəllim.

İntizar bir tərəfdə oturub İlyasa baxır.

M u ğ a n. Nə var, nə yox? Mən, adətim üstə, evə getməmiş, gəldim sənin kefini soruşum.

V ə f a. Sağ olun, müəllim, bir şey yoxdur.

M u ğ a n. Bəs niyə hamınız küsülü adam kimi, belə dayanmışınız?

İ l y a s. Bahadır gələsiydi, gəlib çıxmayıb.

M u ġ a n. Necə gələsiydi, gəlib çıxmayıb? Məni bir yaxşı başa sal
görüm.

V e f a. Mən özüm də bir şey anlamırıam.

İlyas Muğanı bir tərəfə çəkib ona əhvalatı söyləyir.

M u ġ a n (*Vəfaya*). İndi neyləmək fikrindəsən?

V e f a. Heç özüm də bilmirəm, müəllim. Başımı itirmişəm.

M u ġ a n. Bax, bu nahaqdır. Adam nə qədər çətinə düşsə də, gərək
özünü itirməsin. Elə deyilmi, İntizar?

I n t i z a r. Mən bir dəfə mane olmuşam, ikinci dəfə səhbətə qarış-
maq istəmirəm.

V e f a. İntizar.

I n t i z a r. İstəyirsiniz, İlyas kaman çalsın, özü də ay işığında...

Ü l k ə r. Bu da bayaqkı deyil, işığı yandırıb maskirovkani pozasan.
Dünən də dejurna durmamışan. Yani şair dejurna duranda şeir yaza
bilməz?

M i n n ə t o v. İcazənizlə, mən gedim. Bir yazıq kolxozçu var. Na-
haqdan dolaşdırıblar. Bizim bu hakimlər də lap ağ eləyirlər. On ildən
aşağı say bilmirlər.

M u ġ a n. Bəli. Adamin adəmi gərəkdir. Bir axmağın birini verib-
lər mənə, gərək mən onu elmi işçi hazırlayıım. Nədir, adəmi var. Mən
görürəm ki, ondan nəinki elmi işçi, heç malgündən də çıxmaz. Ancaq
gəl bunu de, isbat elə. O saat tökülcəklər üstünə, o qədər iclas eləy-
cəklər ki, axırdı canının dərdindən durub deyəcəksən, baba, səhv
eləmişəm, əl çəkin. Məsələ də bununla qurtaracaq, yelbeyin tələbə də
qalacaq kafedrada. İş xəbər alanda, gözünü döyəcək, rast gələndə,
gözləyəcək ki, əvvəl mən ona salam verim...

V e f a. Müəllim, siz tək-tək hadisələri ümumiləşdirirsınız. Bəlkə
də bir yerdə belə bir hadisə ola bilər. Yox, dayanın, olur, var... Ancaq
hər yerdə belə deyil, axı.

M u ġ a n. Onu mən də bilirəm. Əlbəttə ki, belə yerlər çox azdır.
Ancaq bir yerdə niyə belə olsun? Sən prokurorsan, bütün haqsız işlərin
qabağını almalısın.

M i n n ə t o v (*zarafatla*). Vəfa xanımın prokurorluğu elə bizim
başımızda tamam olur. Mən zəşşiqat eləyirom. O, protest yazar, qərarı
pozdurur. Mən cəbhədə olanda, eh...

M u ġ a n. Yox, onu yaxşı eləyir, yoxsa sənin kimi vəkillərin
ümidiñə qalsa, dələduz əlindən şəhərdə tərpənmək olmaz.

M i n n e t o v (*gülərək*). Haqlısınız, haqlısınız, müəllif. Biz vəkillər çox ürəyiymüşaq oluruq.

M u ġ a n. Ürəyiymüşaq hə... Əliuzun olanlar necə?!

Telefon səslənir.

V ə f a. Allo, mənəm, gəlirəm.

Vəfa qapıdan çıxmaq istərkən, qapıda Xasaya rast gəlir.

X a s a y. Bıy, Vəfa bacı, mən gəlməkdə, sən getməkdə!

V ə f a. Xasay!

Xasay əlindəki bağlamanı yerə qoyub o yan-bu yana baxır.

X a s a y (*içəri girir, Ülkər xalani qucaqlayır*). Ana!..

Ülkər. Ağrin alım, gəlib çıxdın?

M i n n e t o v. Da, qəribədir... (*Ürəyini tutur*).

M u ġ a n. Sənə nə oldu?

M i n n e t o v. Heç, keçər... Bu yoldaşı gördüm, cəbhə yadına düşdü.

X a s a y. Bu yoldaşa nə olub, deyəsən, bunun cəbhə azarı var?

İ l y a s. Cəbhə azarı nədir?

X a s a y. Cəbhə azarı belə bir cür azardır, adam durduğu yerdə yixilir, ürəyi gedir.

M i n n e t o v. Elədir, yoldaş əsgər (*Bir az fikirləşir*). Ancaq qəribə adı var...

X a s a y. Çünkü, yoldaş, adını da bilmirəm, bağışla...

M i n n e t o v. Balağa Minnətov, kollegiya zaşşitnikovun üzvü, yurist.

X a s a y. Hə, yoldaş Ağabala, cəbhə azarı belədir ki, bir də görürsən, göydən viyildaya-viyildaya bomba gəlir, səngərdən qalxıb irəli getmək lazımlı olur. Onda bəzi adamları belə azar tutur. Biz o gün bir beləsini güllələdik, getdi.

Ülkər. Yaxşı, abatixeyirlər, azarlıları niyə güllələyirsiniz, insafınız yoxdu bəyəm?

X a s a y. Ay ana, bu elə azardır ki, birini güllələyəndə, o biriləri sağalır.

M i n n e t o v. Yoldaş əsgər, görürəm siz məni ələ salırsınız!

X a s a y. Yox, Allah eləməsin. Mən gördüyümü deyirəm.

M i n n e t o v. Çox sağ ol, yoldaş əsgər! Neyləyək, zərər yoxdur, qismət olar, cəbhədə görüşərik, onda görərsən analar necə oğul doğub, mən cəbhədə olanda. Eh... xudahafiz, Vəfa xanım, fikir eləməyin. Sağ ol, müəllim. Taparıq Bahadırın yerini, taparıq...

X a s a y. Bahadırın yerini?

Ü l k ə r. Otur.

X a s a y. Ana, bir dayan, axı kapitan hardadır? Niyə belə karıxıb qalmışınız?

V ə f a. Kapitan gəlməyib.

X a s a y. Bir toxta görünüm, nə danışırsan, necə yəni gəlməyib. O məndən üç gün sonra hospitaldan çıxıb gələcəkdi. Kağız da vermədi, dedi, heç xəbər də eləmə, qoy qəfildən gəlim. Odur ki, anan kənddə olanda, mən ona da demədim.

M u ġ a n (*Xasaya yaxınlaşır*). Deyirsən sən ondan hospitalda ayrıldın? Yarası necə idi?

X a s a y. Yarası? Əşİ, lap sağalmışdı.

M u ġ a n. Lap sağalmışdı, deyirsən? Siz nə vaxtdan bir yerdə yatırıldınız? (*Danişa-danişa çıxırlar*).

V ə f a (*dəstəyi götürür*). Eyyaz, danışan Vəfadır, məni gözləməyin, müştəntiqi çağır, özün onunla danış.

İ n t i z a r (*Vəfaya yaxınlaşır*). Vəfa, gözümə düz bax, sənin bu həyəcanın səmimidirmi?

V ə f a. İntizar, sən eyhamla danışırsan, bu sualın mənası nədir?

İ n t i z a r. Mənası? Vəfa, mən səni dünyalar qədər sevirdim. Mən sənə yoldaş, dost, bacı kimi baxırdım. Mənim sənə olan məhəbbətinin yolu qəlbimin yaraları üstündən keçir. Ancaq...

V ə f a. İntizar, aydın danış.

İ n t i z a r. Yox, yox, mən istəyirəm ki, bunların hamısı yalan olsun.

V ə f a. İntizar, mən səni anlamırıam.

İntizar bir qədər düşündükdən sonra qoynundan bir məktub çixarır.

İ n t i z a r. A l. oxu.

V ə f a (*məktubu alb oxumağa başlayır*). “İntizar, əsgərlərə hissə qapılmaq yaraşmaz. Ancaq qəlb ağrısının nə demək olduğunu, bəlkə sən bilmirsən. Mən Vəfanı itirdim. Onunla bağlı olan bütün gənclik xatiratım da məhv oldu. Mən sıkəst olduğum haqqında məktub yazıb onu sınamaq istədim. Bəlkə də haqsızdım. Ancaq bir yoldaşımla mübahisə etmişdim. “Mən cəbhədən sıkəst, qolsuz, ya ayaqsız qayıtsam

da, o, məni sevəcəkdir”, – deyə lovğalandım. Gözlədim, gəlmədi, yərimi sənə də yazmiram, nə lazımlı... Mən yenidən cəbhəyə qayıtdım. Vəfaya bir söz demə! Qoy o öz həyatını istədiyi kimi qursun...”.

Vəfa kağızı ovcunda büküb ayağa qalxır.
Diqqətlə üzünə baxan İntizara yaxınlaşış birdən onu qucaqlayır.

Vəfa. İntizar, bacım, mən məktubu gec almışam. Mən Bahadırın eşqinə vəfasız çıxmamışam.

I nt i z a r (*həyəcanlı*). Vəfa, demək, sən onu yenə bütün qəlbinlə sevirsən, elədirmi? (*Birdən hənküriüb ağlayır*).

Pərdə

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Balağa Minnətovun evi. Etajerkada kitablar yığılmışdır. Divarda sira ilə portretlər asılmışdır. Bir tərəfdə böyük xətlə “Rica olunur bərkdən danışmayasınız, ürəyi xəstə olan var!” sözləri yazılmış bir lövhə görünür.

Mirzə Pomoşnik stolun üstünü düzəldir.

M i n n ē t o v (*telefonla danışır*). Yox, yox, sən ölüssən, kasatsiya yazmışsam, necə baş tutmaz? Canım sağ olsun, yenə əlli faizi var ki. Hə... hə...

M i n n ē t o v. Ay kişi, vallah səni gərək lap ingilis padşahına köməkçi qoyalar. Bu tədbir ki səndə var, nə deyim!

M i n n ē t o v. Mirzə, tədbir yerində, ancaq işlər yaxşı getmir. Zəhmət çəkdik, ova çıxdıq, amma zəhrimər tilova gəlmir ki, gəlmir.

M i n n ē t o v. Yəni sənin tədbirin işləmeyən yer də var?

M i n n ē t o v. Var, ay Mirzə, var. Yaxşıdı ərini vağzaldan qaytar-dıq. Sən özün bilirsən ki, mən bir arvada bir saat, bir gün, lap uzaq başı, özünü öldürsə, necə deyərlər, defisit mal olsa, üç gündən artıq sərf eləmərəm. Bu zalımın qızına neçə aydır bir yan ala bilmirəm ki, bilmirəm.

M i n n ē t o v. Ətir-filan kar açmır?

M i n n ē t o v. Yox.

M i n n ē t o v. Naxışlı çulki?

M i n n ē t o v. Yox.

M i n n ē t o v. Krepdişin?

M i n n e t o v . Yox! Yox!

M.P o m o ş n i k . Pah attonnan, yaxşı, modelni tuflı?

M i n n e t o v . Yox ey... Belə şeylərlə onu fəth eləmək olmaz.

M.P o m o ş n i k . Ay kişi, onda bu arvad olmadı ki, lap blindaj oldu, blindaj!

M i n n e t o v . Bəli, Mirzə, o belə arvaddır. Bu gün gör mənə nə yazar. Mən ona dərdimi yazmışam, ay ürəyim sıkəstdir, ay ölürmə, ay sənsiz gecəm-gündüzüm yoxdur. Gör mənə nə cavab yazar (*Kağızı verir*).

M.P o m o ş n i k . “Vətəndaş Minnətov” ...Vətəndaşa bax ha...” Qəlbinizin sıkəst olduğundan və məni dərya qədər bir məhəbbətlə sevdiyinizdən yazişsiniz. Mən Əlillər İttifaqı deyiləm. Həkimlikdən də başım çıxmır. Sizin sıkəst olduğunuza təəssüf edirəm. Ancaq belə mənasız məktublarla bir də mənə müraciət etməyin. Sizin məktubunu alandan sonra son dəfə deyirəm ki, bizim aramızda heç bir səmi-miyyət ola bilməz. Mən bu vaxta qədər sizə qarşı əlaqəmdə yanılışsam. Görünür, siz ancaq özünü düşünən bir eiqistdən başqa bir şey deyilsiniz. Əminəm ki, bir də mənim adımı tutmayacaqsınız. Vəfa”.

M i n n e t o v . Görürsən, Mirzə?

M.P o m o ş n i k . Lap Qəhrəmanov yanan hökmə oxşayır.

M i n n e t o v (*diqqətlə kağıza baxır, birdən barmaqını dişləyir*). Mirzə, bir dayan. Sən ölüsən, tapmışam. Aha, belə, belə, vəssalam. Lap yerinə düşüb. Yaxşı, indi, Vəfa xanım, səninlə Bahadırın görüşməyi getdi qurdan qiyamətə!

M.P o m o ş n i k . Ay kələk professoru, yenə nə düzəldtin?

M i n n e t o v . Mirzə, sən ölüsən, heç belə şey ələ düşməz. Bax, bu birinci sətri pozuram. Vətəndaş, sıkəst, qəlbin, filan. Qalanı qalır...

M.P o m o ş n i k . Nə olsun?

M i n n e t o v . Nə, onu sən başa düşməzsən. Elə ki bu məktub cəbhədə Bahadır çatdı, onda daha Vəfa xanım, xudahafız... Lap yerinə düşdü, gərək hərfi qoymayasan ayılmağă.

M.P o m o ş n i k . Axı, nə olub, belə düşmüsən onun dalına. Arvad azdır bəyəm?

M i n n e t o v . Yox, Mirzə, burda hikmət var. Bahadır gərək bura gəlməyə, bu bir. İkincisi, sən ki arifsən. Prokuror ki oldu bizim əlimizdə, ondan sonra gör nə gəlhagəldir. Onu yola getirsəm, daha bir vəkil qabağında durmaz. Yola gəlməsə də, elə-belə qoy bizi teatrda, evlərində, bir-iki dəfə bir yerdə görsünlər, bəsdir.

Göldə öskürək səsi gəlir. Minnətov o biri otağa keçir.

Vəzir (*başını içəri salır*). Mirzə, salam!
M. Pomoşnik. Buyur, Vəzir qədəş, buyur!
Vəzir. Yoxsa Balağa yenə məşğuldur? Lap kor kimi, ayağımı yerə sürtə-sürtə gəlmışəm!

Minnətov (*gəlir*). Əshi, gəl çıx da.
Vəzir. Nə var yenə, xeyir ola?
Minnətov. Nə olacaq, heç nə, sağlığın. Elə-belə könlümə düşmüsən.

Vəzir. Bir yandan bu qaranlıq, bir yandan da Allanın naz-qəmzəsi. Zalimin qızı deyir “beşulduz” olmasa, ayağımı qoymaram (*Cibindən konyak çıxarır*).

Minnətov. Yoxsa Alla xanımı da çağırımsan?
Vəzir. Bəs necə? Allahı da, Şeytani da. Ancaq deyir saat ondan qabaq gələ bilmərəm.

Minnətov. Doktor, onlara lap nahaq demisən.
Vəzir. Təzə xəbər, necə yəni nahaq demisən, yoxsa Mirzə Pomoşniklə dübədü vurmaq istəyirsən. Yoxsa iclasdır?

Minnətov. Yox, iclas deyil. Qulaq as, Zeynəboğlunun qardaşı vardi ha...

Vəzir. Hə, hə...
Minnətov. O məsələ yenə təzələnib.
Vəzir. Balam, Daha mən neyləyim? Analizi neçə dəfə düzəldərlər? Keçən dəfə onu azad elədim, indi özgə komissiya göndəriblər. Ordakı doktorların içində bir kişi yoxdur ki, söz deyəsən söz eşidə.

Minnətov. Doktor, deyəsən məsələ lap böyüüb... Zeynəboğlunu başımızdan rədd eləmək lazımdır.

Vəzir. Bəs bu gəlhagəl? Bu xam-xurd, hamısı onun sayeyi mərhəmətindən deyilmə?

Minnətov. Əlac yoxdur... Sonra...
Vəzir. Nə sonra?
Minnətov. Sonrası budur ki, söz gedib prokurora çatıb.
Vəzir. O yubkali prokurora? O, Cəfadı, Səfadı, nə xanımdı?
M.Pomoşnik. Yaxşı dedin, vallahi, lap Cəfa xanımdı, Cəfa xanım. Mağıl əvvəlki prokuror bir söz başadüşən, insan adamdı.

Minnətov. Bəli, gəldi-gəlmədi, başımıza əngəl oldu. Bircə əlac var.

Vəzir. Nədi?
Minnətov. Muğan müəllimi tanıyırsan da?

Vəzir. Vəsfiiyyə xanımın qonşusu?

Minnətov. Bəli.

Vəzir. Niyə tanımıräm?!

Minnətov. Onu bura çağırmışam. Vəfaya ancaq o təsir eləyə bilər. Vəfa onun sözündən çıxmaz.

Vəzir. Heç ağlım bir şey kəsmir. O müəllim çox tərs adamdır.

Minnətov. Baxma, yerdən göyəcən narazı adamdı, yola gələr.

M.Pomosnik. Balağa, sən onu yaxşı tanımırsan, onun narazılığı sən deyəndən deyil.

Vəzir. Yaxşı, indi o, bura gələcək?

Minnətov. Gələcək. Odur ki, deyirəm bu Alla xanımı, Şeyda xanımı nahaq çağırımsan. Gərək onlara birtəhər çəkək.

Vəzir. Sən ölüsən, genə Şeytani sən birtəhər razı sala bilərsən. Ancaq mən Allahın qabağında dura bilmərəm. Qaşını çatıb, deyəcək "gəlirəm, vəssalam".

M.Pomosnik. Doğrudan da, kişinin qızı Allahdır, Allah...

Vəzir. Mirzə, deyəsən, qanın cuşa gəlib?

M.Pomosnik. Buna qan neyləsin, ay rəhmətlik oğlu! Pambığı qoyursan odun yanına, deyirsən, alışma.

Minnətov. Vəzir, bir zəng elə deynən baş tutmadı, iclasımız var.

Vəzir. Sən ölüsən, inanan kafir deyil, bilir ki, mənim zəhləm iclasdan gedir. Üç ildir mestkom məni bir dəfə iclasa apara bilməyib...

Minnətov. Bəs necə olsun?

Vəzir. Özün zəng elə.

Minnətov (*dəstəyi götürür*). Qəzəbə keçməsək yaxşıdır. Kimdir? Mənəm danişan, məzлum bəndədir. Allah da yanındadır? Baksovətdən danişıram. Qurban olum, incimə. Balağanın canı üçün əvəzinini çıxar. Can, qız deyil, qızıl parçasıdır (*Kənara, guya onlara deyir*). Bu saat gəlirəm, başlayırıq. Nu, da incimirsən ki? Baş üstə! (*Dəstəyi asır*). Anamız namaz üstə imiş, yüngül keçdi.

Vəzir. Sən qurtardın, ancaq mən Allahın qəzəbinə keçəcəyəm. (*Telefon zəng çalır*). Sən ölüsən, o olmalıdır. Tülükdən bicdi, o köpək qızı. Mirzə, buyur. İndi meydan sənindir.

M.Pomosnik (*dəstəyi götürüb əsnayır*). Kimdi? Gəlməyib, yox. Mənə nə düşüb yalan deyəm? Heç səherdən gəlməyib. Necə sənə and içim?

Vəzir. And iç, and iç, babalı mənim boynuma, deynən Allah haqqı.

M.Pomosnik. Allah haqqı, doğru deyirəm. Necə? Mənə qənim olarsan? Başına dönüm, mənə niyə qənim olursan, bir çətən külfətim var, müqəssirə qənim ol da!

M i n n e t o v. Mirzə, gödək elə! Əsnə! Əsnə!

M.P o m o ş n i k (əsnəyir). Neyləyim, tek olanda adamı yuxu basır da, yox, yox, bu saat gedirəm. İdarədə kağız-kuşuz var, onları sahmanlayacağam. Sağ ol, sağ ol (*Dəstəyi asır*).

V e z i r. Deyəsən, sovuşdu.

M i n n e t o v. Sovuşdu... Mirzə, aman gündür, bircə düzəlt. O zəhrimarları məhv eləyək.

V e z i r. Sənin əziz canın üçün, bu Alla xanım srağagün elə bir iş düzəltdi, heç fələk də düzəldə bilməzdi. Kişinin oğlu dirigözlü gedirdi fronta; qurtardı da...

M i n n e t o v. Hələ Şeydanı demirsən, od-alovdur, zalım oğlunun qızı. Ay Mirzə, ver gəlsin. Sağ olsun maskirovka çıxardan, otur evdə xudmani.

M.P o m o ş n i k. Gecə qara, cücə qara (*Araqı stolun üstə qoyur*). Əla sortdur.

V e z i r. Elə bizim özümüz də əla sortdanıq, ay Mirzə!

M.P o m o ş n i k.

Xəlvət ola, mey ola.
Kaman ola, ney ola,
Qurasan xoş məclisi,
Süfrə dolu şey ola.
Gecə qara, cücə qara,
Necə qara, necə qara
Tökəsən al şərabı,
Eyləyəsən savabı,
Bağlayasan kitabı,
Hərif içib key ola.
Gecə qara, cücə qara,
Necə qara, necə qara.

V e z i r. Beş gün dünyadı, kim bilir ki, kim qazana, kim yeyə; əbləh odu, bu dünyada qəm yeyə...

M i n n e t o v. Bax, bunu içək bizim cəbhədəki qardaşlarımızın sağlığına, qoy olar vuruşsun, biz də kef çəkək...

V e z i r. Sağ olsunlar. Doğrudan da, sağ olsunlar, qoy vuruşunlar. Düzü, heç bu nemes köpək uşağının irəliləməsi məni açmır. Əşı, necə olsa, iyirmi ildir dolanıraq, yaşamağın yolunu tapmışıq, kim bilir, gəlsələr, nə qayda qoyacaqlar...

M i n n e t o v . Onu doğru deyirsən, ancaq müharibənin qurtarmağı da bizə sərfə deyil. Şükür Allaha, bu bolluğu harda tapacaqsan? Əvvəllər mən də elə bilirdim tez qurtaracaq. Ev kirəsini də vermirdim. Bir ay, beş ay, sonra elə oldu, özüm tələyə düşdüm, getdim cəbhəyə... Mən cəbhədə olanda... eh...

V e z i r . Ay Balağa, bilirik də. Rəhmətlik oğlu, sənə-mənə nə dava, qoy o adam qeydə qalsın ki, arvadı ölündə, yerində qız-baldızı olmasın. Bronum cibimdə, ağlım başımda... Dost-aşna sağ olsun...

M.P o m o ş n i k . Zəhrimər nə tünddür! Lap bizim arvadın dilindən dəacidir.

M i n n e t o v . Bu öz taqsırındı, ay Mirzə, heç giley-güzarlıq eləmə. Ağlı olan da arvad alar? Bu dünya kef dünyasıdır.

V e z i r . Mirzənin işi başqadır. O kişi dünyanın hər üzünü görüb, bizim kimi qəm kasasından şərbət içməyib ki...

M.P o m o ş n i k .

Yanağı gül olmasa,
Saçı sünbül olmasa;
Arif dünyanı qanmaz,
Mey içib lül olmasa.

(*Birdən qalxır*). Sonra başımız qarışar, sabah işə gecikərik. Vəfa xanım tufan qopardar.

M i n n e t o v . Ay Mirzə, doktor sağ olsun. Bir bülleten, onun canı. Bu qədər ki, biz vətən yolunda əziyyət çəkirik, vallah, haqqımız var içməyə, hə? (*Qapı taqqıldayır, Vəzir təşvişlə qalxır. Minnətov gedib açar deşiyindən baxır*). Bu nə yersiz gəliş oldu! Hələ min dəfə demişəm ki, zəng eləməmiş gəlmə (*Vəzirə*). Sən hələlik o biri otağa keç, bəlkə başdan elədim.

Vəzir o biri otağa keçir. M.Pomoşnik qapını açır. Vəsfiyə gəlir.

M.P o m o ş n i k . Sən ölüsən, qır-saqqız olacaq.

V e s f i y y ə . Bağışlayın, deyəsən, məşğulsunuz?

M i n n e t o v . Məşğul deyəndə, yəni məşğul deyiləm, ancaq nə əcəb belə?

V e s f i y y ə . Əcəbi odur ki, ürəyim darıxır, bu axşam filarmoniyada yaxşı konsert var. Gəldim ki, mənəi aparasan konsertə...

M i n n e t o v . Vəsfiyə, özün bilirsən ki, sənin sözün mənim üçün hər şeydən əzizdir. Ancaq bu gün bir az işim var. Məni bağışla (*Mirzə Pomoşnikə baxır*).

Vəsfiyyə. Mirzə Pomoşnik də sənə kömək eləyir ki, çox əziyyətə düşməyəsən.

Minnətov. Vəsfliyyə, canım üçün, ayrı bir işim var, bilirsən ki, mən... (*Ürəyini tutur*).

Vəsfiyyə. Yaxşı, daha əzilmə görək.

Minnətov. Sən inanmırsan ki, mənim ürəyim xəstədir?

Vəsfiyyə. Niyə inanmırəm, görmürəm? Məclis tamam, Vəfa xanımın da eşqi bir yandan. Buna yaziq ürek neyləsin...

Minnətov. Yox, Vəsfliyyə, burda eşq deyil, prinsip məsələsi var...

Vəsfiyyə. Bax, Balağa, bu sözlər özünçün qalsın.

Minnətov. Eh, Vəfa... Vəfa... Elə bilir ki, mənim qabağında dəyana biləcək. Baxarıq, mənə də Balağa Minnətov deyərlər, kollegiya zaşşitnikovun üzvü, yurist (*Vəsfliyyənin əlini əlinə alır*). Mən cəbhədə olanda, odun-əlovun içində birdən alagözlü bir sanitarka, eh... Burda prinsip məsələsi var, yoxsa sənin bir tükünü vermərəm yüz Vəfalara...

Vəsfiyyə. Yaxşı yadına düşdü. Bizim qonşumuz Qaraxanov nədi... Lida üçün İrandan bir kəmər gətirib! Baxanda adamın ağızı açıla qalır. Belə bax, buraları ağ, ortası bax belə... Üstündə bu boyda bir daş. Lap kukla kimi... Baxanda adamın ağılı gedir.

Minnətov (*stolun yeşiyini açır, bir şüşə ətir çıxarıb Vəsfliyyəyə verir*). Buyur!

Vəsfiyyə (sevincək). Ox, Loriqan, qiyamətdi. Yaziq Aqusya alan loriqan elə bu yaxınlarda qurtardı.

Minnətov. Yaxşı, Vəsfliyyə, gəlsənə indi Mirzə səni ötürsün?

Vəsfiyyə. Sən özün dura-dura məni Mirzə niyə ötürür?

M.Pomoshnik (öz-özünə). Sən ölüsən, qır-saqqız olub yapışib, qopan deyil.

Vəsfiyyə (*stolun üstünə baxır*). Bəs bu üçüncü bokal kimindir? Hə? Üçüncü? (*Qışqırır*).

Minnətov. Lənətə gələsən kor şeytan... Doktor, ay doktor! Gəl bəri, sən atanın goru. (*Vəzir gəlir*). İndi gördünmü?

Vəsfiyyə (oturur). Bu qaranlıqda hara gedəcəyəm? Qoy ay doğsun, sonra gedərəm, üç idiniz, dörd olaq.

Qapı döyüür. M.Pomoşnik tez şeyləri yiğisdirir. Minnətov qapını açır.

Minnətov. Buyur, müəllim, buyur.

Mugan. Salam. (*Həmi ilə salamlasın*). Deyəsən, vaxtsız gəlmmişəm.

Vəsfliyyə Niyə, yox, lap vaxtında gəlmisiniz. Buyurun, buyurun...

M u ġ a n. Dərsdən indicə çıxmışam. Elə evə dəyib gəldim. Xeyir ola, Balağa, yəqin Bahadırдан bir xəbər tutmusan?

V e s f i y y ə (tələsik). Elə mən də o məsələ üçün gəlmışəm. Vəfa yaziq yaman darıxır.

M u ġ a n. Doğrusunu de, nə var?

M i n n ə t o v. Elə bir şey yoxdur, müəllim.

M u ġ a n. Nahaq gizləyirsən. Mən dünyanın hər üzünü görmüşəm...

M.P o m o ş n i k. Yox, ə kişi, sən də lap təşvişə düşdün ki, elə-bełə, sənə bir məsləhətimiz vardı.

M u ġ a n. Mən çox nigaran oldum. Bilirsiniz. Vəfa da bir necə gün bundan qabaq bir məktub alıb. Heç qaşqabağı açılmır.

V e s f i y y ə. Nə məktub?

M u ġ a n. Bilmirəm. Heç kəsə göstərməyib. İntizara da bir şey deməyib. Guya binamus bir dostdan imiş...

M i n n ə t o v. Binamus dost? Kim ola bilər? Dost binamus? Heç bir-birinə uyan şeydirmi?

M u ġ a n. Dünyada namərd dostlar olmasayıdı, düşmənin öhdəsin-dən gəlmək asan olardı. Hələ bir de görüm, neçə gündür sən özün niyə görünmürsən?

M i n n ə t o v. İş çoxdur, müəllim, buyur, bir piyalə.

M u ġ a n. Sağ ol, içən deyiləm.

V e s f i y y ə. Eşitdim İntizarı da əsgər aparırlar? Doğrudurmu?

M u ġ a n. Özü gedir, könüllü.

M i n n ə t o v. Bir dayan, hara gedir, nə olub?

M u ġ a n. Cəbhəyə, sanitarlığa yazılıb.

M i n n ə t o v. Sanitar! Şairə, sanitar?

M u ġ a n. Nə olur ki? Ömrünü dörd divar arasında keçirib, belə günlərdə idarədə bitib qalan şairlərdən xalq nə gözləyə bilər?!

V e s f i y y ə. Şairin xalqdan nə işi, ay balam? Otursun şerini yazsın. Xanəndələr da yana-yana onun şerini oxusun, vəssalam.

M i n n ə t o v. Yaxşı, müəllim, lap cəbhəyə də gedir?

M u ġ a n. Bəli, lap cəbhəyə. Deyir Bahadırın yerini öyrənsəm, onun hissəsinə gedəcəyəm.

V e s f i y y ə. Nə, bu başqa məsələ.

M u ġ a n. Necə başqa məsələ?

M i n n ə t o v. Yəni deyir ki, tanış-biliş, dost-aşna bir yerdə olsa, yaxşıdır. Bir-birindən göz olarlar. Deməli, gedir, çox gözəl.

M u ġ a n. Bu nə kitabdır? Deyəsən, elmi işlə məşğul olursan?

M i n n e t o v. Nə, zad... Əshi, nədir onun adı... (*Kitabın üstünü oxumağa çalışır*).

M u ġ a n (*kitabı alaraq*). Nə barədədir? (*Vərəqləyib baxır*).

M i n n e t o v. Barəsində ki, belə nədir o?

M u ġ a n (*oxuyur*). Sadovodstvo... Balam, sənin bağçılıqla nə işin?

M i n n e t o v. Vallah, elə bağban olmaq yaxşıdır. Heç olmasa, doyuncu göy-göyərti yeyərik. Lap əldən düşdük.

M u ġ a n. Bəli, bizim bu mütəşəkkil dövlət ticarətinə soxulmuş bəzi qurd-quşu təmizləsək, onda göy-göyərti də bol olar (*Vəzir o biri otaqdan gəlir*).

V e s f i y y ə. Vallah, adam şokolad-zad da tapmir. Lap biabırçılıqdır. Mən “Severnaya Mişka”nı necə sevərdim! Həmişə Aqusya mənə ondan alardı. Bufetdə üç-dörd kilo konfetim olmasaydı, dincəlməzdim.

M u ġ a n. Vəsfiiyə xanım, şokoladsız-konfetsiz keçinmək olar. Ancaq görün bizim başımıza nə gəlib. Bizim institut bir bostan düzəltmişdi. İndi məhsul gəlib yerinə çatanda, ortaya bir şey çıxmır. Hamisini yeyirlər, mütəşəkkil surətdə yeyirlər. Nə baxan var, nə qeydinə qalan.

V e z i r. Eh, rəhmətlik oğlu, kim baxacaq... Elə o məsələni düzəldən elə düzəldib ki, bir-iki adama çörək pulu çıxsın.

M u ġ a n. Bəli, indi bizim qrammofon müdirimizə deyəsən, o saat başlayacaq qəzetlərin baş məqaləsini sənə əzbərdən oxumağa.

V e s f i y y ə. Heç olmasa, mürəbbə bişirib satarlar. Adama gündə, günaşırı bir banka verələr. Aqusya Bakuriyanidən balaca almalar gətirərdi. Necə mürəbbəsi olardı! Baxanda adamin ağızının suyu axardı.

V e z i r. Bəli, bəli, yemişəm, yemişəm...

M i n n e t o v. Hələ bu harasıdır, daha da pis olacaq. Muğan müəllim, mən elə dost-aşnaya deyirəm, ehtiyat görmək, qara günə saxla-maq lazımdır.

M u ġ a n. Yox, bu, namusdan deyil. Mən belə şey eləyə bilmərəm. Ehtiyat? Yox... Buna mənim vicdanım yol verməz. Xalq necə, mən də elə. Ancaq bu qrammofonlar ağızını açıb insan kimi danışsa, öz-özünü, öz fikrini deyib, öz başı ilə işləsə, işlər düzələr. Çünkü axı varımızdır. Yox, olmasa, deyərsən ki, – bəli, yoxdur. Var, amma ora-bura soxulmuş beş-on julik-mulik qoymur ortaya çıxsın.

Vəzir. Var, vermirlər, bu daha pis!

Minnətov. Eh, rəhmətlik oğlu, sən nə qoyub, nə axtarırsan! Məsələ kökündədir, ağac kökündən çürüyüb, kökündən...

Muğan (*ciddi*). Yox, aşna, bu çox qəliz oldu, sən dərindən baltalayırsan.

Minnətov (*təşvişlə*). Ay Muğan müəllim, sən də inandın ki, mən doğrudan belə düşünürəm, vay səni! Ha... ha... ha... Əshi, buyur, bir badə nuş elə!

Muğan. Sağ ol. Dədim içən deyiləm.

Minnətov. Müəllim, elə Vəsfiyə də özgəsi deyil, keçib. Müəllim, bilirsən ki, mən bir adama yaxşılıq eləyəndə, elə bil dünyani mənə bağışlayırlar.

M.Pomosnik. Niyə, müəllim özü səni tanımir? Sizin əziz canınızün, gündə azı bir əlli adam elə Balağadan razılıq eləyir. Kişi cümlə qayğıdır, cümlə qayğı...

Minnətov. Müəllim, bilirsən ki, Vəfa hələ cavandır. Bu dünya-nın üzünü-astarını yaxşı tanımir. Dünyada yaxşılıq qalacaq, vallah...

Zeynəboglu (*birdən içəri soxulur*). Balağa, Vəzir, aman gönüdür!

M.Pomosnik. Nə var, Zeynəboğlu, nə başlıovlu gəlmisən?

Zeynəboglu. Apardılar, gülləyəcəklər, aman gönüdür.

Minnətov. Sən nə danışırsan? Kimi apardılar, kim güllələ-yəcək?

Zeynəboglu (*Muğana baxıb tərəddiud edir*). Necə kimi?

M.Pomosnik (*him eləyir ki, danışma*). Bir az sakit ol görək.

Zeynəboglu. Əshi, nə sakit ol? Belə müsibət olar? Bir ətək pul tökmüşəm.

Vəzir. Zeynəboğlu, bir əyləş görək, iş adam başına gələr, ölməmişik ki...

Zeynəboglu. Vəzir, mən ölüm, başımı yastığa qoyma. Bıçaq sümüyü dayanıb.

Minnətov. Yaman qalmaqla saldın ha... Görən də deyir, bütün günah bizdədir.

Zeynəboglu. Balağa, daha keçə bilməyəcəyəm. Bu, qardaşdır, zarafat deyil.

Vəzir. Əshi, hər sözün bir yeri var, axı... Sən ağrı başında adamsan.

Zeynəboglu. Yaxşı, Vəzir, gedirəm. Ancaq sonra məni qınamayın ha... Sabah onu düz davaya aparırlar.

M i n n e t o v (*M.Pomoşnikə göz vurur*). Düzələr!
M.P o m o ş n i k. Bəri gəl, bəri gəl. Sən lap avamlıq eləyirsən.
M i n n e t o v. Muğan müəllim... Mən cəbhədə olanda, bir də gö-
rürdün belə... Eh... Əşı, gördün, sən allah, dünyada əcəb axmaq
adamlar var!

M u ġ a n (*diqqətlə əvvəl Balağaya, sonra da Vəzirə, M.Pomoşnikə baxır*). Belə axmaqlar var, ancaq binamuslar, qurumsaqlar da var
(*Gedir*).

Pərdə

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Cəbhə. Qazmanın içi görünür. Torpaq divarda taxça qazılmışdır.

Taxçada əldə qayırılmış qara çiraq yanır. Sabaha az qalır.

Bahadır qazmanın bir tərəfində dirsəklənmişdir.

Ə 1 i. Mən onu gördüm. Sonra günlərlə unuda bilmədim! Pərişan
saçları, yaşarmış gözləri... Yox, kapitan, burda amansız bir səhv, bəlkə
də bir hiylə var. Vəfa müqəssir deyil.

B a h a d ı r. Bəlkə də haqlısan. Mən özüm ona bəraət qazandırmaq
üçün həmisi xatirələrimi araşdırır, kiçik də olsa, bir bəhanə istəyirəm.

Ə 1 i. O, həyəcanla, dodaqları titrəyə-titrəyə deyirdi ki, “mən
məktubu indicə almışam”.

B a h a d ı r. Bizim həyatımız dağ gölləri kimi təmiz idi. Heç bir
firtına, heç bir tufan onu ləkələyə bilməzdı. Ancaq bu son təsadüf...

Ə 1 i. İnan ki, kapitan, mənim duyğularım heç zaman məni aldat-
mir. Burda bir namərd əli var. Vəfa öz eşqinə sadıqdır.

B a h a d ı r. Mən də elə istərdim. Olsun, dostum, görək gələcək nə
göstərir.

Ə 1 i. Yerini ona yaz.

B a h a d ı r (*saata baxır*). Beşdir, səhərə az qalır. Ulduzlar üflənən
şamlar kimi bir-bir sönür; insan ömrü də belədir, leytenant.

Ə 1 i. Ulduzlar sönür, sabah yenə yanacaq, insanlar bir dəfə doğulur
bir dəfə ölürlər, kapitan... Qan və göz yaşları ilə sulanmış torpaqlarımızın
səhərini görməmək, bu, ağırdır, bu mümkün deyil. Yox, həyat heç bir
zaman indiki qədər mənalı olmamışdır.

B a h a d ı r (*ulayib keçən mərmiyə qulaq asır*). Başımızın üstündən keçdi. O, burda da düşə bilərdi. Sabah bir gülə çovuyub kapitan Bahadırə dəye bilər. Dünyadan nə əskilər? Dənizdən bir damcı.

Q a r o v u l ç u. Kimdir? Dayan!

İ n t i z a r. Kapitani görmək istəyirəm.

Ə l i. Kimdir?

İ n t i z a r. Sanitar İntizar Muğan qızı.

Ə l i. Burax gəlsin.

İ n t i z a r (*daxıl olur*). Yoldaş kapitan, sanitar İntizar Muğan qızı sizin sərəncamınıza gəlmişdir.

B a h a d ı r. Paho, İntizar. (*Ayağa qalxıb onunla mehriban görüşür*).

İ n t i z a r. Polkovnikdən rica etdim, məni sizin hissəyə sanitar taqımına göndərsin.

B a h a d ı r. Otur, otur. De görüm, müəllim necədir? Ülkər xala necədir? Bakıda nə var, nə yox?

İ n t i z a r. Daha soruşmalı bir şey yoxdurmu?

Ə l i. Kapitan, icazə verin mən qarovulları yoxlayım.

B a h a d ı r. Yoxla. (*İntizara*) Soruşmalı bir şey?

İ n t i z a r. Vəfanı soruştursunuz.

B a h a d ı r. Vəfa... De görüm necə gəlib bizi tapdır?

İ n t i z a r. Söhbət uzundur... Axırda doktor məni bura gətirdi.

B a h a d ı r. Yaxşı gəlmisən, bizə çox kömək edərsən.

İ n t i z a r. Kapitan, icazə verin, sizinlə rəsmiyətsiz danışım.

B a h a d ı r. Danış, İntizar...

İ n t i z a r. Vəfada günah yoxdur.

B a h a d ı r. Günah yoxdur!?

İ n t i z a r. Yox. Al, oxu. Burda hamısı yazılmışdır.

B a h a d ı r. Mən başa düşmürəm. Əsgər məktubu onun özünə verməmişdi? Bizim evdə iki Vəfa yoxdur ki...

Məktubu açıb oxuyur.

B a h a d ı r. Vəfada günah yoxdur deyirsən?

İ n t i z a r (*onun həyəcanlandığını görüb*). İnan ki, Vəfanın bütün burda yazdıqları doğrudur. Bu onun ürək sözləridir.

B a h a d ı r. Ürək sözləri... Təəssüf... Ancaq bu (*Məktubu ona qaytarır*).

İ n t i z a r. Necə?

B a h a d ı r. Necəsini sən yaxşı bilirsən, al (*məktubu ona qaytarır*).

I n t i z a r (oxuyur). “...Mən əlillər ittifaqı deyiləm, həkimlikdən də başım çıxmaz. Sizin sıkəst olduğunuzu təəssüf edirəm. Sizə qarşı əlaqəmdə yanılmışam. Əminəm ki, daha mənim adımı tutmazsınız. Vəfa”. Yox, yox, bu ola bilməz... Yox, o, məktubu mənim yanında yazmışdı, bu deyil (*Cibini axtarır*). Bu onun məktubu deyil, yox!

B a h a d ı r. Xətt kimindir?

I n t i z a r. Doğrudur, xətt onundur. Bəs nə üçün ilk sətirlər pozulmuşdur? Yox, ola bilməz!

B a h a d ı r. Görünür, indi o mənim adımı belə çəkmək istəmir. Əvvəl yazıb, sonra peşman olub pozmuşdur. Bu məktubun məzmunu mənim ona yazdığını kağızın cavabıdır, İntizar...

I n t i z a r. Yox, yox. Bunu Vəfa yaza bilməz. Mən inanıram ki, Bahadır, bu səhvdir. Bunu o yazmamışdır.

B a h a d ı r. Mən də elə olmasını istərdim. Təəssüf ki, o yazmışdır. Nə isə. Mən yenə Vəfanı qınamıram. Mən ancaq özümü məzəmmət edə bilərəm.

Çöldən qarovalun səsi gəlir.

Q a r o v u l ç u. Kimdir?

X a s a y. Yol ver, kapitani görəcəyəm. Ciynimi qirdi, köpək oğlu.

Q a r o v u l ç u. Dayan görüm, hara zürhaylayırsan, söyüş niyə söyürsən, dalındakı nədir?

X a s a y. Dalimdakı? Şor mortalı? Nə olacaq, görmürsən nədir?

Q a r o v u l ç u. Görmürəm, bir çuvalı sürüyüb gətirmisən, nə bilim nə zəhrimardır.

X a s a y. Zəhrimar-zad deyil e... zəhrimar olsa, nəvardı. Nemesdi, nemes... Diri gözlü nemes.

B a h a d ı r (yuxudan ayılmış kimi). Kimdir? Burax gəlsin.

Xasay içəri girir, başına torba keçirilmiş alman əsgərini yerə qoyur.

X a s a y. Əsirdi. Taqım komandanlığının əmrinə görə, sizin yanınızda gətirdim. Bıy, İntizar bacı da burdadır ki!

B a h a d ı r. Xasay!..

Qucaqlaşırlar. Əli içəri girir.

X a s a y. Yoldaş kapitan, üç gündür gəlmışəm, sizi görə bilmirəm. Komandır tapşırıq verdi, bu zalim oğlunun bütün günü qarovalunu çəkmişəm. Vəfa bacının da məktubu məndə qalıb, gərək bağışlayasan.

B a h a d ı r. Məktub? Yox, qoy dursun, birini aldım, bəsdir.

X a s a y. Budur, özü də deyirdi ki...

B a h a d ı r. Serjant Xasay, kəşfiyyat haqqında danış.

İ n t i z a r. Bahadır, axı Vəf...

B a h a d ı r. Leytenant, sanitar qızı öz taqımına yola sal!

Ə l i. Baş üstə.

X a s a y. Biz üç nəfər getmişdik (*Leytenant qayıdır*). Kiçik serjant Cəfərov qolundan balaca yaralanıb. Bir pulemyot gətirmişik. Qabaq-dakı kəndin sol tərəfində düşmənin yerə basdırılmış beş tankı var. 25 tank bu axşam yenidən gəldi... Qalanını da bu cənab danışar. Lap ciyimini qırıb zalim oğlu.

Ə l i. Ciyninə niyə götürmüştün?

Torbanı başından çıxarır. Alman böyümüş gözləri ilə dörd yana baxır.

X a s a y. Yoldaş leytenant, mənim əlim bir az ağırdır. Anam həmişə deyərdi ki, dul arvad alacaqsan. Bu zalim uşağının hansının boyundan yapışram, elə orda canı çıxır.

Ə l i. Bəs necə olub ki, bu salamat qalib?

X a s a y. Elə onu deyirəm də... Bu, pulemyotun dalında uzanmışdı. Sürünüb yapışdım boynunun ardından. Vallah, bilmirəm qəfildən oldu, ya elə, doğrudan da mənim əlim ağırdır. Dünən ölmüsən, bu gün ölmüsən, gurupp, dəydi yerə, daha əlacım nədir, gördüm yarımcandı, götürdüm ciyinimə. Süd sərnici kimi sağ-salamat gətirib çıxarddım.

A l m a n. Rus, mayn kind is klayi. (*Əli ilə balaca uşağı olduğunu göstərir*). Bit net...

Ə l i. Balaların var?

X a s a y. Hə, indi ayrı dil oxuyursan."Balalarım var? Bəs bizim balalarımız yoxdur? Bizim körpələri diri-dirən ocağa atanda necə idi? Özün təfəngi götürəydin, Hitleri bum-bum, keçəydin bizim tərəfə, yenə onda dərd yarı idi. Yoxsa əlacın hər yandan kəsiləndə, "rus, mən is-is" deyirən. İs-is, faşist yaman pis. Ay onların toxumu kəsilsin!"

B a h a d ı r. Yaxşı, bizim dili bilirsənmi?

A l m a n. Nayın (*başını silkələyir*).

Təyyarələrin gurultusu eşidilir.

B a h a d ı r (*almanca*). Adın nədir?

A l m a n. İohans.

B a h a d ı r (*almanca*). Hansı diviziyadansan.

A l m a n. 222-ci diviziyadan.
B a h a d i r. 222? Yalandır. Burda elə hissə yoxdur. Neçə tankınız var?

A l m a n. Dörd.
B a h a d i r. Dörd? (*Əli ilə göstərir*).
A l m a n. Dörd yox, on dörd.
X a s a y. O nə deyir?
Ə l i. Deyir ki, on dörd tankımız var.
X a s a y. Yenə yalandır.

Təyyarələrin gurultusu gelir.

B a h a d i r. Bununla sonra danışarıq. Leytenant, hər kəs öz yerindədirmi?

Ə l i. Bəli, yoldaş kapitan.

Güllə və top gurultusu başlanır.

B a h a d i r (*telefon dəstəyini götürür*). Allo, mənəm “40” danışır. Biz hazırlıq, sol cinah təzə mövqeyində hələ möhkəm deyil. Onlar üçün bir az çətin olacaq. Görək nə göstərir. Leytenant, gecikməyin.

Ə l i. Baş üstə! (*gedir*).

Top səsləri şiddətlənir. Hava işıqlanmışdır. Mərmilər ulyab keçir. Əli çıxır.

X a s a y. Yoldaş kapitan, mən gedimmi?
B a h a d i r. Yox, hələlik dayan.
X a s a y. Yoldaş kapitan, Vəfa bacı deyirdi ki...

Ulayib keçən bir mina onları aşağı yatmağa məcbur edir, telefon səslənir.
B a h a d i r. Allo, Üçtəpə tərəfdən ayıq olun, bəlkə onlar bizim atış yerlərimizi öyrənmək istəyirlər. Mənimlə əlaqə saxlayın. Xasay, sən telefonun yanında dur.

Qazmadan çıxarkən kiçik leytenantla üzləşir.

K.L e y t e n a n t. İcazə verin, kapitan.
B a h a d i r. Danış.
K.L e y t e n a n t. Eyvazov zəng eləmişdi. Deyirdi ki, vəziyyət ağırlaşmışdır. Yeddi qayıq batırdı. Ancaq düşmən çayın bəri sahilinə avtomatçılar çıxardı. Üçtəpə tərəfdən tanklar məftilli hasarı yarmışdır.
B a h a d i r. Onlara kömək göndərəcəyəm. Xasay, Sümbəni çağır.
X a s a y. Allo, Sümbəni ver.

B a h a d ı r. Ona xəbər ver ki, tank vuranlar, tapşırıq verdiyim kimi, bir-birindən aralı yer tutsunlar. Geri bir addım da!...

L e y t e n a n t. Baş üstə!

X a s a y. Sizinlə kapitan danışacaq.

B a h a d ı r. Kərimovun komandası altındakı hissəni Eyvazovun köməyinə göndər, əmri icra edib xəbər ver.

Telefon yenidən söslənir.

– Mənəm, tanklar keçdi? Zərər yoxdur, piyadaları tanklardan ayırməq lazımdır. Allo, allo... Fu... xətt qırıldı.

Ə l i (gəlir). Arxa tərəfə paraşütçülər tökülmüşdür.

B a h a d ı r. Leytenant, biz buranı saxlayırıq. Avtomati götür, sol cinihi qoru... Xasay da arxanı... Sən yeddinci taqıma get! (Əl verib ayrırlar) Yeddinci taqım irəli keçmiş tanklarla düşmən piyadasının arasını kəssə, biz xilas olduq. Hücumu dəf edərik. Ey, növbətçi, kimdir?

Q a r o v u l ç u. Mənəm, Cəbi Mürsəl oğlu.

B a h a d ı r. Sən yolu atəş altında saxla!

Q a r o v u l ç u. Baş üstə.

B a h a d ı r. Xasay, sən pulemyotu götür, qabaq tərəfi gözlə. (Döyüşçüyü müraciat edir) Düşmən hara getsə, bu yoldan keçməlidir. Arxadakı paraşütçülər də hücum edən hissələr ilə birləşmək üçün bu yoldan gələcəklər. Ətraf minalanmışdır. Ordan keçə bilməzlər.

Q a r o v u l ç u. Ay namərd oğlu, vurdular, o, bizim adamdır.

X a s a y. Hanı, hanı?

Q a r o v u l ç u. Budur, sürünen-sürünə gəlir. Vay, belin qırılsın, fələk, deyəsən Nağdalıdır. Bizim kəndlə.

N a ğ d a lı (sürünen-sürünen gəlir. Bərk yaralanmışdır. Son gücünü toplayaraq qalxır, əlindəki məktubu kapitana verir, yerə yixılır) Ana... ana...

K.L e y t e n a n t (gəlir). Əmriniz yerinə yetirildi, kapitan (Tez Nağdalının başını qaldırır).

B a h a d ı r (məktubu oxuyur). Son nəfərimizə qədər vuruşacağıq... Düşmən hər tərəfdən irəliləyir. Əgər görüşməsək, bizdən Azərbaycana salam. Əlvida, kapitan.

Xasay güllə atmağa başlayır. Bahadır pulemyotun dalına keçir.

Əsir alman ondan bir az aralı düşmüş tüfəng süngüsünə diqqətlə baxır.

B a h a d ı r. Biz bir saat davam götirek, qardaşlar; kömək gəlib çatacaqdır (Atır).

X a s a y. Biz buranı saxlasaq, onlar irəliləyə bilməyəcək.

B a h a d i r. Saxlayacağıq.

X a s a y. Anamın südü mənə haram olsun, qanıma on qan eləməsəm. Al!

B a h a d i r (*ata-ata*). Vəfanın gözləri yenə əvvəlki kimi qaradırırmı, Xasay?

X a s a y (*pulemyot dalında, ata-ata*). 5, 6, qapqara, şəvə kimi, kapitan.

B a h a d i r. Dik sənin üzünə baxa bildimi?

X a s a y. 7, 8, mərd-mərdanə, kapitan.

B a h a d i r (*atır*). Məni soruşturdu?

X a s a y. 9, 10. Dedi. “O gələn yollara qurban olaram!”

B a h a d i r. Şikəst olsam, necə? (*Cevrilir, süngü ilə daldan Xasayı vurmaq istəyən əsiri tapança ilə öldürür*). Bu da on bir, Xasay!

Həmi çevrilib baxır. Əsir əlində süngü, yixılır.

X a s a y. Ay toxumunuz kəsilsin, indicə is-is deyib yalvarırdı: “Rus, ubit yox, balalarım var”.

Q a r o v u l ç u (*sinəsini tutur*). Qardaşlar, deməyin vəfasız çıxdı, namərd fələyin üzü qara olsun (*Yixılır*).

B a h a d i r. Xasay, qoyma. Sol tərəfə qaçan – sənin! (*Atır*). Bu da biri.

K.L e y t e n a n t (*Xasaya*). Serjant, güllə ver!

Xasay əyilib ona gülləni uzadır.

Kiçik Leytenant darağı almaq istərkən, diksinən kimi olur, əli birdən boşalır.

X a s a y. Aslan, Aslan, vay sənin evin yixılsın! Bunu da vurdular...

B a h a d i r (*bir anlıq atəşini saxlayır*). Toxtaq ol, qardaş.

K.L e y t e n a n t. Qoymayıñ, irəliləyirlər. Məni burax (*Güclə dirsəklənir*).

X a s a y (*onun sinəsini bağlamaq istəyir*). Bir dayan görüm.

K.L e y t e n a n t. Faydası yoxdur, işində ol.

Səslər gelir.

B a h a r (*pulemyotla şiddətli atəş açır. Sonra kiçik leytenantın yanına atılır*). Aslan, güllə hara dəydi?

K.L e y t e n a n t. Kapitan, heyif ki, vaxtsız ölürem. Yoldaş kapitan, bunu Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinə göndər. Mərkəzi Komi-tədə deyərsən ki, Aslan öz qanını alıb oldu. Körpə balam...

Səslər. Təslim olun, azərbaycanlılar, təslim olun!

Xasay. Ee... Ə... Axmaq uşağı, başınıza at təpib, nədir? Azərbaycanlılar təslim olar mı? Ala!

Bahadır (*Aslanın başını yerə qoyur*). Bu da Aslanın körpə balasının göz yaşları üçün, al!... (*Yaralanıb qolunu tutur. Bir əli ilə atmaqda davam edir*). Vur, Xasay, vur!

Xasay. Qarışqa kimi gəlir köpək uşağı. Ancaq o Əlinin qəzəboğlu Əbülfəzl-Abbasın qələm qollarına and olsun, birinizi də baş qaldırmağa qoymayacağam! Kapitan, ağrin alım, yoxsa yaralanmışan?

Bahadır (*dişlərini qıcıdırıq*). Yox...

Xasay. Mənim qolumu bir balaca cızıb, deyəsən. (*Yanında əl bombası partlayır. Torpaq töküür*). Bircə bizi torpaq altında qoymayaclar, köpək uşağı.

Səslər. Qafqazlılar, təslim olun, təslim olun, müsəlmanlar, təslim olun, öldürmərik!...

Xasay. Ay namərd oğlu, nə baş aparırsan? Al, bu da sənə təslim, anasını ağlatdığım! Güllə qurtarıb, deyəsən, axır dəmdi. Kapitan, ağrin alım, qoy bir şikəstə deyim.

Bahadır. De gəlsin, Xasay qumbaralarımız var!

Xasay (oxuyur)

Alçalar, ay alçalar,
Al çalar, yaşıl çalar,
Maral gözlüm, ağlama,
Düşmən görər, əl çalar.

Bir anlıq sükut. Xasay pulemyotun lentini bir tərəfə atır.
Süngülü tüsəngini götürüb Bahadırla qucaqlaşır.

Səslər. Təslim olun!

Xasay. Yaşasın Azərbaycan!

Bahadır. Yaşasın xalqımız!

Əl bombası partlayır. Bahadırla Xasay Qazmadan çöle çıxarkən, onların yixildiği görünür. Almanlar səhnəyə gəlirlər. Onlardan biri yixilmiş Bahadır və Xasayı görür.

Alman. Ölməyiblər.

Bاشقا alman. Aparın!

Pərdə

BEŞİNCİ ŞEKİL

Kiçik bir otaq. Otağın işiği azdır. Pəncərə aşağıya qədər taxtalarla mixlanmışdır.
Xasay və Bahadır otaqdadırlar.

Bahadır (*Xasayın alnını, qollarını ovxalayır*). Xasay, qarışım...

Xasay (*gözünü açıb qalxmaq istəyir, yenə də ufuldayıb yixılır*). Of...

Bahadır. Gecə yarıdan aşdı... Dəqiqələr nə ağır keçir...

Xasay (*bir an gözünü açır*). Kapitan, bir az su!

Bahadır. İçmək olmaz!

Xasay. Bircə qurtum.

Bahadır. Bu su duzladur. Onu qəsdən bura qoyublar.

Xasay. Yanıram. Ey, quldurbaşı.

Bahadır. Onu neyləyirsən, Xasay? Heç bir şey verməzlər.

Xasay. Qoy bir o cəhənnəm malikini çağırırm. Bizi yatmağa qoymurlar. O, da yatmasın (*Çəkməsinin tayıni çöl qapiya vurur*).

Qarovulçu (*gəlir*). Nə çığır-bağır salmışan, əbləh adam!

Xasay. Əbləh sənsən ki, ev-eşiyini buraxıb yol basa-basa gəlib bizə qarovul çəkirsən.

Qarovulçu. Nə istəyirsən, gödək elə.

Xasay. Mənə bir səhəng sərin bulaq suyu. Bir az da yemək getir. Bax gör toyuqdan-zaddan nə var, qızartdır.

Qarovulçu. Axmaq adam, toyuq olsa, sənə niyə verirəm!

Xasay. Toyuq yoxdur. Bəs kolxozçularдан yiğdiğiniz necə oldu.

Qarovulçu. Biz heç kəsdən toyuq-filan yiğmırıq.

Xasay. Axşam mayor yeyən toyuq bəs hardandı?

Qarovulçu. Bilmirəm (*Tez-tez qapiya baxır*).

Xasay. Axmaq, sən qış küçüyü kimi zingildəyə-zingildəyə burada qarovul çəkirsən, mayor da qızarmış toyuq əti yeyir.

Qarovulçu. Bilirəm, bilirəm. Mənə bolşevik təbliğatı lazım deyil. Biz bütün Rusiyarı feth edəndən sonra, mənə on desyatın yer verəcəklər. Təsərrüfat quracağam.

Xasay. Fris, bir mənə de görün...

Qarovulçu. Mənim adım Fris deyil, Hansdır.

Xasay. Elə hər ikisi bir... zaddır... Qansız oldun, försiz oldun, nə təfavütü var! Mənim rəhmətlik nənəm, Allah ölenlərinə rəhmət eləsin, deyərdi ki, ilanın ağına da lənət, qarasına da!

Q a r o v u l ç u. Mən vəzifə başındayam, səninlə danışmağa vaxtim yoxdur.

X a s a y. Bura bax, fərsiz, heç boyunu ölçmüsənm?

Q a r o v u l ç u. Necə boyumu?

X a s a y. Belə, o yırtıq çəkməli ayağından boş başına qədər neçə metr olduğunu bilirsənm?

Q a r o v u l ç u. Mənim uzunluğum bir metr yetmiş iki santimetrdır.

X a s a y. Atan cəhənnəmlik. Qoy mən sənə yol öyrədim. Sənin üçün torpaq versinlər. Daha bundan ötrü dava-dalaş nə lazımdır?

Q a r o v u l ç u. Sən kimsən, bolşevik-pomeşşiksən?

X a s a y. Hə, sənin əziz canın üçün, lap üstünə düşmüsən. Mən qırmızı pomeşşikəm. Bütün yapon sərhədindən tutmuş, Qara dənizin kənarınacan hamısı mənimdir. Hə, nə deyirsən? Torpaq istəyirsənm?

Q a r o v u l ç u. Sən öz canını qurtar, qalsın mənə torpaq verməyin.

X a s a y. Mənim canımnan sənin nə işin var? Mənim canımı qurtarmağa çalışanlar var. Bax, dünən məni rezin ağacla döydülər. Bu gün dırnaqlarımın altına iyə yeritdilər. Sabah da bir şey taparlar, mənim də canım qurtarar. Ancaq sənin torpaq məsələn yarımçıq qalar.

Q a r o v u l ç u. Mənim əvəzimə furer düşünür. Mən düşünmək istəmirəm. Bilmirəm, sən deyirsən ki, mən əsir düşüm, ordan mənə torpaq versinlər.

X a s a y. Yox, əsir düşsən, torpaq ala bilməzsən. Bax, mən deyim, sən qulaq as. Vuruş vaxtı başını səngərdən bir balaca çıxart, lap azca, bax belə... Mənim bu çəkməmin dabanı qədər. Bizim snayperlər bircə gülləynən sənin məsələni həll etsinlər. Düz bir metr yetmiş iki santimetr torpaq sənin payın... Artıq nəyinə lazımdır?

Q a r o v u l ç u. Axmaq! (*Cölə çıxır*).

X a s a y. Bulaq suyu yadından çıxməsin.

Q a r o v u l ç u (*çöldən*). Bulaq suyu... Sənə zəhrimər verərəm.

X a s a y (*dili ilə dodaqlarını yalayır*). Kapitan, susuzluqdan ölürem.

B a h a d ı r. Davam gətirmək lazımdır, Xasay.

X a s a y. Su, su... (*Özündən gedir*).

B a h a d ı r. Xasay! Xasay! Huşunu itirdi. Bu əziyyətə dəmir də davam gətirməz.

Qapı açılır, mayor içəri girir.

M a y o r. Dostlar, gecəniz xeyir olsun, yoxsa yatmışınız? Bu tezdən nə yatmaq vaxtidır? (*Xasaya yanaşır*). Buna nə olub?

B a h a d ı r. Heç, bir az yuxusuzdur...

M a y o r. Ay... ay... Belə narahat yerdə necə yatmaq olar? Allo? Şults! (*Zabit içəri girir*). Aparın bu cənabı rahat bir yerdə yatırın. Ayılanda, yenə gətirərsiniz.

Z a b i t. Baş üstə, cənab mayor, özüm yatızdırımmı?

M a y o r. Əlbəttə, sən yaxşısan, sonra uşaqlar bilməz, əziyyət verərlər. Bizə lazımlı olan söhbətləri elədəmim?

Z a b i t. Xeyr, cənab mayor, bu çox inad adamdır. Elə hey zarafat eləyir.

X a s a y. Kapitan, bir az su!

M a y o r. Çox gözəl, aparın dediyim kimi... (*İki nəfər hələ tamam özünə gəlməmiş Xasayı aparır. Mayor Bahadira baxır*). Deyəsən, mənim hərəkətlərimi bəyənmirsiniz?

B a h a d ı r. Gete deyir ki, kitablar arasında olduğu kimi, insanlar arasında da elə vücuqlar var ki, onlar tənqidə belə layiq deyillər. Onlar məzəmmət dərəcəsindən də aşağıda dururlar.

M a y o r. Kapitan, siz bizim öz silahımızla bizə hücum edirsiniz. Gete almandır.

B a h a d ı r. Gete insandır!

M a y o r. Almanlar insan deyil demək istəyirsiniz?

B a h a d ı r. Yox, bütün insanlara alman demək doğru olmadığı kimi, bütün almanlara da insan demək olmaz.

M a y o r. Sizin hazırlıcağınız mənim xoşuma gəlir. Lakin siz qəfəsə salılmış aslana bənzəyirsiniz ki, bütün nəriltinizlə heç kəsi qorxuda bilməzsiniz.

B a h a d ı r. Qəfəsdə olan aslan gəzən tülküdən daha şərəfli deyilmə?

M a y o r. Siz məni təhqir etmək istəyirsiniz. Mən şəxsi duyğularımın əmrilə iş görmürəm. Mən böyük bir imperiyanın soldatıyam. Bu imperiyanın iradəsinə qarşı duran nə olursa olsun, sindirilacaq, parçalanacaqdır.

B a h a d ı r. Hər sindirilan gül budağı, hər parçalanan körpə bədəni üçün bizim qəzəb qlincimiz cavab tələb edəcəkdir, cənab mayor!

M a y o r. Kin və qəzəb acizlərin silahıdır, kapitan.

B a h a d ı r. Yandırığınız kəndlər, qurduğunuz dar ağacları sözünüzə sübutdur.

M a y o r. Biz hər kəslə layiq olduğu kimi rəftar edirik.

B a h a d ı r. Ta qədimdən bizlərdə borclu qalmaq adət deyil, cənab mayor.

M a y o r. Borcu ödəmək üçün sağ qalmaq birinci şörtdir.

Uzaqdan top səsləri eşidilir.

B a h a d ı r. Eşidirsinizmi? O, bizim toplardır.

M a y o r. O, top səsləri deyil, ölən bir qocanın son öskürekləridir.

B a h a d ı r. Gələcək bizim mübahisəmizi həll edər, cənab.

M a y o r. İnsan gələcəyi bilsəydi, həyat çox mənasız olardı.

B a h a d ı r. Səhv edirsiniz. Mənasız olan bir həyatda insan gələcəyini bilmir.

M a y o r. Siz gələcəyinizi bilirsinizmi?

B a h a d ı r. Bilirəm.

M a y o r. Sizi nə gözləyir?

B a h a d ı r. Güllə.

M a y o r. Yalandır, gördünümüzü, bilmədiniz. Mən sizi asacağam.

B a h a d ı r. Əsas hadisə ölümdür, onun nə yolla icra olunması sizin cəlladlıq məharətinizdən asılıdır.

M a y o r. Mən sizi öldürməyəcəyəm.

B a h a d ı r. Onu siz bacarmazsınız.

M a y o r. Nə üçün?

B a h a d ı r. Çünkü siz öldürməsəniz, yaşaya bilməzsınız. Siz məni öldürməsəniz, işinizin adı nə olar?

M a y o r. Siz mənim dustağımsınız.

B a h a d ı r. Kimin dustaq olduğu şübhəlidir. Səhərə az qalır, siz hələ yata bilməmisiniz.

M a y o r. Qolunuzdakı zənciri mənim əmrimlə açdır.

B a h a d ı r. Zəncir kimin qoluna bağlandığına qarşı çox laqeyddir.

O sabah sizin qolunuzda ola biler.

M a y o r. Hər günün bir hökmü var, demək istəyirsiniz?

B a h a d ı r. Yox, bütün günlərin hökmü birdir, deyirəm.

M a y o r (*gülərək*). Möhtərəm filosof, bəlkə izah edəsiniz?

B a h a d ı r. Bütün günlərin hökmü rəzalətə, qan və ölüm yayılara əbədi məzar hazırlamaqdır.

M a y o r. Siz yenicə roman oxumağa həvəslənən gənc bir qızı oxşayırsınız, kapitan... Siz xəyal dünyasında yaşayırsınız. Sizin rəhbərləriniz də hər zaman – son qalibiyyət bizimdir, – deyirlər. Ancaq alman orduları sizin boğazınızdan yapışib, Sovetlər İttifaqı son günlərini yaşıyır.

B a h a d ı r. Siz arzularınızı həqiqət deyə təhvıl verirsınız, cənab. Hələ sovet yurdunun ucsuz-bucaqsız tarlaları azad nəfəs alır. Hələ böyük Rusyanın əzəmət və qüdrəti sarsılmamışdır. Hələ Qafqaz dağlarında çox tərlan yuvası var. Mən doktor olsaydım sizin gözlərinizə adı şüşədən eynək yazardım. Görünür, bu eynəklər sizə şeyləri çox böyük göstərir.

M a y o r. Siz ağıllı adamsınız, kapitan. Mənim sizə heyfim gelir. Bu dava böyük millət arasında gedən amansız mübarizədir. Siz azərbaycanlılar kimi kiçik bir millət bu davada nə qazana bilər? Siz qolunu daha bərk bağlamaq üçün zəncir hazırlayan bir qula bənzəyirsiniz.

B a h a d ı r. Millətin böyüklüyü sayında deyil, cənab mayor. Ali irq dediyiniz siz almanın babaları vəhşi dəstələrlə basqın edib Roma mədəniyyətini dağdanda, kiçik millət dediyiniz azərbaycanlılar sənət sərayıları yaradırdı. Azərbaycan torpaqlarından gələn şeir, musiqi səsləri bütün dünyaya yayılırdı. Biz qolumuza bağlanmış zəncirləri qırıb qılınç qayırdıq. Bu gün o qılıncları kinimizin alovunda yenidən qızardırıq. Biziş rus xalqı kimi qüdrətli qardaşımız, dostumuz, dayağımız vardır!

Z a b i t (*daxıl olur*). Cənab mayor, icazə verin!

M a y o r (*qəpiya baxır*). Gətirin! (*Xasayın hər qolundan bir soldat tutub içəri gətirirlər*). Siz gedin! (*Soldatlar Xasayı buraxırlar. O, kəsilmiş ağac kimi yerə yixılır*). Məzhəkəçi dost, deyəsən, ayaqların sözünə baxmir.

X a s a y (*gözlərini açır, güclə dirsəklənir, Bahadırə baxıb gülümsəyir. Lakin canının ağrısından dişlərini bir-birinə sıxır*). Mənə dəyən sənə dəysəydi, indi səsin o dünyadan gələrdi, cənab yefreytor.

M a y o r. Əgər sizə kapitandan artıq hörmət göstəriblərsə, bu, ədəbsizlikdir.

X a s a y. Cənab yefreytor, sizin adamlar döymək sənətini çox pis öyrəniblər, dəyənəyi adamin başına vururlar.

M a y o r. Necə? Başınıza vurublar! Ay tərbiyəsizlər, göz necə ehtiyatsızlıq eləyiblər.

X a s a y. Bəli, siz onları başa salın ki, əgər dəyənəyi bir neçə dəfə mənim başımda sinasalar, mən ölü bilərəm, sonra bekar qalarlar, cənab yefreytor.

M a y o r. Mən mayoram, yefreytor sizinlə məşğul olan zabitin köməkçisidir.

X a s a y. Mənə elə gəlir ki, bütün alman komandanlığı mənimlə məşğuldur.

M a y o r. Siz belə bir şərəf üçün çox kiçiksiniz. Hələ mənə deyin görüm, dünənki təklifimə nə cavab verirsınız?

X a s a y. Bu gün cənab zabitin götirdiyi sübutlar çox inandırıcıdır. Razılaşmaq lazımlı gələcək.

M a y o r. Deməli, siz razısınız?

X a s a y. Bəli, razıyam.

M a y o r. Biz kapitanı zamin saxlayacağıq.

X a s a y. Ancaq daha kapitanı incitməyəsiniz.

M a y o r. Yox, yox, bu barədə arxayın olun.

X a s a y. Deməli, şərtlər budur, mən sizin xeyrinizə işləmək üçün casusluğu boynuma götürürəm. Əlbəttə ki, bu, könüllü olsayıdı, mən belə bir işə razı olmazdım.

B a h a d ı r. Xasay, ağlın başındadırımı?

M a y o r. Rica edirəm mane olmayasınız, kapitan, yoxsa onsuz da cənab Şults sizi gözləməkdən yorulub, lap itə dönübdür.

X a s a y. Qoşunun miqdarı, aerodromlar və sairə... Aydındır.

M a y o r. Əgər bizi aldatmaq fikrində olsan, əvvələn, özünü ölmüş bil! Sonra kapitanın həyatını təhlükədə qoyacaqsan. Mən onu güllələyərəm. Səninlə bir nəfər bizim adam gedəcəkdir.

X a s a y. Deyin mənə bir az su versinlər.

M a y o r. Ey, qapıdakı, bura su verin!

B a h a d ı r. Xasay, mən yuxu görürəm, nədir, bəlkə sən dəli olmusan?

M a y o r. Siz qəribə adamsınız, kapitan. İki gündür o özünü dəli kimi aparır, siz bir şey demirsiniz. İndicə ağılı başına gəlmişdir, siz onu dəli adlandıırırsınız... (*Su göstirirlər*). Şults, kağızı mənə ver!

Zabit içəri girir, kağızı mayora verir.

X a s a y. Bu mənim alman casusu olduğum barədə iltizamnaməm-dirmi?

M a y o r. Sən nə üçün belə qeyri-mədəni sözlər işlədirsin? Burda casusluq yoxdur. Sən artıq qan tökülməsin, şəhərlər, kəndlər xaraba qalmasın deyə, insanpərvər bir adam kimi alman ordusuna yardım göstərəcəksən... (*Kağızı alır, oxumadan qol çəkir*).

B a h a d ı r. Xain, yaramaz!

M a y o r. O, sizin həyatınızı xilas edir, kapitan.

X a s a y. Bahadır, məni qınama, ölmək istəmirəm.

B a h a d ı r. Sənin bu qədər alçaq olduğunu mən nə üçün bu vaxta qədər bilməmişəm??!

M a y o r. Mən əmr edərəm, bu saat sənə paltar verərlər. Qaranlıq ikən yola çıxmalarınız. Sizi atəş xəttinə qədər ötürəcəklər. Sonrasını özün bilərsən (*Gedir*).

B a h a d ı r. Heyif Ülkər xalanın südündən sənə!

X a s a y (*ona yaxınlaşır*). Bahadır, qardaşım, hazırlaş get, belə lazımdır.

B a h a d ı r. Necə, mən, hara?

X a s a y. Mənim əvəzimə sən gedəcəksən. Atəş xəttini keçdin, qurtardı. Sən kapitansan, daha lazımsan, səninlə gedən heyvanı da orda təhvıl verərsən. Onsuz da mən bu yaralarla yaşamayacağam. Bunu onlar bilmirlər. Ancaq mən yaxşı bilirom.

B a h a d ı r. Xasay, sən nə danışırsan? Səni burda min əzabla öldürərlər. Yox, mən bunu edə bilmərəm.

X a s a y. Ləngimək olmaz, Bahadır, səni gözləyirlər. Serjant Xasayı əvəz edən tapılar, sən daha lazımsan.

B a h a d ı r. Yox, mən heç yerə getməyəcəyəm. Mən səni burda qoya bilmərəm, bir yerdə ölürik.

Z a b i t (*paltarlarla daxil olur, əlindəki fənərlə otağı işıqlandırır*). Al, bu da paltar, tez ol!

Zabit çıxır.

X a s a y. Vaxt keçir. İndicə mənim casus yoldaşım gələcək. Ləngimək olmaz. Hər ikimiz məhv olarıq. Belə bir fürsət əldən çıxar. Düşmən qazanar, biz uduzarıq.

Bahadır. Yox, yox, necə ola bilər?

Çöldən səs gelir. Bahadır geyinməyə başlayır.

Zabit (*çöldən*). Tez olun, içəri girin onu da tələsdirin.

Qarı açılır. Müşayiətçi casus içəri girir.

Xasay (*Bahadırı bərk-bərk qucaqlayır*). Salamat qal, mənim kapitanım (*Yavaşça*). Qoca anamı sənə tapşırıram.

Casus. Yubanma, tez ol, qaranlıqda çatmalıyıq, tez ol! (*Çıxır*).

Bahadır. Xasay, əlvida, əlvida! (*Gedir*.)

Qarovulçu (*bir qədərdən sonra gəlir*). Ey, tək bayquş, yatdırımı? Onu apardılar su içirtsinlər, sən necə? (*Xasay ona cavab vermir, qarovulçu başını içəri salıb baxır*.) Yatmışdır, zərər yoxdur, oyadarlar (Çəkilir).

Xasay. İndi yatmaq olar. Əlvida, dostlar, əlvida, Bahadır, əlvida, ana..

Pərdə

ALTINCI ŞƏKİL

Cəbhə xətti. Qaranlıq.

Əlimərdan. Cəfərqulu, ay Cəfərqulu!
Cəfərqulu. Nə var... o... Yenə dil-boğaza qoymursan?
Əlimərdan. Heç bilirsən yadına nə düşdü?
Cəfərqulu. Əlimərdan, ağızını avara qoyma. Qulağın səsde olsun, qurd qaranlıq sevər, deyərlər.

Əlimərdan (*bir qədər sükütdən sonra*). Cəfərqulu, ay Cəfərqulu, Cəfərqulu...

Cəfərqulu. Deyəsən, yenə tutman tutub ha...
Əlimərdan. Deyirəm, görəsən, indi bizim arvad neyləyir?
Cəfərqulu. Neyləyəcək, əlini göyə qaldırıb dua eləyir.
Əlimərdan. Dua? Bu vaxt nə dua?
Cəfərqulu. Allaha dua eləyir ki, altı aydır sənin sir-sifətini görmür.
Əlimərdan. O... Heç insafın yoxdurmu? Biz arvadnan belə dolanmışq bəyəm?

Cəfərqulu. Bilmirəm. Arvaddan nə desən gözləmək olar.
Əlimərdan. Yox, əzizim, sən Pərnisəni tanımirsan. Quş var etin yeyərlər, quş var et yedirərlər.
Cəfərqulu. Sus, gələn var.
Əlimərdan. Gələn nə qayırır, o? Sən adamı ürək qopmacasına salarsan.

Cəfərqulu. Nə deyim, mən ki arvadlardan bir yaxşılıq görməmişəm. Məktəbdə oxuyanda bir qız sevmişdim; iki il hərrəndim, firrandım, sözümü ona deyə bilmədim. Bir gün eşitdim ki, çıxıb gedib ərə.

Əlimərdan. Deməli, sənin sözündən, qız gərək fala baxıb biləydi ki, sən onu sevirsən?

Cəfərqulu. Nə bilim, əşı... Eh, qaranlıq zəhrimar da elədir ki, gözə barmaq soxsan, görünməz. Tankdan-zaddan buraxarlar, mərdimazar uşağı, üstümüzə çıxar.

Əlimərdan. Gözün görmədi, səsinə nə? Yoxsa qaranlıqda qulağın da eşitmır?

Cəfərqulu (*yerində diksinir*). Kimsən, dur!

Firuzə (*yaxınlaşır*). Çaxmaq.

Cəfərqulu. Çkalov. Bu bizim Firuzə xanımdır.

Firuzə. Axşamınız xeyir.

Əlimərdan. Hər vaxtin xeyir. Hara belə?

Firuzə. Yaralı var?

Əlimərdan. Apardılardır.

Firuzə. Kim apardı?

Əlimərdan. O saçlı qız nədi?

Firuzə. Hə, İntizarmi?

Əlimərdan. Bilmirəm adı nədir, anam-bacım olsun, göyçək bir qızdır.

Firuzə. Leytenant necədir?

Əlimərdan. Qolunu sarıldırlar, getmədi, o yanda ey... Ağacın dibindəki qazmadadır.

Firuzə. Hə, bu tərəfdə? Bir gedim görüm.

Cəfərqulu. Gedirsiz?

Firuzə. Gedirəm, necə?

Cəfərqulu. Heç.

Firuzə gedir.

Əlimərdan. Sənə nə olub, nitqin qurudu?

Cəfərqulu. Neyləyim, onu görəndə, nitqim batır. Hey istəyirəm bir söz deyəm, deyə bilmirəm.

Əlimərdan. Yazıq sənə gələn arvadın gününə. Yoxsa o dediyin qız budur?

Cəfərqulu. Yox, bunu görən gündən o, yadımdan çıxıb.

Əlimərdan. Gözlə, iki ili tamam olsun, sonra sözünü deyərsən.

Cəfərqulu. Yox, deyəsən, bunu uzağa qoya bilməyəcəyəm. Ancaq girəvə tapmırıam.

Əlimərdan. Daha buna nə girəvə? Deyərəm, yoldaş tibb bacısı, mən qəti surətdə səni sevirəm, vəssalam!

Cəfərqulu. Deyər, nə olsun?

Ə l i m ə r d a n. Nə olsun? Heç nə! Deyinən mən təklif edirəm ki, müharibə qurtarandan sonra mənə gələsən.

C ə f ə r q u l u. Hey, hey, mən dedim, o da razı oldu.

Ə l i m ə r d a n. Olmaz, olmasın.

C ə f ə r q u l u. Demək hasantdır, gecələr gözümə yuxu getmir.

Ə l i m ə r d a n. Bəlkə yuxunu qaçıran başqa şeydir? (*Qulaq asır*).

Heç nə yoxdur. Cəfərqulu, ay Cəfərqulu.

C ə f ə r q u l u. Nə var, ə, adımı əzbərləyirsən?

Ə l i m ə r d a n. Lap arzum gözümdə qalıb. Bircə bu faşistlərin köküni kəssəydi! Dava qurtarayıb, qayıdır təpel cöngəni özüm qosaydım, oturaydım cütün boynuna; bircə ağız çölləmə deyəydim. Sabah üzü, evə gələndə, Pərinisə bir sərnici ayrıram qoyayıdı qabağıma, içib deyəydim: – Oxqay!..

C ə f ə r q u l u. Sabahkı davadan salamat çıxaq, onda mən sənə öz fikrimi deyərəm.

Ə l i m ə r d a n. Niyə çıxmırıq? Elə çıxacağıq, kefin istəyən kimi. Sənin əziz canın üçün, özü də təkbaşına yeddisini öldürməsəm, ürəyim soyumaz.

C ə f ə r q u l u. Yeddisini niyə?

Ə l i m ə r d a n. Yeddi yaşında bir qızım var. Mən gələndə üzümə baxdı, gözləri doldu, dedi: – Ata, haçan gələcəksən? Eh, yadıma düşəndə ürəyimin başı göynəyir.

C ə f ə r q u l u. Mənim də anam Bakıda qaldı.

Ə l i m ə r d a n. Zərər yoxdur. Yenə qayıdırıq, Bakının işıqlı küçələrində qol-qola verib bərabər gəzərik.

C ə f ə r q u l u. Arxayın ol, qol-qola gəzənlər tapılar, yenə də bizə macal düşməyəcək, o qədər dil pəhləvəni var ki...

Ə l i m ə r d a n. Bağışlayasan, bu qanlar nahaq yerə tökülmür... Bu dava öz içimizi də saf-çürük elədi. Mərdnən namərd bilindi. Onda daha yağlı dilə baxan olmayıacaq. Adamdan hesab soruşacaqlar, hesab: de görüm, xalqın ağır gündən vətən üçün neyləmişən?

C ə f ə r q u l u. Neyləmişən?

Ə l i m ə r d a n. Bəli... Vay o adamın gününə ki, birtəhər vaxtimi yola verim deyib, bu gün kölgədə gizlənir.

C ə f ə r q u l u. Hənirti var, çəkil!

C ə k i l i r l e r. Casusla Bahadır sürünen-sürünə gəlirlər.

C a s u s. Bu tel bizi hissələrdən birinə aparıb çıxardar. Bu, səhra telefonudur. Minalanmış yerlərdən də keçməyə kömək eləyər...

B a h a d ı r. Hə...

C a s u s. İndi özün sürünen bilərsənmi?

B a h a d ı r. Yox!

C a s u s. Mən yoruldum, buraları tanıyırsanmı?

B a h a d ı r. Yox.

C a s u s. Səsinə nə olub.

Bahadır susur.

C a s u s. Sürünenk?

B a h a d ı r. Nə.

İrəli sürünlərlər.

Ə l i m ə r d a n. Tərpənməyin!

C a s u s. Qardaşlar, kömək eləyin.

C ə f ə r q u l u. Nə kömək, yerinizdən tərpənməyin!

C a s u s. Onsuz da bunun tərpənməyə halı yoxdur.

Ə l i m ə r d a n. Parol?

C a s u s. Çaxmaq.

C ə f ə r q u l u. Çkalov. Kimsiniz?

C a s u s. Mən sanitaram. Bütün gecəni bu serjantı belimdə daşımışam. Həkim məntəqəsini göstərin.

C ə f ə r q u l u. Həkimin məntəqəsi yaxındadır.

C a s u s. Biz qaranlıqda yolu itirmişik.

Ə l i m ə r d a n. Ötürəkmə?

C a s u s. Sağ olun, elə nişan versəniz, gedə bilərik.

B a h a d ı r (*qalxır*). Tutun, qardaşlar, bu, casusdur, mən kapitan Bahadıram!

C ə f ə r q u l u. Necə, casus?

Ə l i m ə r d a n (*atılıb casusu yaxalayır*). Sən də onu tut, ta bunun necəsi yoxdur ki!

F i r u z ə (*tələsik gəlir*). Nə var, nə olub?

Ə l i m ə r d a n. Kömək elə, casusdur.

C ə f ə r q u l u. Deyir ki, Bahadıram.

F i r u z ə. Necə? (*Yaxın gəlib tanıyr*). Kapitan Bahadır!

Ə l i m ə r d a n. Sən bunu tanıyırsanmı?

F i r u z ə. Bu, üçüncü batalyonun kapitanıdır. Biz onu ölmüş bilirdik.

Ə l i m ə r d a n. Gözlərinə inanma. Onlar hər cildə girərlər. Tapançanı bərk tut.

Cəfərqulu. Kişinin qızı deyir kapitandır, tanıyorum, sən də başlamışan ki, inanma.

Əlimərdan. Cəfərqulu, qolundan bərk yapış, kişinin qızının məsələsini sonra həll eləyərsən.

Firuzə. Leytenanta xəbər vermək lazımdır.

Əlimərdan. Cəfərqulu, sən də o kapitandı, nədi, onu əldən buraxma, demək olmaz, insandı, ciy süd əmib.

Casus (əldən çıxmaq istəyir). Qolumu burax!

Əlimərdan. Heç zəhmət çəkmə, fələk özü də səni mənim əlimdən qurtarmaz.

Casus. Yaramaz!

Əlimərdan. Yarıyar, niyə yaramır?!

Pərdə

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Vəfanın kabinet. Dəmir kassa. Çarpayı.
Vəfa görünür. Başladığı sözə davam edir.

Vəfa. İntizar mənə yazır ki, məktubu kim isə dəyişdirmişdir. Ancaq xətt sənindir. Mən özüm də bir şey anlaya bilmirəm (*Mirzəyə*). Deyirəm, bəlkə sən bir şey bilirsən?

M.Pomosnik. Yoldaş prokuror. Mənim qırıq səkkiz yaşım var. Sinnimin bu çağında belə şey yaraşarmı?

Vəfa. Mən səni demirəm ki, İntizarın dediyi məktubu deyirəm. O, mənim Minnətova yazdığını cavab məktubudur.

M.Pomosnik. Minnətova siz nə məktub yazmışınız ki?

Vəfa. Heç, bir hadisə vardi.

M.Pomosnik. Vəfa xanim, məni bağışlayın. Mən heç bir şey demirəm. Ancaq siz prokuror kimi yaxşı fikirləşin. İntizar xanım Bahadırı tapmaq, onun yanına getmek üçün çox can atıldı. Sözüm yox, çox namuslu, sədaqətli qız idi. Ancaq nə deyim, vallah...

Vəfa. Nə deyəcəksən, de.

M.Pomosnik. Heç nə... Deyirəm yəni insandır da. Qız könlüdür, məktubu dəyişik salar, itirər, nə bilim vallah, öz ürəyim təmizdir, mövhumatçıların sözü olmasın, imanımı yandırıb özgəyə necə böhtan deyim?

Vəfa (*düşüncəli*). İntizar mənə bacıdan yaxındır. Bu çirkin fikirlərancaq qəlbinqara adamların başına gələ bilər.

M.P o m o ş n i k. Yox, mən demirəm ki, yəqin belədir;ancaq hər halda yaxşı-yaxşı fikirləşsin.

Vəfa. Yox, bu barədə mən fikirləşmək də istəmirəm.

M.P o m o ş n i k. Siz Şeyda xanımın da işi haqqında mən deyənə inanmadınız.

Vəfa. Abdulov işi düz kəsib. O, çox namuslu hakimdir. Onlar böhtan deyirlər.

M.P o m o ş n i k. Böhtan da olsa, möhkəm düzəldib zalim uşağı. Hər halda, mənim qırx səkkiz yaşı var, bu sinnimdə pis məsləhət vermərəm.

Vəfa. Düzəltsinlər. Biz də həqiqəti meydana çıxardarıq.

M.P o m o ş n i k. Yoldaş, prokuror, siz cavansınız. Bu qurdları tənimsiniz. Bu İbadov yixmadığı ev yoxdur, onun sizə də ziyanı dəyəcək.

Vəfa. Zərər yoxdur, bilirom ki, arının yuvasına toxunanda, qalxıb adamı sancar. Ancaq bu mənim vətəndaşlıq borcumdur.

M.P o m o ş n i k. Doğrudur, yoldaş prokuror, ancaq ehtiyatlı olun. Yixilmaq istəməyən gərək ayağının altına baxa. Həm də bu, qadın məsələsidir. Onlar çox incə yerdən yapışır.

Vəfa. Öz heysiyyətini qorumayan bir qadını mən müdafiə edə bilmərəm. Qoy öz namusuna qiymət qoymayan və gündə bir uşaq doğub onun-bunun boynuna atan qadınlar bilsinlər ki, sovet qanunları onları qorunayacaq.

M.P o m o ş n i k. Dünən o Zeynəboğludu nədi, yenə gəlmışdı.

Vəfa. Quyruqları qarış arasında qalıb.

M.P o m o ş n i k. Başlayıb Minnətovdan. Belə gəldi, elə getdi.

Vəfa. Olsun. Qoy bir-birinin dərsini didsinlər. İki canının dalaşması ədalət işinə kömək edər.

M i n n e t o v (*daxıl olur*). Yazılıb hazırlayıñ, sonra mənə göstərərsiniz.

Vəfa (*Mirzə Pomoşnikə*). Yazılıb hazırlayıñ, sonra mənə göstərərsiniz.

M i n n e t o v. Salam. Mən sizin yanınıza gəlməzdəm. Ancaq iş məni məcbur elədi.

Vəfa. Mən sizi dinləyirəm.

M i n n e t o v. Siz Zeynəboğlunu yaxşı tanımlısınız. O, bizim əleyhimizə açıq təbliğat aparır.

Vəfa. Sizin, yəni kimin?

Minnətov. Biz? Biz? Yəni necə? Biz sovet xalqı, namuslu vətəndaşlar.

Vəfa. Aha, namuslu adamlar...

Minnətov. Vəli, o, julikdir...

Vəfa. Niyə?

Minnətov. Niyə? Çünkü hərbi xidmətdən boyun qaçıran qardaşını qurtarmaq üçün sizin də, mənim də adımızı ləkələmək istəyir.

Vəfa. Ləkələmək istəyir?

Minnətov. Bəli, Bəli... İnandırıram sizi. Bahadırın canına andolsun.

Vəfa. Bahadırnan işiniz yoxdur. Nə isteyirsiz?

Minnətov. Mən bir dost kimi sizin yanına gəldim. Bir namuslu adam kimi...

Vəfa. Sizin namus ölçünüz, görünür, rezindən qayrılmışdır, uzun, gödək, bütün boylara düz gəlir. Mənim sizə deyəcək sözüm yoxdur.

Minnətov. Mənim vəzifəm sizi xəbərdar etməkdir. Mən on dörd ildir vəkiləm. Sizin prokurorluğunuz başlığıınız üç gün bir həftədir.

Vəfa (*zəngi basır, M.Pomoşnik gəlir*). Dünənki işləri mənə ver.

Minnətov. Mən dostluqda möhkəm olduğum kimi, düşmənçilikdə də möhkəm adamam, Vəfa xanım.

Vəfa. Dostluğunuzu görmüşəm, düşmənçiliyinizi də görməyə hazırlam.

Minnətov. Mən gedirəm. Ancaq onu bilin ki, mən heç kimin qarşısında əyilməmişəm.

Vəfa. Adətdir, meyvəsiz budaqlar başını dik saxlar. (*İşə baxır, M.Pomoşnika*) Əlavə material aldınız? O nədir?

M.Pomosnik. Zeynəboğlu gətirib (*kağızları ona verir*). Vallah, nə deyim, adamin yazığı da gəlir.

Vəfa (*şəklə baxır*). Bu, insan faciəsidir. O, cinayət işləyəndə, yəqin ki, bunlar yadından çıxmışdır. Lakin fəlakət qapını döyündə, insan mehribanlaşır. O zaman yuxudan ayılan kimi olur. Ətrafına baxır. Ana, uşaq, külfət... (*telefon zəng çalır*). Allo, məşgulam, yaxşı, Vəsfıyyə, gəl.

Zeynəb oğlu (*başını içəri salır*). Bircə dəqiqə.

Vəfa. Ne isteyirsiz?

Zeynəb oğlu. Yox, yox, bir fikir ver, gör nə deyirəm. Vallah, dünəndən bütün gecə elə hamımız, o yazığın yetimləri də sənə dua eləyib.

Vəfa. Mənim nəyimə dua eləyirsiniz ki?

Zeynəb oğlu. Yox, elə demə. Allah səni bizim üstümüzdən əskik eləməsin. Mən burda qapının dalındaydım. Mən eşidirdim. Sən ona yaxşı cavab verdin. Mənə julik deyir, bax, burda görürsənmi? (*Stolun üstündəki kağızı göstərir*) On səkkiz adamın qolu var. Hamıdan sud adına, prokuror adına rüşvət alıb, yalandan kağız düzəldib.

Vəfa. Bunlar çox yaxşı. İndi sən məndən nə istəyirsen?

Zeynəb oğlu. Heç nə, sağlıq. Heç bir şey. Mənim səndən bir tük qədər də təmənnam yoxdur. Qoy elə o firıldaqçılar cəzasını çəksin. Mənim qardaşım da güllələnsin. Lap günü bu gün.

Vəfa. Ayrı deyəcəyin varmı?

Zeynəb oğlu. Heç zad, sağlığın, vallah, sizin kimi cavan kadrları görəndə, deyirəm, yox, ədalət var, ədalətsiz iş olmaz (*Getmək istəyir*).

Vəfa. Xoş gəldin.

Zeynəb oğlu (*yoldan qayıdır*). Deyirəm, bu qardaş da elə iş tutub ki, heç vallah, adam söz demək də istəmir.

Vəfa. Sözünü qurtar.

Zeynəb oğlu. Sözüm, heç nə, sənin sağlığın. Sən sağ ol, qoy dünya batsın, vallah hə...

M.P oşnık kağızlarla gəlib bir tərəfdə dayanır.

Vəfa. Rica edirəm, mane olmayıñ.

Zeynəboğlu. Gedirəm, gedirəm (*Qapıdan qayıdır*). Yoldaş prokuror, bəlkə də qardaşın işinə birtəhər çəkəsiniz. İki uşaçı, bir qoca anası, arvadı... Bir çətən külfətdir.

Vəfa. Bəs çətən külfəti əvvəldən fikirləşməmişdinizmi?

Zeynəb oğlu (*ürəklənir*). Vallah, əlimə keçsin, onu lap mal döyen kimi döyüb düz cəbhəyə döndərəcəyəm.

Vəfa. Sən zəhmət çəkmə, mən çalışaram ki, o, cəbhəyə getməsin.

Zeynəb oğlu (*tərəddüdlə*). Allah köməyin olsun, vallah biz də xəcalətdə qalan adam deyilik. Sağlığımıza əlibəş deyilik ki...

Vəfa. Necə? Gedə bilərsiniz. Sənin qardaşın kimilərinə biz müqəddəs torpağımızın müdafiəsini tapşırımaq. Sən də layiq olduğun mükafatı alarsan.

Zeynəb oğlu. A kişi, ədalət nə qayırı?! Bunlar zəhmətkeş əhalini qapıdan qovur. Belə də prokurorluq olar! Belə də müsibət olar! Gedirəm bu saat düz Verxovnı suda!

M.P oşnık. Zeynəboğlu, döymədiyin qapı qalmadı ha... Niyə baş aparırsan?

Zeynəb oğlu. Sən də quyruq bulayırsan? Elə işlərin başı sən deyilsənmi?

M.Pomosnik. Bircə canın, çıx, uzun eləmə.

Zeynəb oğlu. Haqq eləyirsən mənə!.. Çok haqq eləyirsən. Mən qucaq-qucaq pulu sənin cibinə dolduranda, belə olar. Zərər yoxdur. Qoy o Minnətov da, sən Mirzə Pomoşnik də mənə bildiklərinizi eləyin. Mən bu heyfi yerdə qoysam, adımı çevirib Mirzə Pomoşnik qoyaram.

M.Pomosnik. Sən piyansan, get-get... (*Onu itələyib çıxardır*).

Vəsfiyyə. Bıy, ay Vəfa, sən də özünə sənət tapdın! Bu çərənçi kimdir belə?

Vəfa. Rüşvət verməyə, donos yazmağa öyrənmiş bir anasının oğlu.

Vəsfiyyə. Heç bilirsən başıma nə gəlib?

Vəfa. Nə var ki? Yoxsa Minnətovla aranız dəyib?

Vəsfiyyə. Yerə soxum Minnətovu.

Vəfa. Niyə?

Vəsfiyyə. Heç, bir məsələ vardı... razılıq vermədim, indi düşüşüb mənnən.

Vəfa. Nə olub, axı?

Vəsfiyyə. Sən allah, sən bir paxıllığa bax. Bizim domkomu görmürsən? O gün mənə deyir ki, sən niyə bekar gəzirsən? Bir işə gir. Mənə nə olub, işə girəm! Aqusyanın attestatı sağ olsun, ayda min manat alıram. Ehtiyacım var nədi, işə girəm?

Vəfa. Vəsfiiyyə, işə girmək ancaq ehtiyacdən deyil ki! Aylarla adam necə bekar qala bilər?

Vəsfiyyə. Bekar niyə oluram, a bacım? Üç günde bir manikür. Üç-dörd saat vaxtım gedir. Zavivka oceredini görsən, qorxarsan. Axı evdə qulluqcu ola-ola mən nə iş görüm... Yox, sən bizim upravdomu tanımırısan. İfritənin biridir. Üzünə baxan yoxdur, mənim paxıllığımı çəkir. Ürəyi partlayır.

Vəfa. İndi nə olub ki?

Vəsfiyyə. İndi də məni spesrəbotadı, nədi, o, yer qazımağa göndərmək istəyir. Sənin canın üçün, hırsımdən lap bağrim çatlıyır. Mən, Vəsfiiyyə xanım, gedib yer qazım? Ax, Aqusya, Aqusya!

Vəfa. Vəsfiiyyə, bacım, bəs bu gündə də biz vətənə kömək elə-məsək, nə vaxt eləyəcəyik?

Vəsfiyyə. Vətənə kömək, niyə eləmirəm? O gün gəldi, fond oborona 50 manat verdim, yaxşı birodekalon vardi, qonşu satırdı, almadım, pulu verdim fonda. Daha bundan artıq nə istəyirsən?

Vəfa. Pul öz yerində, bizim qardaşlarımız, atalarımız cəbhədə qanlarını əsirgəmirlər. İndi biz öz şöhrətimizi qorumaşaq, bəs sabahkı gündə düşmən aşib gəlsə, yaxşı olarmı?

Vəsfifyə. Ay Vəfa, lap sən də bizim upravdom kimi mənə leksiya oxuyursan.

Vəsfifyə. Mən deyirdim tanışsan, dostsan, sənin sözün keçər. Bircə götürüb, raykomdu, nədi, zəng eləsən, azad edərlər. Yəni mən getməsəm, vətən müdafiə olunmaz?

Vəfa. Niyə, vətəni müdafiə eləyənlər çoxdur. Sənsiz də keçər. Ancaq sağlam adamsan, niyə boş-bekar qalasan? Oradakı iş sənin özünə də çox xeyir verər. Sən mənim sözümə inan. Gedib bir-iki ay orda qalsan, çox yaxşı olar.

Vəsfifyə. Çox sağ ol. İki ay!.. Heç olmasa, upravdom deyir ki, on beş günlüyə... sən vurdun kəlləçarxa.

Vəfa. Mən sənə bir bacı kimi məsləhət görürəm ki, get. Mənim sənə yazığım gəlir.

Vəsfifyə. Yaxşı, yaxşı, məsləhətin özün üçün qalsın. Sənin özünə yazığın gəlsin. Bir “he” desəm, on dənə kişi birdən ayağıma düşər. Mənə nə olub ki, yazıq oluram?

Vəfa. Sən, doğrudan da, köməyə möhtacsan.

Vəsfifyə. Dil-ağız üçün var olasan (*Fırıldayıb gedir. Qapıda Ülkər xala ilə üzləşir*).

Ülkər. Belə niyə yellənib gedirsən, ay abatixeyir, nə var ki?

Vəsfifyə. Vəfa xanımın leksiyasına qulaq asdim, kefim duruldu. (*Çixır*).

Ülkər. Nə olub, a qızım?

Vəfa. Heç. Ülkər xala, nə var, yenə zəhmət çəkdim?

Ülkər. Zəhməti-zadı yoxdur. Bir mənə de görüm, işleyən bir sənsən, yoxsa bir qanun-qayda var? Bu boyda hökumətin işini bir sənə tapşırmayıblar ki! İki gündür bu idarədən çıxmırsan. Belə də qulluq olar!

Vəfa. Neyləyim, Ülkər xala, çoxdur. Qurtarmaq lazımdır. Gec olur... Evə gəlməkdənsə, qalıram burda.

Ülkər (*bağlamani açır*). Yəqin hələ səhərdən ağızına bir loxma da almamışan. Vallah, Bahadır gəlsin, üç gün-üç gecə elə səndən şikayət eləyəcəyəm.

Vəfa. Tək müharibə qurtarsın, Bahadır gəlsin, lap bir həftə, bir ay şikayət elə, razıyam.

Ülkər. Eləyərəm, niyə eləmirəm.

Vəfa. Görürəm, tək darıxmışan. Ülkər xala, qəm yemə. Yaman günün ömrü az olar. Müharibə qurtarar, Xasay qayıdar. Bahadır gələr, yayda yenə kəndə, sizə gedərik. Yenə quzuları özüm əmizdirəm. Yenə mən yallama at minib çapanda, sən balağını belinə sancıb dalmca yürürsən.

Ülkər. Bu gecə Xasayı yuxumda qarış-quruş görmüşəm. Ay qızım, görürəm anasıölmüş odun-alovun içindən əlini uzadıb su istədi. Yüyürüb bulaqdan səhəngi doldurdum, elə az qalmışdı ki, səhəngi ona verim, ayağım bir daşa ilişdi, yixildim. Səhəng sindi, su dağıldı, yuxudan ayıldım. Şeytana lənət oxuyub yatmaq istədim, səhərəcən gözümə yuxu getmədi.

Vəfa. Həmişə özün deyirsən ki, su aydınlıqdır. Allah qoysa Xasay gələr, ona bir yaxşı toy elərik.

Ülkər. Allah ağızından eşitsin, ay bala! (*Birdən stolun üstündəki şəkli görür*). Bu nədir, ay qızım?

Vəfa. Bu bir canı atanın günahsız balalarıdır. Ülkər xala, bax, bunların atası yalandan kağız düzəldib əsgərlidən boyun qaçırbıdır. Bu onun anası, bu da uşaqlarıdır. Bu lap balacasına bax, gör necə yazıq-yazıq boynunu büküb...

Ülkər. Əlbəttə, yazıqdır, a qızım, yazıqdır.

Vəfa. Bu, bir dəstədir, get-gedə kələfin ucu açılır. Deyəsən, Minnətov da dəstənin başçılarındandır. Görünür, bizim bu Mirzənin də əli var.

Ülkər. O Minnetovdan nə desən çıxar, qızım, elə əvvəlindən mənim ondan gözüm su içmirdi.

Vəfa. Ülkər xala, sən mənim yerimə olsaydin neylərdin?

Ülkər (*ciddi*). Məndən məsləhət xəbər alırsan?

Vəfa. Yadındadırımı, sən hər zaman mənə deyərdin ki, mümkün qədər insanlara yaxşılıq elə. Sən həmişə deyərdin ki, mərhəmətli ol.

Ülkər. Doğrudur.

Vəfa. Mən bütün gecəni yatmamışam. Bir tərəfdə canı, bir yanda günahsız uşaqlar. İndi mən necə qərar verim?

Ülkər. Qızım, mən həmişə sənə demişəm ki, ürəyində mərhəmət olsun, hələ rəhmətlik anan sağ olanda, sən 13-14 yaşında qız idin, məktəbdə oxuyurdun, yadımdadır, o da sənə deyərdi ki, bacardıqca adama yaxşılıq elə.

Vəfa. Yadımdadır.

Ülkər. Mən yenə də sənə həmişəki öyündümü verə bilərəm.

Vəfa. Neyləyim?

Ülkər. Yaz, qoy güllələsinlər. Bu uşaqların xatırınə sən gərək elə eləyəsən, yazıqdırlar, xain atanın balası olmaqdansa, yetim qalsalar, daha yaxşıdır.

Pərdə

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Sakit gecə. Sabaha az qalmışdır. Piçiltilar, sürünbəzənən kölgələr yaxın bir firtınanı xəbər verir. Qatar-qatar uçub keçən durnaların qaqqıltısı eşidilir.

Qafqaz dağları görünür. Hərəkət və hazırlıq bir an belə dayanmır, hərdən uzaqda işıqlı fişənglər atılır.

Firuzə. İntizar, ha bu durnaların səsini eşidirsənmi?

İntizar. Bizim doğma ellərin üstündən uçub keçəcəklər.

Firuzə. Onların qaqqıltısı kəndimizi yadına saldı.

İntizar. Onlar yaralı torpaqların qəmgin hekayətini söyləməyə gedirlər. Bir gün gələr, ilk baharın iliq havası ilə bu durnalar da qayıdır gələr. Ana vətən səməndər quşu kimi yanğınlara, alovların içindən yenidən doğar.

Firuzə. Ay İntizar, hərdən mənə elə gəlir ki, qorxulu bir yuxu görürəm. Vallah, bu gördükərimin heç birinə inanasım gəlmir. Deyirəm məni qara basır. Ancaq ha bu ürəyimi görürsən, həmişə ağıriyır, deyir, yuxuda deyilsən. Ay İntizar, görəsən, bu durnalar Şəkinin də üstündən keçəcəkmə? Bircə onlara deyə bileydim ki, bizim evin səmtindən uçanda, heç olmazsa, biri qanadından bircə tel salayıdı, özü də düz bizim eyvana. Yaziq cijim deyərdi ki, durna lələyi xoşbəxtlikdir.

İntizar (öz-özünə):

Durnanın qatarı gör nə qəşəngdir!

Səhər buludları nə lalərəngdir!

Mehriban gözlərin yol çəkir yenə,

Bir səs deyir: unut, gəlməyəcəkdir!

Gecələr ay gəlib gəzir otaqda,

Gözlərin yoldadır, fikrin uzaqda.

Dostum, nə görmüşdür eşqin, sorsana,

Qəlbin otağında tək ağlamaqda...

F i r u z ə. İntizar, bəs indi o hardadır?

İ n t i z a r. Mən onu qəlbimdən çıxarmadığım üçün, yaxında, ya uzaqda olduğunun fərqi yoxdur.

F i r u z ə. Heç olmasa, sənin eşqindən onun xəbəri varmı?

İ n t i z a r. Mən ona heç bir zaman öz məhəbbətimi açmamışam. Əgər bu ölüm vadisindən sağ qurtararamsa, yenə də illər keçəcək, saçlarıım, ulduzum kimi gümüş rənginə boyanacaq, ancaq o, mənim eşqimin bağlı qapısını aça bilməyəcəkdir. Mənim eşqim öz qəlbimin otağında tək ağlayacaqdır.

F i r u z ə. Vallah, mən ha belə faciəli məhəbbətin sırrını başa düşə bilmirəm.

İ n t i z a r. Onun özünə layiq ömür yoldaşı var (*Bir qədər sükutdan sonra*). Belə ulduzlu bir gecə idi. Onlar ikisi pəncərənin qabağında dayanmışdılar. Məndən rica etdiilər ki, bir şeir oxuyum. Bu, ayrılıq gecəsi idi. Onlar yeni evlənmişdilər, iki aylıq səyahətə gedirdilər. “Gümüş ulduzum” adlı şerimi onlara oxudum!

F i r u z ə. “Gümüş ulduzum?” Sən heç bu şeri mənə oxuma-mışan... Bir oxusana, oxu, İntizar!

İ n t i z a r (*şeri oxuyur*).

Gümüş ulduz, rəngin mənə tanışdır.

Qərib axşam, gel könlümü danışdır.

Dəndlilərin göz yaşını qınama,

Məni hicran qayğısiyla sınama.

Gümüş ulduz, məni salıb duzağa,

Nədən belə çəkilmişən uzağa?

Dərdim kimi sənin nurun azalmaz,

Vüsal gəlib hicran bağı yaz olmaz!

Yenə bağda bülbül ağlar, gül ağlar,

Ürək ağlar, dodaq ağlar, dil ağlar.

Gümüş ulduz, sənə aksam dərdimi,

Bahar ağlar, xəzan ağlar, il ağlar!

Gümüş ulduz, mən yalqızam sənin tek;

Gel könlümün həsrətini bölüşək.

Öz əlimlə qurban verdim eşqimi,

Mənə qaldı qırıqtelli bir ürək.

F i r u z ə. Bu şeri ona yazdığını bildimi?

I nt i z a r. Yox. Kədər xoşbəxtlərin dilinə tərcümə edilməyən bir dastandır, Firuzə. Mən bunu bildiyim üçün də şerimi oxudum.

Bahadır, leytenant Əli ilə gəlir.

F i r u z ə. Mən sənin kimi şairə olsaydım, İntizar, bizim kapitana ləp böyük, ey... “Min bir gecə” nağılı boyda bir dastan yazardıم.

I nt i z a r. Kapitan haqqında dastan yazmaq çətindir, Firuzə, belə adam dastana sığmaz.

F i r u z ə. O gecə onu görəndə mən gözlərimə inanmirdim. Üzü-gözü qan idi.

B a h a d ı r (*Əliyə*). Hücumun əsas mənası da burdadır. Qoy düşmən arxadan arxayı olub bütün gücünü bura versin.

Ə l i. İndi çatmış olarlar.

B a h a d ı r. Atışma, səsi gəlmir. Demək, onlar xətti gizli keçə bildilər.

Ə l i (*Bahadır*). Birdən uşaqlar davam gətirməyib qalxsalar, bütün planlar pozula bilər, kapitan.

B a h a d ı r. Mən onlara inanıram. (*Qızları görür.*) Qızlar, kimi gözləyirsiniz?

F i r u z ə. Kombat əmr elədi ki, ha burda gözləyək, qabağa gedəcəyik.

I nt i z a r. Yaranız necədir, kapitan?

B a h a d ı r. Sən bağlayan yara heç ağrıyarmı? (*Gülür.*)

F i r u z ə. Kapitan, sizə məktubvardı, aldınızmı?

B a h a d ı r. Aldım.

I nt i z a r. Vəfadandırmı?

B a h a d ı r. Vəfadan... Mən bu adı unutmağa çalışıram.

I nt i z a r. Siz bu adı unutsayıdınız, bu, dünyada işlənən cinayətlərin ən böyüyü olardı, kapitan.

B a h a d ı r. Mən də bir zaman elə düşünürdüm (*Əli əzaqlaşır*).

F i r u z ə. İntizar, gedək, vaxtdır.

I nt i z a r (*cibindən bir kağız çıxarıb Firuzaya verir*). Bu, cəbhədir, Firuzə, əgər mən ölsəm, bu məktubu kapitana verərsən.

F i r u z ə. Sən nə danışırsan, İntizar?

I nt i z a r. Əgər sağ qalsam, yenə də özümə qaytararsan. (*Tərəddüd edən Firuzaya baxır*). Bu mənim yoldaşlıq təvəqqemdir.

Firuzə məktubu alır. Gedirlər.

B a h a d ı r. Xətt hazırlırmı?

T e l e f o n ç u. Hazırdır, yoldaş kapitan (*Gedən qızların dalınca baxır, növbətçi yə müraciət edir*). Növbətçi, leytenant Balayı telefona çağır.

T e l e f o n ç u. Leytenant Balayı telefona çağırırmı? Baş üstə!

B a h a d ı r (*Əliyə*). Mənim müəllimimin qızıdır. Bu sanitar qız Vəfa ilə bir məktəbdə oxuyurdu.

Ə l i. Çox qoçaq qızdır. Srağagün təkbaşına 28 yaralını xilas edib. Ancaq dərdli adama oxşayır. O dediyin həkim oğlan bunumu sevir?

B a h a d ı r. Bəli, İlyas, bu qızı sevir. Ancaq İntizar ona həmişə “qardaş” deyir.

Ə l i. Keçmə bu qızların da “qardaş-qardaşından”. Söhbətin şirin yerində birdən görürsən – qardaş!

B a h a d ı r. Sən bu qızı tanımirsan! Bu, həssas bir şairdir. Bəzi dil pəhləvanları voyenkomata gedib özlərinə bron düzəldəndə, bu, könüllü cəbhəyə gəldi.

T e l e f o n ç u. Yoldaş kapitan, leytenant Balayı çağırdım.

B a h a d ı r (*yaxındakı qazmaya girir*). Allo, Balay, odunları hazırladınızmı? Ocaqları yaxşı qalayırsınız. Mən sənə od göndərəcəyəm. Hərə öz yerini bilsin, anladınmı? Vaxta az qalır. Azarlıların kefini tez-tez soruşun.

Ə l i (*saatina baxır*). Vaxt nə ağır keçir.

B a h a d ı r. Leytenant, darixırsan? Müharibə səni əsəbiləşdirib...

Ə l i. Yox, kapitan, belə müharibələr məni əsəbiləşdirə bilməz. Hərdən oturub fikirləşəndə, götürəm ki, bütün keçirdiyim müharibələrdən ən dəhşətlisi arvadımla apardığım müharibədir.

B a h a d ı r. Həm də ki, hər dəfə yəqin məglub olmuşsan!

Ə l i. Sülh şərtləri də çox ağır olub.

Uzaqdan yaşıl bir fişəng atılır. Eyni zamanda güllə səsləri havanı doldurur.

B a h a d ı r. Başlandı! (*Saatina baxır*). Leytenant, sağ cinahla əlaqə saxlayın!

Ə l i. Baş üstə (*Qazmaya girir*).

İkinci, üçüncü fişəng atılır. Sağ tərəfdən atılan fişəng ona cavab verir.

B a h a d ı r (*Əliyə*). 3-cü böyük tutduğu yerdən tərpənməsin, ehtiyat avtomatçılar dəstəsi əmrimi gözləsin.

Ə1i. Baş üstə!

Cəfər qulu (yaxındakı səngərdən sürüniüb çıxır). Toplar, tanklar, bax, div kimi gelir.

Əlimərdan. Hara?

Cəfər qulu. Hər tərəfimizi bürüyüblər.

Əlimərdan. Səngərə gir, zalım oğlu, bizi də bada verərsən!

Onun qolundan yapışib səngəre sürüyür. Gurultular şiddətlənir.

Ə1i. Balay deyir, hissələr tikanlı məftili aşdılar. Düşmən arxasında hissəmiz hələlik susur. Düşmən bütün qüvvəsini bura atıb.

Bahadır. Balaya əmrimi yetir. Almanlar tərəfindən yandırılan məscidin solunda yer tutsun.

Ə1i. Düşmən tankları bizim istiqamətdə irəliləyir. Allo, kapitan, danişan rabitəçi qızıl əsgər Daşdəmirdir. Düşmən tankı onun olduğu səngərin üstündədir.

Bahadır (telefona gəlir). Daşdəmir, allo, lap səngərin dibinə yat, qorxma, Qafqaz torpağı namərd çıxmaz. O, səni saxlayacaqdır. Torpağa qısil, qardaşım, mətanətlə dayan. Allo, allo... (*Leytenanta müraciət edir*). Tank yerində burularaq onu altında əzmək istəyir. Allo, 14, çox gözəl, beşi məscidin sol tərəfində. (*Dəstəyi leytenanta verir*). Balaya xəbər vermək lazımdır.

Firuze ilə başqa bir sanitər yaralı İntizarı götirirlər.

Firuzə. İcazə verin.

Bahadır (diqqətlə baxır). İntizar!

Firuzə İntizarın yarasını bağlamaq istəyir.

İntizar. Firuzə, toxunma. Of...

Bahadır. İntizar...

İntizar. Kapitan, sizsiniz, mənim əziz kapitanım, of...

Bahadır. İntzar, mərd ol, səndə nə var ki!

Firuzə. Telefonunu yanmış tankın altından çıxardıb geri süründük, bir az aralanmışdıq ki, İntizarı vurdular.

İntizar. Kapitan, hanı mənim gümüş ulduzum? Yoxsa söndü. Yox, yox, mən ölmək istəmirəm. Kapitan, mənim gümüş ulduzum, anamın saçları kimi gümüş rəngində mənim ulduzum hanı?

Bahadır. İntzar, danişmaq olmaz, bu saat səni hospitala apararlar.

İntizar. Kapitan, sənin saçların da gümüş kimi ağaracaqdır. Hanı mənim ulduzum, gümüş ulduzum, kapitan? O, mənim bəxt ulduzum

idi. Söndü... (*Kapitan üzünü kənara çevirir*). Sənin göz yaşlarının da gümüş kimidir, kapitan...

B a h a d ı r. Tez aparın, professor özü baxsın.

İ n t i z a r. Hanı mənim ulduzum? Ana, gümüş saçlarını yiğışdır, qana batar. Mənim ulduzum da qırmızı rəngə boyanmışdır. Yoxsa o da yaralanmışdır? Vəfanın gözləri də sənin həsrətindən qırmızıdır, Bahadır. Yox, ölmək olmaz. Düşmən sağıdır. Mənim ulduzum hanı?

Onu aparırlar.

B a h a d ı r. “Ölmək olmaz, düşmən sağıdır”... Doğrudur, İntizar, belə bir zamanda ölmək namərdlikdir. Düşmən sağ ikən, ölmək olarmı? (*Durbinla baxır. Hava işıqlanmışdır*.) Aha, siz belə cəhənnəm gözləmirdiniz. İndi də o birisi sola döndərdi. Vur, Balay, gözüne dö-nüm, vur! Qoy yansın! Bu tank məşəllərinin işığında Almaniyanın ey-bəcər sıfəti daha aydın görünər. Vurun, yanın ana qəlblərinin atəşini, axan göz yaşlarının hərarətini ancaq bu alovlar söndürəcəkdir. İntizarın qana boyanmış saçlarını ancaq düşmən qanı ilə yumaq olar. Vurun, düşmən sağıdır, ölmək olmaz. Vurun, qardaşlar!

Ə l i. Kapitan, düşmən arxasındaki dəstəmizdən səs çıxmır.

B a h a d ı r. Darixma, leytenant. Biz Xasay kimi oğulu bu yolda qurban vermişik. Müharibə dəqiq bir maşın kimidir, orda tələsmək və gecikmək hər ikisi fəlakətə səbəb ola bilər.

T e l e f o n ç u. Yoldaş kapitan, “Kiyev” cavab vermir.

B a h a d ı r. Leytenant, on dəqiqliyə xətt hazır olmalıdır!

Ə l i. Baş üstə!

T e l e f o n ç u. Yoldaş kapitan, sizi çağırırlar.

B a h a d ı r (*telefonu alır*). Allo, mənəm, hələlik lazıim deyil, vəziyyət ciddidir. Sanitar qız, İntizar, “Qızıl ulduz” ordeni ilə?... Baş üstə! (*Dəstəyi qoyub, yenidən götürür*.) Allo, allo, Tulanı ver, kimdir, professor? Allo, professor, yaralı sanitər qız, bəli, İntizara xəbər verin ki, “Qızıl ulduz” ordeni ilə təltif olunmuşdur. Necə? (*Dəstək tutan əli ixtiyarsız aşağı düşür, sonra ağır-agır dəstəyi qaldırır*.) Professor, qəhrəman qızı əsgəri qayda ilə basdırın.

T e l e f o n ç u. Heyif!

B a h a d ı r. İntizar qızıl ulduzunu tapanda, gümüş ulduzunu itirdi.

Ə l i. Yoldaş kapitan, “Kiyev”lə rabitə mümkün deyil. Düşmən tankları irəli keçmişdir. Yeddi tank irəliləyir.

B a h a d ı r. Yeddi? Azdır. On dördü hələ daldadır. Ancaq mətanət, əsəb möhkəmliyi məsələni həll edir. Bizimkiler tələssələr, hər şey məhv olar.

Ə l i. Bir nəfər də səngərdən qalxmamışdır. Ölən ölmüş, qalanlar səngərlərdədir. Ancaq...

B a h a d ı r. Nə ancaq?..

Ə l i. Tank desantı blindajə soxulmuş, rabitə kəsilmişdir.

B a h a d ı r. Uşaqlara xəbər ver, bir güllə də atmasınlar, düşmən avtomatlarını irəli buraxsınlar.

Ə l i. Baş üstə.

Bahadır durbinlə qabağa baxır.

C ə f ə r q u l u (*yerinə sürünbə səngərdən çıxır*). Məhv olduq, amandır!

Ə l i m ə r d a n. Namərd oğlu, hara çəkilirsən!

C ə f ə r q u l u. Əzdi... qaç, parçaladı.. Parçaladı, amandır, aman. (*Qalxmaq istəyir*).

B a h a d ı r. Hara? Səngərə gir!

C ə f ə r q u l u. Gəldilər, tanklar, parçaladı. (*Qaçmaq istəyir*).

B a h a d ı r (*güllə ilə onu vurur*). Geri yol yoxdur!

Ə l i (*birdən Bahadırın qolundan yapışır. Onun gözləri uzaqlara dikilmişdir*). Odur... odur...

B a h a d ı r. Kim? Nə?

Ə l i. Vağzalda gördüyüüm haman xaindir.

B a h a d ı r. Hansı xain, bumu?

Ə l i. Yox, yox, o da bunun kimi öz canını qurtarmaq istədi. Ən ciddi vaxtda qaçıdı. Öz yoldaşını vurdı, yaraladı. Mən onun dalınca atdım, dəydi. Sol çiyindən, hə, hə... Elə bildim öldü. Mən bir gün sonra ayıldım, hə, dediyim vağzaldakı adam odur. Mən elə bildim ki, o da belə şərəfsiz öldü. Sağ imiş...

B a h a d ı r. Adı nə idi?

Ə l i. Bilmirəm. O, bizim hissəyə yeni gəlmişdi.

M ü ş a h i d ə ç i. Kapitan, kapitan, düşmənin axırıncı tankı ikinci nişan xəttini keçdi.

B a h a d ı r. Leytenant, siqnal fişənglərini hazırlayın.

Ə l i. Siqnal fişənglərini!

B a h a d ı r (*mühafizəçiyə*). Son nişan xəttini görürsənmi?

Ə l i m ə r d a n. Axırıncı tank son nişan xəttini keçir. Dayandı, sola buruldu.

B a h a d ı r (*durbılə baxır*). Səngər boyu getmək istəyir, ay namərd oğlu! Sıqnal fişənglərini buraxın! (*Bir-birinin ardınca müxtəlif rəngli üç fişəng göyə yüksəlir*). Leytenant, rabitəni qoruyun. Burdan ayrılmayın (*Qumbaraları cibinə qoyub gedir. Hər tərəfdən dəhşətli gurultu qopur*).

Ə l i m ə r d a n. Faşist tanklarının dal tərəfində qumbaralar partlayır.

Ə l i (*baxır*). Vurun, bizimkilərdir, arxasındakı hissəmizdir, belə ha!

Ə l i m ə r d a n. Məscidin yanında toz göyə duman olur. Alışdı biri də, biri də.

Ə l i. Sağ cinahda, meşə tərəfdə bir şey görünürmü?

Ə l i m ə r d a n. Topların ağızını ora çevirirlər. Ot tayalarını yandırlar. Almanların bir hissəsi dala qaçırlar. Qabaqlarını kəsdilər.

Ura səsləri hər tərəfi bürüyür. Tez-tez partlayış olur.

Əli (*durbılə baxır*). Dördüncü manqa süngü hücumuna keçdi, gözünüzə dönüm, belə ha!.. Avtomatçılar qaçırlar. Belə ha! Vurun, gözünüzə dönüm! O nədir, kapitan... Kapitan. (*Tez yerindən sıçrayır. Ura səsləri, gurultular davam edir*).

T e l e f o n ç u. Allo, allo, Kiyev, kimdir? Allo. (*Birdən onun səsi dəyişir, sevincələ*) Vay sənin evinəcən, Rzabala, orda neyləyirsən? Necə! Pah atonnan, başı ilə vurub dəstəyi sindirib? Köpək oğlunun başının bərkliyinə bax ha... Öləndə də mərdimazarlıqla ölürlər. Rzabala, allo...

Əli bir nəfər əsgərlə yaralı kapitanı götürür.

B a h a d ı r. Leytenant, məni buraxın. Özüm... Özüm... (*Onların əlindən çıxıb yixılır. Gurultu səsləri eşidilir*).

Ə l i. Bahadır, yoldaş kapitan, belə çevril, yaranı bağlamaq lazımdır.

F i r u z ə (*tələsik gəlir*). Köynəyini cirin!

B a h a d ı r. Dayan, leytenant, tanklar, tanklar...

Ə l i. Kapitan, tanklardan ancaq ikisi qaçıb özünü meşə yoluna sala bildi. Düşmən avtomatçılarının qalanları əllərini qaldırdılar.

B a h a d ı r. Dayan, Firuzə.

F i r u z ə. Yoldaş kapitan, sizə əmr edirəm, əllərinizi sakit saxlayın (*Sürətlə onun yarasını bağlayır. Şinelinin cibindən bir kağız çıxarıır*).

B a h a d ı r. Nədir?

F i r u z ə. Qana bulanmışdır. Bir tərəfini də güllə aparıb.

B a h a d ı r. Onu sən mənə verdin.

F i r u z ə. İntizarın kağızı.

B a h a d ı r. İntizarın? Oxu, nədir, Firuzə?

F i r u z ə (*şeri oxuyur.*)

Gümüş ulduz, mən yalqızam sənin tək,

Gəl könlümün həsrətini bölüşək!

Öz əlimlə qurban verdim eşqimi

Mənə qaldı qırıq telli bir ürək.

(*Birdən hicqırır.*)

F i r u z ə. O adam sənsənmiş, kapitan... O səni sevirmiş!

B a h a d ı r. Məni? İntizar? Of... Mənim qəlbim nə qədər möhkəm olsa da, üç yaraya davam götirəcəkmi? Düşmən gülləsi, dost vəfəsizliyi, cavabsız bir eşqin intizarı.

Ateş səsləri kəsilir, ancaq tek-tek güllələr atılır.

M ü ş a h i d ə s i. Kapitan, Üçtəpənin üstündə qızıl bayraq yellənir!

Ə 1 i (*telefonla danışır*). Kapitan, danışan Balaydır. Deyir, uşaqları saxlaya bilmirəm, qaçan faşistləri dababasma qovurlar.

B a h a d ı r (*sayaqlayan kimi*). Qovsunlar, leytenant, qovsunlar. Düşmənin bir nəfəri də qalınca, onlardan əl çəkməsinlər. Leytenant, generala xəbər ver ki, azərbaycanlılar düşmən istehkamlarını yardımırlar. Düşmən tanklarını darmadağın elədi, generala xəbər ver ki, azərbaycanlılar vətən yolunda, Azərbaycan yolunda canlarını əsirgəmirirlər. Vəfali çıxdılar. Dostlar, mən də ömürdən vəfa istəyirəm, vəfa... Düşmən sağdır, ölmək olmaz. (*Dırsəklənib qalxmaq istəyir, özündən gedir*).

Pərdə

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Xəstəxana. Təkyataqlı bir otaq. Pəncərələr bağlıdır. Bahadır çarpayıda uzanmışdır.

Otaqda çoxlu gül vardır. Bir tərəfdə gözləmə otağı, qoca baxıcı qadın Qumru ayaqlarının ucunda xəstə otağından çıxarkən, həyəcanla içəri girən Vəfa ilə üzləşir.

Vəfa içəri girmək istəyir. Qumru onun yolunu kəsir.

Q u m r u. Hara?

V ə f a. Burdadır, mənə dedilər, bu otaqdadır.

Q u m r u. Yavaş. Kimi istəyirsən?

Vəfa. Bahadır hanı?
Qumru. Sən kimsən?
Vəfa. Mən? Mən? Vəfa!
Qumru. Vəfa? Həmişə sayıqlayanda, Vəfa, Vəfa deyir.
Vəfa. Xala, bircə dəqiqə, heç olmasa, yaxından baxım.
Qumru. İzn yoxdur, qızım, onun yanına bircə mən girirəm. Bir də İlyas həkim...
Vəfa. Xala, onda bir az yaxın gəl, səndən Bahadırın iyi gəlir.
Qumru. Dünən axşam qızdırması bir az düşmüşdü. Soruşdu: "Xala, mən hardayam?". Ancaq həkim tapşırıb ki, bu şəhərdə olduğunu deməyək.
Vəfa. Mən onu çox axtardım. Cəbhəyə yazdım, hospitaldan soraqlaşdım. Kim deyərdi ki, mən onu uzaqlarda axtaran zaman, o bu qədər yaxında, öz şəhərimizdə imiş!
Qumru. Onu təyyarə ilə götirdilər. İlyas həkimin əlləri var olsun. Çox adam deyirdi ki, ümid yoxdur. Mən hamisini eşidirdim, ürəyim şan-şan olurdu. Baxırdım, çinar kimi oğländir. Ufultusu gələndə, ürəyimin başı söküldürdü. İlyas həkim onu əcəlin əlindən aldı.
Vəfa (*qadının boynunu qucaqlayaraq*). Xala, doğrusunu de, indi həkimlər nə danışırlar? Sağalmasına ümidi var?
Qumru. Başına gələn qara fikirləri yel aparsın, qızım. On bir aydan bəri üzünü görmədiyim bircə oğlumun canına and olsun, daha Bahadırın heç bir qorxusu yoxdur. Bu qulaqlarımnan eşitdim. Həkimlər bir-birinnən danışanda deyirdilər ki, bu oğlanın ürəyi fil ürəyi imiş ki, belə ağır yaradan qurtardı.
İlyas (*daxıl olur*). Vəfa, sən burdasan?
Vəfa (*İlyasa yanaşır*). Doğrusunu de, gizlətmə.
İlyas. Ona dincəlmək lazımdır. Bir azacıq həyəcan bütün bizim səyimizi heçə çıxara bilər.
Vəfa. İlyas, əzizim, Bahadır, sənin dostun Bahadır, mənim Bahadırım bir də qapımızdan içəri girəcəkmi? Qoy gözləri görməsin, mən onun üçün göz olaram, mən onun arzusunu nəfəsindən duyuram. Mən ona bu yoxluğu hiss etməyə imkan vermərəm. Ancaq onu vaxtsız əcəlin əlindən qurtar. Qoy o, yolunda qanını əsirgəmədiyi bu vətənin azadlıq gününə çıxsın.
İlyas. Biz onu müalicə edirik. Onun həyatı xilas edilmişdir. İndi hər şey cavan vücudun qüvvətindən və dinclikdən asılıdır. Mən o gün sənə demədim. Mən sənin həyatın üçün qorxurdum.

Vəfa. İlyas, sənin qəlbin daşdandır mı?

İlyas. O daş dediyin qəlbin yaralarını sənə necə göstərim, Vəfa? Mənim qəlbim daşdan olsaydı, yenə də İntizarın həsrəti onu əridərdi.

İçəridən səs gəlir. Qumru ayağının ucunda içəri girir.

Qumru. Deyəsən, oyandı (*Xəstənin yatdığını yaxınlaşır, onun üstünü düzəldir*).

Vəfa (İlyasa). Mən dinməyəcəm, mən nəfəsimi belə çəkməyəcəm. Ancaq onun üzünü görüm, səsini eşidim.

İlyas. Vəfa, unutma ki, indi onun üçün həyəcan yeni güllə yarasından da qorxuludur.

Vəfa. Bilirəm.

İlyas onu içəri buraxıb, özü də dalınca girir.

Bahadır (öz-öziünə). Qaranlıq, qaranlıq... Vəfa, mənim vəfasız namehribanım, məni şikəst görmək istəmədin...

Qumru. Kapitan, oğlum, sənə danışmaq ziyanıdır.

Bahadır (yerindən tərpənir). Of, İntizar mənə dedi ki, sən müqəssir deyilsən, yox, sən məni unutmazsan, Vəfa (*Qumru sulu pambığı onun ağızına sıxır*). Xala, səhərdir? Bəs nə üçün mənim gözlərim belə qaranlıqdır? Nə üçün buranı belə qaranlıq saxlayırsınız?

Qumru. Oğlum, bir neçə gündən sonra, inşallah, qalxarsan, sinənin yarası da sağalar, başının yarası da. İndi həkim icazə vermir, otağı işıqlandırmaq olmaz.

Bahadır. Nə yaman istidir!

Vəfa yaxınlaşır, onun üzünü sığallayıb.

Bahadır. Yazmaq, oxumaq bilirsənmi, xala?

Qumru. Niyə, oğlum, bir az bilirəm.

Bahadır (*əlini sürtərək başının altından bir balaca kağız çıxarıır*). Mən deyən sözləri yadında saxla. Çıraq işığında o sözləri bir kağıza yaz. Bakıda bu ünvana göndər.

Qumru. Oğul, indi yat, səhər yazaram.

Bahadır. Yox, bəlkə mənim səhərim açılmadı.

Vəfa ünvani alıb kənara çəkilir.

Vəfa. Xala...

Bahadır. O kimdir, xala? Deyəsən, burda başqa adam var!

Qumru. Qonşu palatanın qızıdır, ay oğul.

B a h a d ı r. Xala, yazarsan ki, mənim vəfasız Vəfam. Sən məni şikəst görmək istəmədin... Yazarsan ki, bahar olanda pəncərəmizi aç, mənim kamanımı götür. Səhər günəş yenicə doğanda, bizim “Səhər” nəğməmizi çal, yazarsan ki, mən öz intiqamımı almışam. Mən yurdumuza vəfali oldum. Yazarsan ki, İntizar da deyərdi ki, mən ölmək istəmirəm. Hələ düşmən sağıdır. O, gümüş ulduzunu soruşturdu. Yazarsan ki, mənim ulduzum sən idin, Vəfa... Xala, ürək dostu, ömür yoldaşı ağır gündə adamı atarmı?

V e f a (*hiçqırıb özünü Bahadırın üstünə attr*). Bahadır, sənin Vəfan burdadır.

B a h a d ı r. Vəfa!

V e f a. Bahadır, mənim uzun ayrılıq günlərində sənsiz yaşadığım bir dəqiqəm olmamışdır.

B a h a d ı r (*ona sığınmış Vəfanın üzünü, saçlarını, əllərini oxşayır, tellərini qoxulayır*). Vəfa! Mənim Vəfam! (*Hissiz düşür*).

İlyas tələsik Bahadır yanaşır. Qumru vəfani bu tərəfə çəkir.

İlyas Bahadırın nəbzini tutur. Bir anlıq sükutdan sonra.

İ l y a s. Nəbzi vurur. Bu, onun üçün ya son dəqiqə, ya qurtuluş olacaqdır.

Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır.

Pərdə

ONUNCU ŞƏKİL

Vəfanın evi. Gecədir. Ülkər evi düzəldir.

V e s f i y y ə (*daxıl olur*). Ülkər xala, xoş gördük!

Ü l k ə r. Xoş gördük, xoş günün olsun. Nə əcəb səndən, elə bir gediş getdin?

V e s f i y y ə. Səngər qazmağa getmişdim.

Ü l k ə r. Səngər qazmağa? Abatixeyir, sənin səngər qazmaqda nə işinvardı?

V e s f i y y ə. Ülkər xala, əhvalat uzundur. Başım daşdan-daşa dəydi, ayıldım. Vəfa gəlməyib?

Ü l k ə r. Yox. Bir otur ağıllı-başlı danış, görək nə var, nə yox?

V e s f i y y ə. Sağ ol. Muğan müəllimgilə gedirəm. Sonra bəlkə gəldim (*Gedir*.)

Ülkər. Lap sırr qalası işdir. Vəsfiiyyə elə bil o Vəsfiiyyə deyil.

Qapı açılır. İlyas içəri girir.

İlyas. Ülkər xala, xoş gördük. Vəfa gəlmədimi?

Ülkər. Yox, ay oğul, mən də gözləyirəm.

İlyas. Çöl yaman qaranlıqdır.

Ülkər. Nə olubdur? Iraq olsun. Sonra başlarına bir iş gələr.

İlyas. Eh, ay Ülkər xala, üç dəfə kəfəni yırtıb çıxan adama nə ola bilər?

Ülkər (*qoynundan bir kağız çıxarıb baxır, dodağının altında müzildəyir. Yenə də kağızı qoynuna qoyur*).

Sağ gözüm sənə qurban,

Sol gözümlə dolannam.

Gözlərini silir.

İlyas. Ülkər xala, o nədir?

Ülkər. Heç.

Çöldən səs gəlir. Bahadır Vəfa ilə içəri girir.

Vəfa (*əsgəri qayda ilə durub salam verir*). Yoldaş kapitan, xoş gəlmisən.

Bahadır. Ülkər xala! (*Onu qucaqlayır. Sonra stolun yanına gəlir. Stolun üstündən bir kitab götürür*).

Biz qəmin çəkdik, sən etdin özgəyə qəmxarlıq;

Sizdə adət bumudur, böylə olurmu yarlıq?

Hani, ey zalim, bizimlə əhd-i-peyman etdiyin?

(*Vəfaya*) Vəfa, sən böyük Füzulini eşqinə şahid çəkirsən?

Vəfa. Bu, sən ayrılan zaman nişan qoyub getdiyin səhifədir, Bahadır!

Bahadır. Yadımdadır, kaman da belə, burda asılmışdı. Mənim əhdim vardi, Vəfa, mən səhər nəğməmizi bərabər oxumağa əhd etmişdim (*Kamanı götürür*). Telinin biri qırılmışdır.

Vəfa. Biz o nəğməni dördümüz oxuyardıq (*İlyas və Bahadır baxır*). Bir də o!

Bahadır. Muğan müəllim bilirmi?

İlyas. Cox səbirlidir. Yalvarmışdı, sən gələn kimi onu çağırıraq. Hamısını sənin öz dilindən eşitmək isteyir.

Ülkər. Bircə otur görüm, yoldan gəlmisən (*Çay tökür*). Əyləşin. Bayaq bir oğlan gəlmışdı. Səni soruşurdu. Dedi Bahadırın yoldaşıyam, adım da Əliyi.

B a h a d ı r. Əli? Bəs necə oldu? Hara getdi?

Ü l k ə r. Dedi dəyəcək yerim var, gənə gələcəyəm.

İ l y a s. Mən də Muğan müəllimi çağırırm (Çixır).

Ü l k ə r. Sənə çoban bozartması bişirmişəm, ay oğul. Sən həmişə kəndə gələndə, məndən onu isteyirdin. Əhd eləmişdim, sağ-salamat gələsən, bişirim (*O biri otağa keçir*).

B a h a d ı r. Deyəsən, Xasay haqqında bir şey bilmir.

V ə f a. Yox, ona heç bir şey deməmişik. Ay yarımlar olar ki, heç soruşmur. Söhbət düşəndə “Allah kərimdir” deyir.

B a h a d ı r. Belə mərd analar elə də mərd oğul doğar. Mənim bütün yaralarım saqlarırlar. Ancaq Xasayla İntizarın yarası heç bir zaman sağalmayacaq.

Ü l k ə r (*gəlir*). Lap sən istəyəndir.

B a h a d ı r. Qismət olsun, Xasay gələndə, lap qulplu qazanda bişirərsən.

Ülkər götürmək istədiyi fincanı salıb sindirir. Su dağılır.

B a h a d ı r. Aydınılıqdır, Ülkər xala!

V ə f a. Allah qoysa, Xasay bu günlərdə gələr.

Ü l k ə r (*kələğayısının ucu ilə gözlərini silib ağır-agır Vəfanın qabağına gedir*). Qızım, bu vaxtda qədər Bahadır yox idi, mən sənin dərdinin üstüne dərd qoymaq istəmirdim.

V ə f a. Nə var ki, Ülkər xala?

Ü l k ə r. Hamısını bilirəm, al oxu! Burda hamısı yazılıb.

V ə f a. Ülkər xala (*hönkürüb onu qucaqlayır*).

B a h a d ı r. Onun adı hücum'a keçən döyüşülərin bayrağı oldu.

İlyas, Vəsfiyə, Muğan içəri girirlər.

M u ġ a n (*Bahadırın alnından öpür*). Xoş, gəlmisən, oğlum!

B a h a d ı r. Xoş gördük! Vəsfiyə xanım, sizi də xoş gördük.

V ə f a. Oturun, niyə ayaq üstə dayanmısınız?

Ü l k ə r. Vəsfiyə, sən niyə oturmursan?

V ə f a. Əcəb yanmışan.

M u ġ a n (*Vəsfiyəyə*). Otur, qızım. Ziyanın yarısından qayıtməq da mənfeətdir.

V ə s f i y y ə (*Vəfaya yaxınlaşır*). Vəfa, məni bağışla, Bahadır qardaş, sən də bağışla!

V ə f a. Keçənə güzəşt deyərlər. Otur.

Vəsfiyyə. Yox, sən bilmirsən ki, mən nə deyəcəyəm.

Vəfa. Bilirəm, işə getmək istəmirdin, məndən də incidin. – O gün adını qəzətdə oxuyanda ürəkdən sevindim.

Vəsfiyyə. Yox, o deyil.

Bahadır. Bəs nədir?

Qapı döyüür.

Ülkər. Gəl, kimsən?

Əli (içəri girir). Bahadır!.. (*Bahadırla qucaqlaşırlar*). Kəndə gedirəm, düşdüm ki, səni görüm.

Bahadır. Çox yaxşı eləmisən (*Onun tərəddüdlərini görür*). Tanış ol, Vəfa, mənim yoldaşım!

Əli. Vəfa bacı, ürəkdən şadam ki, sizi bir yerdə gördüm.

Bahadır. Keç, əl-üzünü yu, yoldan gəlmisən.

Vəfa. Ülkər xala, sən zəhmət çəkmə.

Ülkər. Gəl, ay oğul (*Cixırlar*).

Bahadır. Bu mənim cəbhə yoldaşımızdır.

Vəfa. Sənə dediyim, vəzəldəkən oğlan, bu özüdür.

Bahadır. O, doğrudan da, dostdur. Çox zaman bizim dostlarımız kölgə kimi, ancaq günəşli gündə bizim yanımızda olur, qaranlığa girdik-mi, yox olurlar. Əli ən qaranlıq günümüzə mənə dəst, yoldaş olmuşdur.

Qapı döyüür.

Minnətov (*Daxıl olur. Hamı heyrət içində qalır. O, əvvəlcə ürəyini tutur, sonra ağır-agır Bahadır yanaşır*). Gelişim nə qədər qəribə görünən də, mən şadam. Mən sənin yolunda hər təhqiri götürdüüm, Bahadır (*Əlini uzadır*).

Bahadır. Siz nə haqla mənə əl uzadırsınız?

Minnətov. Bahadır, mən Vəfanın böyük eşqinə səcdə eləmək üçün gəlmisəm. Ona inan, onu bütün varlığıyla sev!

Vəfa. Vətəndaş Minnətov, sizə nə lazımdır?

Minnətov. Heç bir şey (*Ülkər xala daxıl olub diqqətlə ona baxır*). Sözümüz demək üçün ancaq ikicə dəqiqliq (Yenə ürəyini tutur).

Bahadır. Sizin nə sözünüz ola bilər?

Minnətov. Mən Vəfanı bütün imtahanlardan çıxardıım. Onun təmiz olduğunu gördüm.

Mugan. Sizin belə zəhmət çəkdiyiniz nə üçündür?

Minnətov (*Bahadırı göstərir*). Hamısı onun üçün. İndi məni düşmən bilən, lakin mənim dəst deyib, dəst qaldığım bir adam üçün.

Mən təmiz adımı, namusumu təhlükə altına atıb, Vəfanı sınadım, ağır imtahanlardan keçirdim. O, bu imtahandan mərd çıxdı.

Muğan. Xain xoflu olar. Şükür Allaha, Vəfaya nə olmuşdu ki, sən onu sınayasan?

Minnətov. Siz mənə inanmaya bilərsiniz, haqqınız var. Hətta Vəfa mənim dost yolundakı bu fədakarlığını bir düşməncilik bilib, indi bir cani kimi məni, bəlkə həbsə də aldırmaq isteyir. Qoy olsun, ziyanı yoxdur. Mən dost yolunda hər şeyə dözərəm.

Vəsfiyə. Yalandır, inanmayın, yalandır (*Bahadırə yanaşır*). Əsgər sənin vağzaldan göndərdiyin məktubu gətirdi. O gün Vəfa evdə yox idi. Mən onu gözləyirdim. Bir əsgər gəlib soruşdu: Vəfa kimdir? Dedim: – Mən. Məktubu mənə verdi. Bir azdan sonra bu Minnətov gəldi. Məktubu görüb götürdü, açıb oxudu. Mənə dedi ki, mən məktubu idarədə Vəfaya verərəm (*Minnətov sakit qulaq asır*). Mən sonra bildim ki, o, məktubu öz pomoşnikinən qəsdən gec göndərib. Ancaq gec idi, məni qorxutdu ki, bütün təqsiri sənin boynuna ataram. Mən də dinmədim, acizlik elədim.

Muğan. O, belə işlərdə mahirdir.

Vəsfiyə. Vəfanın İntizarnan göndərdiyi məktubu da, bunun tapşırığı ilə Mirzə Pomoşnik dəyişdirdi. Əvvəl mənə təklif elədi, mən boynuma götürmədim.

Minnətov. Bir az artırması var. Ancaq Vəsfiyə xanımın deikləri, əsasən, doğrudur. Bütün bunları mən özüm deyəcəkdim. O, bir az tələsdi.

Muğan. Minnətov, sənə kənardan baxan deyər ki, dünyanın ən namuslu adamısan.

Minnətov. Müəllim, haqqınız var. Mən dost yolunda öz namusumu ləkələməkdən belə qorxmadım.

Əli dəsmalla üzünü silə-silə o biri evdən gəlir.
O, Minnətovu, Minnətov da onu görmür.

Əli. Su yaman soyuqdur.

Minnətov. Bir zaman gələr. Minnətovun sədaqətinə hamınız inanarsınız.

Əli (*Dəsmali əlinə alır. Birdən Minnətovu görür. Öz-özünə*). Deyəsən odur...

Minnətov. Mən cəbhədə olan zaman...

Muğan. Sən, görünür, cəbhədə olanda da adamları sınamaqla məşğul olmusan.

M i n n e t o v. Mən hər yerdə xalqımın adını, şərəfini...

M u ğ a n. Bəs dediyin böhtanlar? Bəs sən demirdinmi: "Azərbay-canlılar vuruşmaq istəmirlər, qorxaqdırlar?".

B a h a d i r. Böhtan belə adamların silahıdır, müəllim! Buzlu də-nizdən tutmuş Qara dəniz sahillərinə qədər bütün cəbhələrdə bizim ellərin doğma balaları vətən torpağını qoruyanda minnətovlar xalqı-mızın adına belə böhtan yaymaqla öz namussuzluqlarının üstünü örtməyə çalışırdılar. Cəbhələrdə bombaların gurultuları içində: "Vur, qardaş, vur! Yaşasın Azərbaycan!" – deyə irəli atılan el oğullarının səsini onların kar qulağı eşidə bilməzdi. Azərbaycan balalarının qəh-rəmanlığını onların kor gözləri görə bilməzdi!

M i n n e t o v. Mən bu təhqirləri də udaram. Mən cəbhədə olanda... Eh...

Ə 1 i (üzünü silib qurtarmışdır. O, Minnətova yanaşır. Diqqətlə ona baxır). Sən cəbhədə olanda (*Bahadır*). Odur, Bahadır, odur!..

M i n n e t o v. Nə deyəcəyəm? Göstərdiyiniz hörmət üçün sağ olun (*Ürəyini tutur*). Mən bu xəstə qəlbimlə (*Qəpiya yönəlir*).

Ə 1 i. Tərs kimi də elə qaranlıqdır ki, yaziq yolu azar. Sonra mən-zili tapmaz. Şikəst adamsan, mən özüm səni ötürəcəyəm (*Bahadır*). İcazənizlə gedək (*Cıxırlar*).

Ü 1 k ə r.

Keçmə namərd körpüsündən,
Qoy aparsın sel səni!

M u ğ a n. Bahadır, İntizar haqqında mən sənin öz dilindən eşitmək istəyirəm.

B a h a d i r. "Düşmən sağdır, ölmək olmaz!.." Onun son sözleri oldu. İntizar gümüş ulduzunu itirəndə, qızıl ulduzunu tapdı.

Səhnə qaranlıqlaşır. Bir az sonra Ülkər pəncərələri açır.

Səhərdir. Pəncərələrdən səherin işığı otağa dolur.

Əli tələsik içəri girir.

Ə 1 i. Son xəbəri eşitdinizmi?

V ə f a. Son xəbər?

Ə 1 i. Qoşunlarımız bütün cəbhə boyu hücuma keçib. Eşitmirsınız-mi? Radiodan verilən zəfər marşı hər tərəfə yayılmışdır.

M u ğ a n. Artıq intiqam saatı vurur.

B a h a d i r. Dostlar, belə vaxtda evdə oturmaq olarmı? Mən fəryad edən vətən torpağının çağırışına gedirəm.

Vəfa. Bahadır, bərabər gedərik. Mən də səninlə gedəcəyəm. Ar-tıq biz heç bir zaman ayrılmayacaqıq. Biz doğma Azərbaycanın şirin nəğmələrini vətənimizin azad torpaqlarında bərabər oxuyacaqıq.

Mugan. Bahadır, yuxusuz gecələrdə beşiyini yelləyərək, həm ana, həm ata olduğum İntizarımın nəğməsi qırılan yerlərdə onun intiqamını almağı sənə tapşırıram.

Ülkər. Gedin, balalarım, gedin. Mənim Xasayımin da hayifini alın. Düşməni qovun! Mən sizə bir ana kimi xeyir-dua verirəm. Gedin, faşizmin kökünü yer üzündən silin! Hər gün yola çıxıb sizi gözləyəcəyəm. Düşməni basıb geri qayıdanda mənim Xasayımin qəbrindən mənə bir ovuc torpaq gətirin, onu bağrıma basım, sonra ölüm. Gedin, uğurlar olsun!

1943

MÜNDƏRİCAT

Poemalar

75-95 üçnən	7
Bir gün də insan ömrüdür	21
Min dörd yüz on səkkiz	35
Anamın gəlin qızı	93
Təranənin oyuncaqları	105
Qız qalası	114
Babək	127
Son gecə	132
Füzuli	149
Xalq şairi kəndə müəllim geldi	151
Uzaq yollardan gələn	161
Xalq şairi	165
Lenin (<i>fragməntlər</i>)	175
Xalq həkimini	192
Hilal	207
Qızıl gül olmayıydı	216

Pyes

Vəfa	265
------------	-----

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Alianna Duxanina*
Korrektor: *Pərinaz Səmədova*

Yıgilmağa verilmişdir 14.12.2004. Çapa imzalanmışdır 28.06.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 21. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 172.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.